This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

LIBRARY OF THE
Leland Stanford Junior University
NOT TO BE TAKEN OUT OF THE LIBRARY

880
B 952

880
B 952

Herrn Professor Hildebrand
seinem Lehrer
als ein Zeichen seiner Verehrung
der dankbare Schüler
Karl Buresch
28 October 1886.

CONSOLATIONUM

A GRAECIS ROMANISQUE SCRIPTARUM HISTORIA CRITICA.

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

CAROLUS BURESCH.

THE
HILDEBRAND
LIBRARY.

LIPSIAE
TYPIS J. B. HIRSCHFELDI.
MDCCCLXXXVI.

880
B952

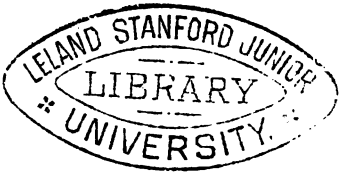

A. 31719.

PATRI

ET

OTTONI RIBBECKIO

SACRUM.

CONSOLATIONUM

A GRAECIS ROMANISQUE SCRIPTARUM

HISTORIA CRITICA.

SCRIPSIT

CAROLUS BURESCH.

Luctum qui acerrimum morbum censerent, innumeris autem molestiis totam uitam ita occupatam esse quererentur ut inire omnino esset malum: eos antiquitus id egisse ut illorum malorum inuenirent medicinas nemo mirabitur. Spectant autem haec quae dixi cum ad ueteres omnino tum ad Graecos in quorum uel antiquissimis carminibus eiusmodi sententias offendimus.

Plato [1]) primus adeo statuit uocem *λύπην ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ σώματος ἐπονομασθῆναι ἣν ἐν τούτῳ τῷ πάθει ἴσχει τὸ σῶμα*, et proni hanc simul etymologiam simul sententiam amplexi sunt Cleanthes [2]) et Chrysippus [3]) stoici.

In prouerbii uero usum abierat uox quaedam qua furori adsimulatur luctus quae apud posterioris aetatis comicos passim invenitur:

Λύπη μανίας ὁμότοιχος εἶναί μοι δοκεῖ [4]),

et omnium humanae uitae malorum summum uocare luctum identidem non dubitauit Menander [5]). Cui perniciosae aegritudini succurrere et mederi potest consolantis amici uox, nam

Ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι siue
Ἄλλ' ἐπ' ἄλλῃ φάρμακον κεῖται νόσῳ·
λυπουμένῳ μὲν μῦθος εὐμενὴς φίλων [6]).

Moralis philosophiae partis locus qui est de consolatione nescio an sit praecipue aptus ad pernoscendam ueterum litte-

1) Cratyl. p. 419 C. 2) Stob. Flor. CVIII, 59. 3) Cic. Tusc. III, 25, 61. 4) Antiphanis: Com. III, 154 M. cf. Alexidem ib. III, 522. Philemonem IV, 43. Cleaeneti tragici frg. 2 N. 5) Frg. inc. 121. 123. IV, 263. 6) Aesch. Prom. 378 D (Scen. ed. V). Eur. frg. 954 N. Plut. cons. ad Ap. 102 B. cf. Eur. frgg. 1049. 1064. Soph. frg. 239. Philem. frg. IV, 42.

rarum arcanam illam gratiam quae ni fallor efficitur uirtutum specie diuersarum conspiratione consensuque sine quo tamen uera artis opera non nascuntur. Sed ut haec quae in commune paulo obscurius fortasse indicaui, de hoc certo artis genere explanem: in his scriptionibus quibus luctus non tam singulorum quam cunctorum mortalium curatur, diuersas artis species ad unum idemque perficiendum pulchra concordia sociatas deprehendimus. Philosophiae sublimem grauitatem, suauitatem blandam poesis, artis rhetoricae magnificum impetum in partes suas uocat qui consolandi et difficili et ambiguo munere fungitur. Et optima quaeque poetae suppeditabant, plurimosque locos philosophi antiquitus e poetis excerpebant quos aut disertis uerbis exscribebant aut disiectis metri membris ad sermonem adcommodabant. Sic Axiochus Socraticus ille dialogus poetarum locis et apertis et opertis refertus est; sic in Phaedone Plato *πανταχοῦ παρῳδεῖ τὰ τοῦ Ὀρφέως* [1]); sic Crantoris libellus uariatus erat Homeri et Euripidis [2]) praecipue sententiis quarum complures certo possumus eruere; sic Epicurus haud dubie consolationem non minus quam ceteros suos libellos poetarum locis quasi consarcinauit, maxime Euripidi addictus [3]) quem quidem ipse Chrysippus saepe laudauit [4]); nec aliter — uno excepto Seneca — ceteri omnes, cuius rei aptissima exempla supersunt Ciceronis et Plutarchi quae huc pertinent scripta. Ceterum mirifice in eisdem fere locis coloribus luminibus uersabantur hae scriptiones, denique eisdem regionibus circumscriptae erant, ex quo Crantor primus ut uidetur hoc peculiare litterarum genus constituit.

Poetae autem quamquam — id quod consentaneum est et hodie quoque demonstrari potest — praeierunt in hoc genere philosophis (multi erant hac in materia Orphici [5]), et epicedio-

1) Olympiod. ad Phaed. p. 70 C. 2) Diog. IV, 26.

3) Sext. Emp. adv. gram. 1, 13, 273 Bkk.

4) Plut. Mor. p. 1040 B. cf. Cic. Tusc. III, 25, 59.

5) Plat. Phaed. p. 61 B cum scholio. Philolaus apud Iamblich. Protr. VIII, 134. Cic. Hort. frg. 88 Bait. cf. Lobeckii Agla. p. 795 sqq. Eur. Alc. 967. Clem. Alex. Strom. III, 16 (II p. 253 D.).

rum et threnorum genus antiquissimum [1]) non solum mortuos deflebat sed etiam superstites consolabatur) [2]), tamen florentibus quidem litteris in eo minus quam rhetores et philosophi se exercebant. Qui quidem tam accurate totam materiam conlegerant et pro uariis lugendi occasionibus disposuerant, ut mox separatim certae scholae existerent, quae non solum de morte sed de exilio, de interitu patriae, de seruitute, de debilitate, de caecitate, de omni casu in quo nomen poni solet calamitatis, dicerent et scriberent [3]). Itemque illi diligenter consolationi locum suum in philosophia tribuerant. Scimus

---

1) Il. Ω 721 *ἀοιδοὶ θρήνων ἔξαρχοι* memorantur quorum *θρῆνος* excidit, nam secuntur Andromachae Hecubae Helenae *γόοι* fortasse substituti.

2) Lucian. de luct. XX *ἀλλ' ὅμως οἱ μάταιοι καὶ βοῶσι καὶ μεταστειλάμενοί τινα θρήνων σοφιστὴν πολλὰς συνειλοχότα παλαιοὺς συμφοράς, τούτῳ συναγωνιστῇ καὶ χορηγῷ τῆς ἀνοίας καταχρῶνται, ὅπῃ ἂν ἐκεῖνος ἐξάρχῃ, πρὸς τὸ μέλος ἐπαιάζοντες.* Cf. Il. Ω 723 *Ἀνδρομάχη ἦρχε γόοιο* et 746 *ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες.* — Etenim malorum socios habere miseris semper magnum solacium et fuit et est. Nec mirum, si quidem maxime humanum est. Itaque haud dubie antiquissimum argumentum et in consolationibus grauissimus locus est 'alienorum malorum conmemoratio'. Threnorum autem genus, ut fit in talibus, per saeculorum decursum nullam fere mutationem passum est, ut discimus Luciani illo grauissimo testimonio et ex hoc loco epicedii a Statio in patrem scripti quem mihi uideor tandem restituisse (Silu. V, 3, 54 sqq.):

non arua rigaret
Sudor equum, aut putri sonitum daret ungula campo,
Sed Phoebi simplex chorus hic frondentia uatum
Praemia laudato, genitor, tibi rite ligaret.
Ipse madens oculis, umbrarum animaeque sacerdos
Praecinerem gemitum e. q. s.

'Praemia tibi (scil. statuae tuae coronam) ligaret' dicit ut Phaedr. IV, 6, 5 M. 'qui capitibus cornua suis ligarant'. — Inprudenter ut saepe in Statii siluis hunc locum conrupit Baehrens. Ceterum in illo uno argumento uersata est Antimachi consolatio quae *Λύδη* inscripta fuit. Hic enim Lyda coniuge mortua *παραμύθιον τῆς λύπης αὐτῷ ἐποίησε τὴν ἐλεγείαν τὴν καλουμένην Λύδην, ἐξαριθμησάμενος τὰς ἠρωικὰς συμφοράς, τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς ἐλάττω τὴν ἑαυτοῦ ποιῶν λύπην.* Plut. cons. ad Ap. 106 B. cf. Athen. XIII, 597 A. Pariter Pindari Simonidis Bacchylidis atque adeo Statii threni passim ad consolationem spectant.

3) Cic. Tusc. III, 34, 81.

Posidonium stoicum in parte morali non tantum praeceptionem sed etiam suasionem et consolationem et exhortationem necessariam iudicasse[1]). Quamquam quae una nobis tradita est diligentior definitio Eudori Alexandrini qui nouae Academiae philosophus et Straboni Augustoque aetate suppar fuisse uidetur[2]), ad satis recentem pertinet aetatem. Is in opere quod inscripsit *Διαίρεσις τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν λόγου*[3]) cum moralis partis tres locos fecisset, unum *περὶ θεωρίαν τῆς καθ' ἕκαστον ἀξίας, περὶ τὴν ὁρμήν* alterum, tertium *περὶ τὴν πρᾶξιν*, tertii loci fecit speciem *περὶ τῶν ἀλλοτριούντων ἀπό τινων πράξεων* quae adpellatur *παραμυθητικός*, a quibusdam autem *παθολογικός**). Itaque hoc genus arte cognatum est *προτρεπτικοῦ* siue 'exhortationis' generi quocum ab antiquis et rhetoribus[4]) et philosophis[5]) passim conponitur.

Verum omnium illorum consolationis generum longe praestantissimum et grauissimum plurimisque modis uariatum et elaboratum est ut facile intellegitur id quod mortis tractat solacia, ut consolationem quae est de morte liceat uocare consolationem *κατ' ἐξοχήν, τὸν παραμυθητικὸν λόγον*. Cuius speciei in litteris initia incrementa, florem exitum hac critica disputatione persequi in animo est; altera libelli parte quam edituri sumus, ipsius consolationis indolem et naturam quantum hodie fieri potest delineare et singula argumenta locosque quibus utebantur ueteres conligere et a primitiis usque ad extrema antiquitatis tempora recensere conabimur. Non igitur licuit subsistere in paucis illis operibus quae consolationis nomine nunc inscribuntur, sed undique conquirenda erant quae ad restituendam deperditorum scriptorum indolem rationemque aliquo modo apta esse uiderentur. Pertinet autem, ut hoc

1) Sen. epist. 95, 65.

2) De Eudori aetate quem in Pythagoreis recensuit Mullachius (in frgg. phil. gr. II, 102 sqq.), nondum liquebat Heusdio, in diatribe in locum philosophiae moralis qui est de consolatione apud Graecos, Trai. ad Rhen. 1840, p. 8. cf. Strab. XVII, 1, 5. Zelleri gr. philos. III, 611 adn. 3.

3) Stob. Ecl. eth. 46 sqq. u. Mull. l. l. 4) Cic. de or. II, 12, 50. 15, 64. Quint. X, 1, 46. 5) Eudorus l. l. 52. Sen. epist. 95, 65.

*) Excursus I.

statim addam, ad genus consolatorium ὁ ἐπιτάφιος λόγος[1]) sine laudatio funebris ex ipsius Platonis definitione[2]) e qua eius postremus et quartus locus est πατέρας δὲ καὶ μητέρας καὶ εἴ τινες τῶν ἄνωθεν ἔτι προγόνων λείπονται, τούτους δὲ παραμυθούμενος — licet ipsa floris Atheniensium aetate degenerauerit fere in meram cum defunctorum tum totius Atheniensium nominis laudationem.

Inter philosophos primus in genere consolatorio uidetur uersatus esse Democritus qui cum summum bonum statueret εὐθυμίαν siue εὐεστώ[3]), quomodo hic animi status posset parari compluribus libris quaesiuit, quales sunt περὶ εὐθυμίας, Εὐεστώ, ὑπομνήματα ἠθικά[4]); libello autem qui fuit περὶ τῶν ἐν Ἅιδου mortis metum uanum esse uidetur demonstrasse[5]).

---

1) Hic primum ad milites solos pertinebat qui pro patria mortui erant; qualis oratio solis Atheniensibus in morem uenit, ex a. 479 quo Aristides post Plataeensem pugnam laudationem dixit primus, si credis Westermanno (in quaestt. Dem. 1831, II, p. 24). Sed moris origo tenebris obuoluta est: Persicorum bellorum temporibus morem ortum esse crediderim. Cf. Thuc. II, 34, 5. — Apud Romanos inter mulieres prima laudata est Popilia a Catulo filio primo a. Chr. n. s. Cic. de or. II, 11, 44.

2) Menex. p. 236 E. cf. Menandri περὶ ἐπιδεικτικῶν c. XI (Rh. gr. III, 421 Sp.). Pseudodion. art. rhet. VI, 4 init. εἶτα οὕτως ἐπὶ τὸ παραμυθητικὸν τῶν πατέρων ... ἀναγκαιότερον δὲ ὁ παραμυθητικὸς παραμυθουμένων ἡμῶν τοὺς προσήκοντας.

3) Diog. La. IX, 45.

4) Diog. IX, 46. Infelicissime Heusdius p. 14. Fabricii coniecturam secutus Democriti opus inscriptum fuisse censet: Ἀμαλθείας κέρας ἢ περὶ εὐθυμίης ὑπομνημάτων ἠθικῶν η'. Probabilius conicias perperam in moralibus scriptis enumerari Ἀμαλθείας κέρας et fuisse opus quo 'uariam et miscellam et quasi confusaneam doctrinam' conquireret πολύτροπος ille philosophus. Inter eiusmodi librorum inscriptiones illa certe a Gellio praef. 6 memoratur; et Sotionis Peripatetici Ἀμαλθείας κέρας 'liber multae uariaeque historiae refertus' ab eodem laudatur 1, 8, 1.

5) Creauit enim Democritus consolationis locum qui est 'de uano inferorum metu'. Ἔνιοι — ait apud Stob. Flor. CXX, 20 — θνητῆς φύσιος διάλυσιν οὐκ εἰδότες ἄνθρωποι, συνειδήσι δὲ τῆς ἐν τῷ βίῳ κακοπραγμοσύνης, τὸν τῆς βιοτῆς χρόνον ἐν ταραχῇσι καὶ φόβοισι ταλαιπωρέουσι, ψεύδεα περὶ τοῦ μετὰ τὴν τελευτὴν μυθοπλαστέοντες χρόνον. Epicurus

Certum est non pauca consolatoria ad eum redire; historiolam autem quae de Democrito Dareum regem consolante traditur a Iuliano [1]), indicatur a Plinio [2]), olim in aliquo Democriti scriptorum narratam fuisse, tum in unam alteramue consolationem — gaudet enim hoc genus mythis allegoriis fabulis [3]) — migrasse crediderim, praesertim cum Iulianus qui ipse eam in consolatione adfert, reconditam et minus diuulgatam esse adfirmet. Nimirum Lucianus [4]) quod eandem fabulam narrans inducit pro Democrito et Dareo Demonactem cynicum et Herodem Atticum sophistam illum tum clarissimum, aut ioci gratia aut in maiorem amici gloriam hoc fecisse putandus est.

Hipparchum Pythagoreum Lysidi aequalem si inter huius generis scriptores hoc loco enumero, commoditatis causa facio, non quod contra consensum recentiorum philosophorum fragmentum illud consolatorium pulcherrimum id quidem quod ex Hipparchi libro περὶ εὐθυμίας exhibet Stobaeus [5]), antiquo illi Pythagoreo ausim tribuere [6]). Attamen recentiorem eiusdem scholae sectatorem quisquis haec scripsit et propter sermonis Graeci bonam notam et propter argumentorum probitatem haud posuerim post I a. Chr. n. saeculum.

Non praetereundus est Prodicus Ceus quippe qui oratione quam de morte et de uitae miseriis habebat multum contulerit ad excolendum genus, ut eum potissimum posterioribus consolationibus certam notam inpressisse certumque colorem dedisse cogamur statuere [7]). Cuius orationis summam debemus auctori Axiochi dialogi; ualde tamen cauendum est ne eo progrediamur ut omnia fere, praecipue illam de animi inmortalitate doctrinam (p. 370 B sqq.), quae illic proferuntur Prodico

---

hunc locum pluribus explanatum omnium ori inseruit; eundem legimus pulcherrime adornatum apud Lucr. III, 978 sqq. L.

1) Epist. 36 H. 2) Nat. hist. VII, 189. cf. Zellerum l. l. III 1, 765.

3) De sententia cf. Democr. frgg. 20 et 41 Mull.; eodem spectat de Luctu fabula in Plutarchi cons. ad Ap. 111 F et ad ux. c. VI.

4) Demonax c. XXV. 5) Flor. CVIII, 81. 6) Iam Meinersius spurium esse contendit hoc fragmentum. Cf. Heusdium p. 30 et Zellerum III 2, 99. 101. 7) Sic iam Welcker in opusc. II, 497 sqq.

deberi cum Geelio et Welckero [1]) putemus. Nam oratio illius sophistae certis finibus a Socrate qui narrat ita circumscribitur, ut incipiat a p. 366 D ubi postquam Axiochus interrogauit: *Τίνα δὲ ἦν τὰ λεχθέντα;* Socrates respondet: *Φράσαιμι ἄν σοι ταῦτα ἃ μνημονεύσω· ἔφη γάρ·* — et pertineat usque ad p. 369 D ubi Axiochus narrantem indignatus interpellat: *Σὺ μέν* inquit *ἐκ τῆς νῦν ἐπιπολαζούσης λεσχηνείας τὰ σοφὰ ταῦτα εἴρηκας.* Tum Socrates sua ipsius de animi inmortalitate doctrina illum mirum quantum consolatur. Nec maiore iure Gobryae narratio Prodico uindicatur. Ceterum quod p. 366 B extr. Socrates fatetur *ταῦτα δὲ ἃ λέγω Προδίκου ἐστί,* innuit locum illum 365 D qui p. 369 C repetitur. Et uideo me in hac re cum Zellero [2]) consentire.

Ipsarum consolationum quae quidem ad nos peruenerint et haud dubie earum quae apud ueteres ferebantur, antiquissimam censeo esse libellum illum aureum qui inscribitur *ΑΞΙΟΧΟΣ ἢ περὶ θανάτου.* Itaque accidit ut ipso initio huius disputationis in quaestiones spinosissimas mergamur simulque grauissimas a quibus iudicium de conplurium huius generis scriptorum fonte faciendum pendeat. Atque perlustranti mihi Graecas Romanasque litteras uix ullius in mentem uenit operis, de cuius auctore tempore pretio tam diuersae et dissonae sententiae a uiris doctis et iis partim horum studiorum principibus in medium latae sint; paene dixerim cum Cicerone: 'Harum sententiarum quae uera sit deus aliqui uiderit; quae ueri simillima magna quaestio est.' Sed altius repetendum est et historia ratioque totius quaestionis quam breuissime explicandae sunt.

De auctore Axiochi qui iam Laertii Diogenis temporibus [3]) inter Platonis dialogos *νοθευομένους* ferebatur et hodie quoque plerumque in eiusdem codicibus inuenitur, iam pridem a multis multum dubitatum est [4]), cum alii quorum dux uidetur

1) Vide Welckerum l. l. p. 499. 2) l. l. 1, 1003 adn. 6.
3) Diog. III, 62.
4) Vide I. Fr. Fischeri epistulam ad Gernhardum in ed. III Aeschinis

esse Marsilius Ficinus cogitarent de Xenocrate academico cuius inter scripta Diogenes (IV, 12) librum *περὶ θανάτου* recenset — satis inepte et plane nullo fundamento nixi —, alii multi [1]) Clementem Alexandrinum Stobaeum, Thomam Magistrum codices secuti eum Platoni adscriberent, alii et ii quidem summi uiri uelut Casaubonus Gesner, Hemsterhusius Ruhnkenius libellum esse Aeschinis Socratici suspicarentur — permoti testimoniis quibusdam Diogenis Athenaei, Harpocrationis Suidae. Atque sub Aeschinis nomine Axiochum cum dialogis qui inscribuntur *Ἐρυξίας* et *περὶ ἀρετῆς* primus edidit Ioannes Clericus Amstelodami p. Chr. n. MDCCXI. Cui suspicioni praeter ipsum sermonem qui non semel posterioris sermonis graeci prae se fert uestigia obstare uidebantur grauissima argumenta: cum enim Pollux (I, 35) ex Aeschinis Axiocho *ἀλεκτρυονοτρόφοι* uocem adferat et Athenaeus (XIII, 611 D) Alcibiadem in hoc dialogo ut moechum et hominem uinolentum perstringi testetur, neutrum in eo de quo agitur Axiocho inuenitur. Et Stephanus quidem olim aut illum ad quem isti spectarent Aeschineum dialogum ab eo quem legimus distare aut duos eiusdem nominis sed diuersi argumenti dialogos ab illo esse scriptos statuit; et in eandem suspicionem uideo incidisse Welckerum [2]) qui ‘maiorem’ Aeschinis Axiochum periisse, ‘minorem’ seruatum esse censuit. Primus Meinersius [3]) magno impetu cum in ceteros illos duos dialogos tum in Axiochum sic inuectus est: ‘Aeschinis’ inquit ‘qui feruntur dialogi tantum abest ut illum aliumue Socratis discipulum auctorem habeant, ut ne ab uno quidem auctore profecti sint. Scribendi enim genus quo III dialogi siue Axiochi auctor usus est ab illo sermone qui in duobus prioribus (Eryxiam et de uirtute dialogum dicit) tantum abest ut quiuis Graecae linguae non pror-

---

dialogorum, Lips. 1786, p. 193 sqq. cf. C. Fr. Hermanni qui inscr. Gesch. u. Syst. d. Platon. Philos., Heidelb. 1839, 1, 584.

1) Enumerat eos Fischer l. l. p. 194. 2) Unächtheit der Rede des Lysias gegen den Socratiker Aeschines, in op. I, 422. 3) In ‘iudicio de quibusdam Socraticorum reliquiis’, Gotting. 1782, in Fischeri ed. III p. XXXV sqq.

sus ignarus auctorum etiam diuersitatem agnoscere et possit et debeat.' In Axiocho autem adgnouit putidam et barbaram orationem, pestiferas et inter se pugnantes sententias, intempestiuum declamandi furorem, sermonis sordes et rursus meretricium fucum, immo totum libellum quod a posterioris aeui sophista fictum esset portentosum scriptum ausus est uocare.

Eis quae de ceteris illis dialogis disputauit nemo dubitabit subscribere, si quidem toto caelo distant ab Axiocho fetus isti quorum altero Platonis quaedam doctrinae quam potest maxime inepte atque perperam referantur[1]), altero uero dum legimus sopiamur[2]), uterque insuper iam a ueteribus tamquam spurius damnatus sit[3]). Iudicio autem illi de Axiocho iniquissimo se adplicauit Matthiaeus[4]) eatenus ut dialogum cuius quosdam locos etiam in Ciceronis Tusculanis disputationibus et in Plutarchi ad Apollonium consolatione reperiri obseruasset, ex eodem atque illos fonte Crantore inrigatum itaque post CXX fere olympiadem siue post annum CCXCVII ponendum esse censeret. Idem de libelli aetate quamuis illius ignarus statuit argumentis non additis Wyttenbachius[5]). Tandem defensores nactus est dialogus ille Boeckhium[6]) qui eum uocauit 'inter spurios istius farinae dialogos facile principem, qui plura prorsus diuina et Platone haudquaquam indigna' haberet — et Welckerum[7]) qui notato Meinersii iudicio 'nimis leui' ad pretium tempus rationem statuenda plura adtulit argumenta quae ipse inueneram, priusquam eius disputatio mihi nota esset. Postremo Car. Fred. Hermannus l. l. p. 416 sqq. Meinersii iudicio credo praeoccupatus et abreptus studio dialogi a Platone suo abiudicandi minus recte illum uituperauit inclinauitque

1) Meiners l. l. Hermannus p. 414. 2) Sic etiam Meiners. In contrarium sane iudicat Herm. p. 416 et 'de Aeschinis reliquis', Gott. 1850, p. 9; quamquam hunc quoque dialogum spurium esse censet. 3) Diog. II, 60 conl. Suid. s. u. *Αἰσχ.* 4) 'Loci nonnulli libri I Tusc. disp. cum locis Aeschinis et Plutarchi conparati', 1808, in opusc. p. 51.

5) Animadu. in Plut. II p. 699. 6) 'Simonis Socratici, ut uidetur, dialogi e. q. s.', Heidelb. 1810, praef. p. X. 7) In Mus. Rhen. a. 1832 siue in opusc. II, 393: 'Prodikos von Keos, Vorgänger des Sokrates'.

in Matthiaei de tempore sententiam. Sed aliquot annis post aliquantum eum loco cessisse infra uidebimus. — Hodie uero lite posita dialogum illum et ab Aeschine et ab eius aetate uidentur abiudicare [1]). Iamiam quo ego peruenerim integro ut opinor animo diu meditatus tandem licet explanare.

De Aeschinis dialogis testimonia haec sunt: Diogenes (II, 61) VII eius dialogos genuinos Miltiadem Telaugem Rhinonem Calliam Axiochum Aspasiam Alcibiadem; eosdem enumerat s. u. Suidas. Nec discrepat Athenaeus etsi V tantum memorat dialogos, quia nimirum non id egit ut plenum catalogum conponeret — Telaugem Aspasiam Calliam Axiochum (V, 220 A—C), Alcibiadem (XIV, 656 F). Accedunt Harpocratio (I, 41 Dind.) et Pollux (I, 135 Bkk.) qui Aeschinis dialogum *Ἀξίοχος* inscriptum laudant. Certa igitur et constans memoria est de genuinis dialogis inter quos semper Axiochum adparere notato; adde quod Panaetius ex omnibus Socraticorum dialogis genuinos esse censuit Platonis Xenophontis, Antisthenis Aeschinis, ceteros omnes repudiauit [2]).

De huius Socratici scriptis unum fere iudicium est ueterum: longos et urbanos (*μακροὺς καὶ ἀστείους*) dialogos eius esse Lucianus testatur [3]); *τὸ δὲ ἰδίως καλούμενον εἶδος Σωκρατικὸν μάλιστα ζηλῶσαι* praeter Platonem Aeschinem auctor libri *περὶ ἑρμηνείας* qui Demetrii Phalerei fertur [4]), superare eundem Xenophontei sermonis tenuitatem (*λεπτότερος*), Platonici simplicitatem Hermogenes [5]) praedicat; Phrynichus [6]) uero *εἰλικρινοῦς καὶ καθαροῦ καὶ Ἀττικοῦ λόγου κανόνα καὶ στάθμην καὶ παράδειγμα* cum Platonem et Xenophontem tum Aeschinem Socraticum memorat. Equidem omnia illa quae adtuli testimonia persuasum habeo prohibere non posse quominus Axiochum aetati Aeschinis immo huic ipsi tribuamus.

---

1) Vide Zellerum[3] II 1, 204 adn. 4 et Gerckium in exigua disputatione quae est 'de consolationibus' exstatque in conlectaneo libello qui inscribitur 'Tirocinium philologum sodalium regii seminarii Bonnensis', Berol. 1883, p. 30. 2) Diog. II, 64. 3) Lucian. de paras. c. XXXII.
4) Apud Fischerum p. 8. cf. Cic. Brut. 85. 5) *Περὶ ἰδεῶν* p. 419 Sp.
6) Phot. Bibl. p. 101[b], 5 B.

At nec uocem *ἀλεκτρυονοτρόφοι* neque Alcibiadis commemorationem in hoc dialogo inuenimus. Optime. Sed in Axiocho quem legimus procul dubio conplures lacunae et satis amplae insunt[1]). Quarum una quidem in oculos incurrit uel obiter legenti, eam dico quae post p. 369 B hiat. Socrates in perpulchra illa et longa uitae molestiarum descriptione postquam regendae reipublicae artem et ipsam miseram esse Axiocho adsentiente demonstrauit, ita pergit l. l.: 'Quoniam igitur' inquit 'etiam omnium artium maxime liberalem putas detestandam esse, *τί τὰς λοιπὰς ἐπιτηδεύσεις ἐννοήσομεν; οὐ φευκτάς; * * * ἤκουσα δέ ποτε καὶ τοῦ Προδίκου λέγοντος ὅτι ὁ θάνατος οὔτε περὶ τοὺς ζῶντάς ἐστιν οὔτε περὶ τοὺς μετηλλαχότας.*' Quis umquam ad rem diuersissimam tam praeruptum transitum facere sustinuit, a regendae rei publicae arte ad mortem? Accedit quod tam inmane uitium cur Axiochi auctori cum Hermanno inputemus ne umbram quidem habemus causae. Etenim fluit usque ad hunc locum sermo plano alueo nullis salebris interrumpentibus cogitationum sanam seriem. Et quod grauissimum est: sententiam quam tum p. 369 B usque ad D inlustrat, eadem ad amussim est quam supra p. 365 D eodem modo eisdemque coloribus Socrates protulit. In quam Axiochus supra nihil respondit: hoc loco subito uehementissime inuehitur et uituperat acerbis uerbis Socratem 'ineptias illas hodie celebratas et ad adulescentulos adcommodatas pronuntiantem.' Haec amplam textus confusionem indicant quam ut statuam praeterea moueor hoc grauissimo quod iam indicauit Hermannus (p. 583) argumento: Axiocho p. 365 C querenti fore ut morte et priuaretur 'hac luce et bonis' et corpus foedaretur Socrates rectissime responderat: *Συνάπτεις γάρ*, inquit, *ὦ Ἄξιοχε, παρὰ τὴν ἀνεπιστασίαν ἀνεπιλογίστως τῇ ἀναισθησίᾳ αἴσθησιν* e. q. s.

Repetenti tum illi p. 369 D partem prioris querellae responsurus Socrates iterum praefatur p. 369 E extr. *Συνάπτεις γάρ, ὦ Ἄξιοχε, ἀνεπιλογίστως τῇ στερήσει τῶν ἀγαθῶν ἀντεισάγων κακῶν αἴσθησιν* e. q. s.

1) Tennemanni eandem suspicionem quamuis nulla certa obseruatione fultam non debuit uno uerbo repellere Herm. p. 584.

Alteram lacunam, non praeruptum transitum cum Hermanno l. l., adgnosco p. 370 B ubi Socrates postquam explanauit Axiochum perperam putare se sensurum esse nihil sentientem: *πρὸς τῷ πολλούς*, inquit, *καὶ καλοὺς εἶναι λόγους περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς*. Sic opinor nemo sanus argumentatione satis inplicata ex inopinato abrupta ad positionem contrariam potest pergere. Esse uero utique inter p. 369 E et p. 370 D med. lacunam statuendam uel inde elucet, quod fieri non potest ut Axiochus cum p. 369 D nihil se accepisse adhuc solacii increpet, paucis uersibus ita commutetur ut 370 D med. sese iam in contrariam peruenisse sententiam atque adeo cupere mori praedicet!

His et talibus pridem adductus sum ut Axiochum qui temporibus satis antiquis *ἀδέσποτος* factus esse uidetur (qua de causa in Platonis scripta aberrauit), nescio quo tempore ita tractatum esse statuerem ut — fortasse in scholarum usum — summa eius excerperetur; quare scilicet mordaces illae de Alcibiadis lasciuia adnotationes et sine dubio multa alia omittebantur. Vestigia tamen acerbae Aeschinis linguae quam notat Athenaeus (XII, 611 D) nunc quoque adgnoscimus p. 368 D et rationis Socraticae in ironia (quam ego haud solus contra Hermannum [p. 583] bene Socraticam esse puto) qua totum per dialogum perstringitur Prodicus. Quem prae ceteris carpendum sibi sumpsisse Aeschinem etiam in Callia dialogo testatur Athenaeus V, 220 B.

Eodem modo explico posterioris aetatis illa uestigia quae in sermone uere Attico in uniuersum et Socratico, id quod ipse Hermannus concedit, inueniuntur iuxta antiqua et perrara uerba insolentesque elocutiones. Velut passiuam uerbi *εὐσεβεῖν* constructionem (p. 364 C) praeter Axiochi auctorem unus admisit Antipho (III *γ* 11); *ὑπέρ τινα διαφέρειν* (= aliquem superare p. 366 B), *ἀπήχημα* (= dictum p. 366 C), *παρ᾽ ἀκαρῆ* (= propemodum ibid.), *περιψυγμός* (= frigus p. 366 D), *ἐπίκαυσις* (= frumenti rubigo), *κνώδαλον* (= uermis p. 365 C) alias non inuenio; uocem *δέμεσθαι* Homerus eumque secutus solus Hesiodus usurpauit; similem metaphoram uocis *σφυγμα-*

τώδης (p. 368 C) unus Plutarchus (Mor. p. 1088 D), uocis ποππύζειν unus Aristophanes (Vesp. 626) ausi sunt usurpare. Ubi uero in hoc dialogo meretricium fucum animaduerterint mihi non liquet: contra legentem puto inuenturum esse adstrictam haud raro praegnantem breuitatem, quali quantum scio haud ita excellebant 'posterioris aeui sophistae'. Item obseruo imaginum metaphorarum comparationum acrem proprietatem, quae tamen a posteriorum istorum sophistarum artificiis cincinnisque longissime absit, uelut p. 365 D ὥσπερ εἰς ἕτερον ζῆν ἀποθανούμενος; p. 368 C ὅλον, ὥς φασιν, ἕλκος ... κλᾶον νυνὶ μὲν αὐχμόν e. q. s.; E κατεχειροτόνησαν τῶν ἀνδρῶν ἄκριτον θάνατον; p. 371 E τὸ θάρσος τῆς ἐκεῖσε πορείας (sc. in Orcum) παρὰ τῆς Ἐλευσινίας ἐναύσασθαι (sc. mysteriorum facibus! nisi hoc potius merum poetae fragmentum esse mauis censere). Sed plerumque regnat suauis quaedam dictionis simplicitas quam Aeschineam testantur quos adtuli ueteres iudices quamque per totum libellum clarum antiquitatis colorem fundere mihi uideor recte sentire, si quidem eadem de causa olim Casaubonus obiter huius libelli auctorem uocauit 'disertissimum et antiquissimum'. Verum ironiam Socrate dignam utrum debeamus adgnoscere necne p. 366 BC et alias, ipse iudicet lector: post summos uiros equidem ea delector. Contra nusquam conspicio pinguem Platonicorum dialogorum imitationem quam in dialogi personis eligendis, in prooemii indole, in illis fabulis quas in fine inseruit scriptor, grassari Hermannus p. 416 sq. contendit. Nam quasdam compositionis artes, quosdam locos, quaedam lumina omnibus Socraticis communia fuisse sumas necesse est quatenus ex uno omnes fonte hausisse concedis. Quid quod consuetudo inserendi fabulas utique Platone antiquior est? Quid? Platonis pinguis pedisequus inferos describens num ita discrepuerit plane a Platonis notissimis narrationibus [1]) et in uniuersum et in singulis [2]) atque, id quod grauissimum est, sibi ita placuerit in pingendis Tartari et Acheruntis terroribus quos utpote uanos

1) In Phaed. fine et in Gorg. p. 523 C sqq. 2) Cf. Welckerum l. l. p. 500. Duos iudices Minoem et Rhadamanthum etiam Cicero (Aeschinemne secutus?) habet Tusc. 1, 5, 10.

et ad perterrendos homines fictos uel memorari idem Plato tam acriter uetuit? [1]) Sed omnino non inueniuntur in Axiocho loci qui cum illius locis ita concinant, ut ex eo fluxisse censendi sint: rursus totum colorem Socraticum esse nec doctrinas quae de mortis natura proferuntur cum Platonis de eadem re praeceptis pugnare iam Geelius et Welcker [2]) adnotauerunt.

Venimus ad grauissimum argumentum, quo Axiochum utique ante Crantoris aetatem scriptum esse euincitur: exstant apud quosdam scriptores loci quos ad exemplum Axiochi expressos esse concedendum est. Primum malorum humanorum descriptionem exprimi a Cratete Thebano siue cynico [3]) cuiuis uacua mente contemplanti rem liquebit. Videtur autem hoc a me non temere contendi, quandoquidem primus Welcker [4]), tum huius ignarus Reisacker [5]), tum ego idem animaduertimus. Immo ipse Hermannus cognationem uidit, ita tamen ut Teletem [6]) (a quo illud Cratetis fragmentum exhibetur) exprimi ab Axiochi auctore statueret. Perperam haud dubie: nam in Cratete potius deprehendimus imitatorem ducis sermonem simplicem exprimentem amplificantem exornantem. — Neque alia ratio intercedit inter Axiochi auctorem et Crantorem: si enim mihi concesseris Cratetem potius ex Axiocho pendere quam hunc ex illo, facere uix poteris quin concludas item Crantorem ex Axiocho hausisse, cum Cratete compluribus olympiadibus minor natu fuerit. Atque supersunt quaedam uestigia quibus probabile fiat Crantorem Axiochi hic illic fuisse imitatorem. Fuit enim in eius consolatione haud exigua pars qua uitae miseriae deflerentur, qua in re se *τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν* sequi ipse fassus est [7]). Principem autem locum inter hos ueteres philo-

1) In Republ. III p. 386 sqq. 2) Hist. crit. sophistarum p. 13. Welcker p. 502. 3) Apud Teletem in Stob. Flor. XCVIII, 72. 4) Cui adstipulatus est Heusdius p. 55. 5) In disputatione quae inscr. 'Der Todesgedanke bei den Griechen', in progr. Treuer. gymn. 1862, p. XXIX.

6) Quanti momenti fuerit quod Wyttenb. Herm. Heusdius parum diligenter cum non uiderent locum Cratetis a Telete exhiberi, semper de Telete cogitauerint atque sic scripserint, infra euincetur. Heusdius uero uideat ne secum ipse pugnet.

7) Plut. cons. ad Ap. 104 C. 115 B. cf. Welckerum p. 511.

sophos qui illum locum tractauerant sine dubio obtinuit Prodicus, cuius splendidum de uitae miseriis sermonem continet Axiochus. Itaque statuendum est: aut scriptor Axiochi ex Cratete uel Crantore totum quem adfert Prodici sermonem hausit — id quod me iudice paene esset somnia fingere, quoniam Axiochus multo plura praebet quam illos habuisse ex eorum fragmentis liceat conicere — aut illi ex Axiocho sermonem Prodici cognitum habuerunt, quia nusquam traditur eius sermones peculiaribus uoluminibus uulgatos fuisse [1]). Accedit quod non solum ex ea parte Axiochi qua Prodici doctrinae referuntur, sed etiam ex aliis dialogi partibus quaedam sumpta comparent apud Ciceronem cuius Tusc. disp. 1, 83 cf. cum Axioch. p. 368 C; 1, 112 cum 370 DE; praecipue autem pulcherrimum illum locum p. 370 B cum Tusc. 1, 61—63 et 68—70. Sed hos locos et eos quos statim indicabo conlatos leges in ea parte disputationis qua de Crantore agitur. — Quod uero complures illius orationis locos apud nonnullos philosophos qui post Crantorem scripserunt (quos partim iterum ex hoc ipso pendere infra singulis quaestionibus probare studebimus) ita uidemus comparatos ut ex ipsa conlatione auctorem Axiochi ducem, illos sectatores esse cognoscamus [2]): id egregie adiuuat nostram disputationem.

His potissimum argumentis iterum ac saepius diligenter perpensis eo deductus sum ut statuerem Axiochum Aeschineum, utique e Socraticorum aetate repetendum esse.

Et nunc uelim animaduertas ea quae de dialogo postrema scripsit a. MDCCCL Hermannus (l. l. p. 8): 'Aliquid semper facultatis manebit ut Axiochi nostri scriptor in Aeschinis librum cognominem simili modo grassatus sit quo Platonis Menonem ab eo qui dialogum de uirtute conscribillauit, excerptum mutilatum interpolatum esse uidemus.'

1) Cf. ib. p. 512.

2) E. g. historiolas quae sunt de Trophonio et Agamede et de Cleobide et Bitone. Praeterea ad p. 365 D cf. Cic. Tusc. 1, 90. ad p. 369 B cf. Cic. 1, 91. Plut. 109 F. ad p. 370 B cf. Cic. 1, 25, 61—63. 68—70, quos locos infra ubi de Crantore dixi accurate contuli.

Videsne quam prope haec sententia in quam uir doctissimus quasi inuitus tandem deuenit, ab ea absit quam ego integro animo paullatim mihi conformaui? — Itaque non iam dubito accuratius Axiochi tempus ex ipsius p. 368 D concludere, ubi a Socrate *οἱ πρώην δέκα στρατηγοί* memorantur. Ergo non ante a. 406, fortasse paulo post Aeschines Axiochi quem legimus *ἀρχέτυπον* scripsisse uidetur.

Liceat in calce huius disputatiunculae suspicionem quandam proferre. Inferorum descriptionem quae in fine libelli inde a p. 371 B legitur, haud exigua ex parte ex aliquo poeta uideri depromptam esse iam Welcker l. l. p. 500 obiter monuit. Poetarum membra quae utpote disiecta paucis pedibus exceptis in certum metrum non possumus redigere — haec fere statuerim

I. (*ὅσοις .. ἐν τῷ ζῆν*) *δαίμων ἀγαθὸς ἐπέπνευσεν*. Locutio est plane poetis propria profecta ea quidem a metaphora Graecis Romanisque uatibus communi. cf. e. g. Verg. Aen. IX, 525 'Vos, o Calliope, precor adspirate canenti'. II, 384 'adspirat primo Fortuna labori'. Tib. II, 3, 71 'quibus adspirabat Amor'. Ou. Met. I, 2. 3. 'Di coeptis ... adspirate'.

II. *ἔνθ' ἄφθονοι μὲν ὧραι . . .*
. . . . . παγκάρπου γονῆς
βρύουσι πῆγαι . . . . . .

cf. Soph. O. R. 82 *παγκάρπου δάφνης*. El. 635 *θύματα . . . πάγκαρπα*. Pind. Isthm. III. 59 *πάγκαρπον ἐπὶ χθόνα*. Pyth. IX, 58 *παγκάρπων φυτῶν*.

III. de Sisyphi saxo: . . . . . *οὗ*
τὰ τέρμαθ' αὖθις ἄρχεται πόνων ⏑ –,

ubi quam graphice meri illi iambi decurrant aures sentiunt. Dactylo-logaoedicae poesis haec uidentur esse uestigia in descriptione camporum beatorum:

IV. *παντοῖοι δὲ λειμῶνες ἄνθεσι ποικίλοις ἐαριζόμενοι*. cf. Pind. frg. 130 B. ubi de eadem re dicitur: *ἐν λειμώνεσσι φοινικορρόδοις* — quod fragmentum exstat in Plut. cons. ad Apoll. p. 120.

V. (*συμπόσια τε*) *εὐμελῆ καὶ εἰλαπίναι αὐτοχορήγητοι*. Haec omnia utique poetae sunt. Vox *εἰλαπίνη* est Homerica

quam bis admisit Euripides: α 225. Κ 217. Λ 413. Ψ 201. Eur. Med. 193. Hel. 1337. Verbum uero pulcherrime compositum quod est αὐτοχορήγητος hoc uno loco adparet; ualet autem idem atque ‘sponte adornatus’. cf. αὐτόμορφα τειχίσματα: sunt moenia natura formata Euripidi (frg. 124 N.); pariter αὐτόῤῥιζον ἔστίαν χθονός scribit auctor Rhesi u. 288. Neque aliter ἄντρα uocat αὐτόκτιτα Aeschylus Prom. 301, et Sophocles dixit αὐτοκτίτους δόμους fr. 308.

VI. (οὔτε γὰρ) χεῖμα οὔτε θάλπος (ἐγγίγνεται ἀλλ') εὔκρατος ἀὴρ χεῖται ἁπαλαῖς ἡλίου ἀκτῖσιν ἀνακιρνάμενος.

Haec uix indigent commentatione. Adnoto tamen uocem quae est χεῖμα prorsus poetarum esse propriam; nam quod apud Plutarchum in pedestris sermonis ordine legitur (p. 129A), pertinet ad eum poetam qui ibi statim laudatur.

Pergit autem statim Aeschines (p. 371 D): ἐνταῦθα inquit τοῖς μεμυημένοις ἐστί τις προεδρία. Atqui Plutarchus et ipse in fine consolationis ad Apollonium (p. 120 C) duo maiora fragmenta e Pindari quodam threno adfert, quorum altero[1]) beatus piorum animorum in campis Elysiis status eisdem describitur[2]) coloribus, quos in Aeschinis paraphrasi uidimus. Et praefatur Plutarchus (p. 120 B) huic fragmento: εἰ δὲ inquit ὁ τῶν παλαιῶν τε ποιητῶν καὶ φιλοσόφων λόγος ἐστὶν ἀληθὴς ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν, οὕτω καὶ τοῖς εὐσεβέσι τῶν μεταλλαξάντων ἐστί τις ... προεδρία καθάπερ λέγεται e. q. s. Comparanti haec cum illo Axiochi loco probabitur, utrumque spectare ad unius poetae carmen, quo talis προεδρία mortuo alicui mysteriis Eleusiniis (cf. Ax. p. 371 E!) initiato promissa sit. Qui poeta mihi uidetur esse Pindarus, cuius fragmentum (137 Bgk)

ὄλβιος ὅστις ἰδὼν κεῖν' εἶσ' ὑπὸ χθόν'· οἶδε μὲν βίου τελευτάν,
οἶδεν δὲ διόσδοτον ἀρχάν —

quod ad mysteria Eleusinia esse referendum Clemens testatur, equidem ad threnum pertinere pro certissimo adfirmauerim,

1) Pind. frg. 130 Bgk. 2) Cf. Pind. Olymp. II, 67 sqq.

si quidem Plato in Phaedone[1]) et Plutarchus in consolationis ad uxorem capite X et Socrates in Axiocho ex eadem mysteriorum notitia solacium petunt. Ad illum igitur eundem Pindari threnum duo illa quae a Plutarcho adferuntur fragmenta et Aeschinis paraphrasin partim spectare conicio. Quod in carmen Pindarus more suo uidetur inseruisse fabulam de Bacchi et Herculis in Orcum descensu quam paulo post dialogi auctor memorat. Unde fortasse sumpsit metaphoram illam Pindari sublimi licentia dignam quae est *τὸ θάρσος τῆς ἐκεῖσε πορείας παρὰ τῆς Ἐλευσινίας ἐναύσασθαι.*

Platonis scripta ut passim consolatoribus largam materiem praebuerunt, ita tria ex eis proprie in genere consolatorio uersantur, Menexenus Phaedo Apologia Socratis quorum primum[2]) quod exemplum orationis funebris continet, cum omnino ad hoc genus formandum alicuius fuit momenti tum ab auctoribus laudationum quae Lysiae et Demosthenis feruntur compluribus locis expressum est, cum ipse Plato hic illic ad laudationem Periclis apud Thucydidem exstantem[3]) respiciat[4]); — alterum scriptum, Phaedonem dico, generis humani

1) Plat. Phaed. 69 C *ὁ κεκαθαρμένος* (scil. mysteriis) *τε καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκήσει.*

2) Hunc dialogum contra grauia illa Aristotelis et Ciceronis testimonia contraque Stallbaumium (cuius u. Prolegg.) Hermannum (l. l. 1, 409. 519 sq.) Blassium (att. eloqu. II, 433) alios (quos uide nunc apud Berndtium qui scr. 'de ironia Platonici Menexeni', Monast. 1881, p. 1 adn. 3) a Platone haud ausim abiudicare cum Zellero l. l. II, 418. Atque maximi ponderis argumentum ad probandam libri ingenuitatem e totius dialogi aperta ironia repetendum est: quod si minus inuenit certe diligenter stabiliuit Berndtius nuper l. l. Et res omnino uidetur clamare: exaggerando et sermonis et argumenti ineptias ridet Plato ineptorum laudatorum pecus, haud aliter atque Hauffius noster olim fabula illa quam 'Der Mann im Monde von H. Clauren' inscripsit, Claurenium uoluit perstringere. Quid si quando exoriatur qui eam ex illius scriptis expellat? Ceterum et huic et Platoni consilium in contrarium uertit neque ab aequalibus neque a posteris perspectum.

3) Thuc. II, 35—46; dicta est oratio a. 430 cf. Westerm. l. l. p. 29.

4) Dion. de adm. ui dic. in Dem. XXIII. Berndtius contulit compluria schemata p. 4 sq.

magnam consolationem haud absurde dixeris, id quod ipse Plato sub finem dialogi (p. 115 D) indicat, cum Socratem faciat dicentem ταῦτά μοι δοκῶ ... λέγειν παραμυθούμενος ἅμα μὲν ὑμᾶς, ἅμα δ' ἐμαυτόν. Nec minus praeclarae illae de mortis natura quaestiones et sententiae quae in Apologia proferuntur, mox semperque πολυθρύλητοι in omnium eorum ore uersabantur qui de morte aut dicerent aut scriberent.

Tertius Socratis discipulus locum qui est de consolatione tetigit XENOPHON, si quidem in eo libello quo Cyrum suum celebrat hunc ipsum moribundum inducit et se et filios argumentis Socrate dignis adloquentem [1]); — si idem auctor censendus est alterius Socratis Apologiae quae sub eius nomine fertur. Et uide, iterum in uariarum quaestionum fluctus delabi cogimur qui tamen multo facilius tutiusque mihi uidentur posse tranari.

Libellum igitur hunc qui Demetrio Magneti [2]), personato Dionysio Halicarnassensi [3]), Dioni Chrysostomo [4]) ob oculos fuisse uidetur quique a Diogene (II, 57. III, 34) Athenaeo [5]) Stobaeo [6]) adgnoscitur Xenophonteus — postquam primus Valckenarius cum in eo nec quidquam quod non legeretur in Memorabilibus inueniri nec Xenophontis 'capitale ingenium' cerni arbitraretur, ab illo abiudicauit [7]): uariis modis huc illuc traxerunt uiri docti, nunc merum Xenophontem nunc apertum falsarium praedicantes. Quorum labores nec mihi licet defugere quia e iudicio de libelli indole faciendo sequitur quanti et qua trutina ea quae illo continentur, notabilia ea quidem, pendamus.

Quaeritur autem de his tribus: utrum quae et in Memorabilium libri IV capite VIII et in Apologia leguntur, ex illo

1) Instit. Cyr. VIII, 7, 6—28.

2) Demetrius hic Ciceroni aetate suppar Apologiam in scriptis X. recensuit: Diog. II, 57.

3) Art. rhet. c. XII p. 358 Rsk.

4) Or. XXVIII p. 535 Rsk. cf. ad Apol. § 6.

5) V, 218 E locus e § 14 adfertur.

6) In Flor. VII, 75 et 81 duo loci e §§ 28 et 25 excerpti exstant.

7) Adn. ad Xen. Mem. III, 3, 9 et I, 1, 1.

in hanc an ex hac in illud an e communi fonte in utrumque manauerint. Quorum si primum statueris, Apologiam spuriam esse concludas necesse erit, nisi forte scriptorem eandem rem bis eisdem fere uerbis tractare credas; si alterum, illud Memorabilium caput damnabis; si uero tertium, profecto complures oriuntur quaestiones. Ceterum inter uiros doctos[1]) qui post Valckenarium huc incubuerunt, defenderunt librum Bornemannus[2]) in primis et Geelius[3]), damnauerunt Caspersius[4]) Schmitzius[5]), Hugius[6]) Dindorfius[7]); nuper Langius[8]) Pohlius, Schenklius[9]) ex quibus Geelius Dindorfius (l. l. p. XIII) Langius (l. l. p. 29 sqq.) etiam Memorabilium illud caput spurium et ex ipsa Apologia haustum esse censuerunt. Schenklius ex eodem capite Memorabilium (quod statuit l. l. II, p. 144 et 147 ab eodem interpolatore siue diasceuasta qui per totum opus grassari ei uidetur adsutum esse) adhibitis Memorabilium libro I et Platonis Apologia rhetorum nescio quem discipulum conscribillasse alteram illam Apologiam l. l. III, p. 169 censet, nimis artificiose et si quid uideo non probo usus fundamento uir doctissimus. Nam cum ipse cogatur et Apologiam — quamuis sit spuria — saltem II a. C. n. saeculo tribuere et illud Me-

1) Enumerantur in Sauppii ad libellum praef. et in Pohlii scriptione quae est 'Die angebl. Xenoph. Apologie in ihrem Verhältniss zum letzten Cap. d. Memor.', Altenb. 1874, p. 21 sqq.

2) 'Socratis Apol. a X. uulgo abiudicata', in ed. libelli, Lips. 1819 (non parabilis mihi).

3) De Xen. Apol. Socr. et postremo Mem. cap. 1836; cui se addicit Heusdius p. 32.

4) In Jahn. annal. suppl. ad a. 1842 p. 100 sqq.

5) On the Apol. of Socr., commonly attribued to X., in Dind. ed. Mem. et Apol. praef. p. XVII; quamquam sermonem bene Atticum uel certe merum esse fatetur: 'the language', inquit, 'is perfectly worthy of X. and his age'.

6) 'Die Unechth. d. dem X. zugeschr. Apol. de Socr.', in Koechlii 'akad. Vortr. u. Reden' 1, 430 sqq.

7) L. l. p. XIV et XVIII.

8) De X. quae dicitur Apol. Socr. et extremo Mem. cap., Halis 1873.

9) In Xenophonteorum studiorum partibus II et III, in Relationum litt. acad. Vindob. uol. LXXX p. 135. 146; ib. LXXXIII p. 169.

morabilium caput spurium esse arbitrari: iam, ut omnino possit illa ex hoc fluxisse, iterum cogitur diasceuastam illum capitis illius patrem etiam antiquiorem fingere. Statuit autem III fere a. Chr. n. saeculum. Ergo ἐκ νόθου νόθον! Sauppius omnino iudicium suspendit. In statuendo autem libelli scripti tempore ii qui damnant, ualde dissentiunt, cum Westermannus Schmitzius[1]), Langius Schenklius eum saeculo a Chr. n. uel III uel II uel I a sophista quodam fictum, Koechlius[2]) Pohlius (l. l. p. 65) Grotius[3]) ipsa Xenophontis aetate scriptum esse arbitrentur. Equidem libellum genuinum esse persuasum habeo: ut demonstrare posse mihi uidear eum non dignum esse qui fastidiose detrectetur neque satis prudenter a Xenophonte abiudicatum esse, utique autem prae se ferre auctorem illi et ingenio et aetate aequalem, spurium uero esse Memorabilium libri IV caput VIII.

Viri docti quos quidem de hac re disputantes cognoui — sunt autem VIII — quattuor potissimum in rebus mihi uidentur peccasse.

Primum omnes fere conferendis iterum ac saepius Memorabilibus et (multo rarius id quidem) Platonis Apologia obliti sunt praeter hunc et Xenophontem multos illa aetate de Socratis extrema uita scripsisse[4]) atque illorum utrumque hausisse et ex uulgata fama et e commentariis qui de his rebus a multis scripti ferebantur[5]).

Erant deinde qui nimis grauiter in cogitationum ordinem rationemque animaduerterent et parum prudenter dicendi genus ab aetate Xenophontis alienum esse contenderent[6]).

---

1) L. l. p. XVII.

2) In oratione quam habuit de Socrate populoque Atheniensium, in Akad. Vortr. u. R. I, 363 adn. 2. Idem eis quae hoc libello narrantur prorsus fidem habet.

3) Gesch. Griechenl.[2], Berl. 1882, IV, 674 adn. 121.

4) Excepto uno Hugio qui l. l. p. 437 praeter Mem. et Plat. Apologiam etiam alios aetate aequales auctores statuit exhaustos esse.

5) Apol. § 1 γεγράφασι μὲν οὖν περὶ τούτου καὶ ἄλλοι καὶ πάντες ἔτυχον τῆς μεγαληγορίας.

6) Pluribus exposuerunt Caspers Langius Pohlius.

Utinam dum imagini Socratis a Platone non tam in Apologia quam in dialogis super naturam humanam sublime lati inhaerent, ne obliti essent hominis quem quidem a Xenophonte cum alias tum in Apologia pictum esse uideo.

Ea uero quae non tam ad defensionem quam ad consolationem in illo libello pertinent cum miro modo procul habita essent a uirorum doctorum ad unum omnium cogitatione, neglecta sunt. Atqui haec ipsa non traduntur nisi in hac Apologia.

Primum nullo iure ea quae in Mem. IV, 8 et in Apologia eisdem saepe uerbis proferuntur ex illo in hanc fluxisse contenderunt. Quid enim? si in Apologia praeter ea quae aut cum Memorabilibus aut cum Platone aut cum utroque communia habet, inueniamus quae neutro loco exstent: unde haec repetamus? cur malum potius Apologiae auctorem praeter Xenophontem et Platonem etiam alios illius temporis fontes adhibuisse quam illos et Apologiae auctorem aeque illa ex eodem fonte hausisse statuamus cui hic etiam ea debeat quae solus habet? Si doctissima quaedam et optima eum unum nobis propinare tibi demonstrauero: tu mihi concedes eum in eodem gradu ponendum esse ac Memorabilium scriptorem et Platonem, id est eum quae cum Memorabilibus et Platonis Apologia praebet communia, ea reuera cum illis habere communia, non ex illis mutuatum esse. Et hoc per singulorum qui huc pertinent locorum indolem recte a me statui infra studebo probare. Interim adtende:

Ap. 26	Plat. Ap. p. 41 B	Mem. IV, 8, 10	Xen. Mem. IV, 2, 33
Παραμυθεῖται δέ τί με καὶ Παλαμήδης ὁ παραπλησίως ἐμοὶ τελευτήσας· ἔτι γὰρ καὶ νῦν καλλίονς ὕμνους παρέχεται Ὁδυσσέως τοῦ ἀδίκως ἀποκτείναντος αὐτόν.	*Ἐπεὶ ἔμοιγε καὶ αὐτῷ θαυμαστὴ ἂν εἴη ἡ διατριβὴ αὐτόθι, ὁπότε ἐντύχοιμι Παλαμήδει καὶ Αἴαντι τῷ Τελαμῶνος, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν παλαιῶν διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν, ἀντιπαραβάλλοντι τὰ ἐμαυτοῦ πάθη πρὸς τὰ ἐκείνων, ὡς ἐγὼ οἶμαι, οὐκ ἂν ἀηδὲς εἴη.*	*Ὁρῶ δ' ἔγωγε καὶ τὴν δόξαν τῶν προγεγονότων ἀνθρώπων ἐν τοῖς ἐπιγιγνομένοις οὐχ ὁμοίαν καταλειπομένην τῶν τε ἀδικησάντων καὶ τῶν ἀδικηθέντων.*	*Τὰ δὲ Παλαμήδους οὐκ ἀκήκοας πάθη; τοῦτον γὰρ δὴ πάντες ὕμνοῦσιν ὡς διὰ σοφίαν φονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ἀπόλλυται.*

Haec spectare ad Socratis eadem uerba quae in defensione sua re uera fecerit et illo consensu euincitur et praeclare confirmatur hoc argumento. Ille quod dicit Palamedem cum maxime hymnos praebere: ad praesens tempus spectans proprie dicit quippe quo ille heros tragoediis ipsius nomine inscriptis et a Sophocle [1]) et ab Euripide [2]) celebratus sit. Cum uero huius Palamedes post poetae ipsius et Socratis mortem repraesentaretur, choro de Palamedis iniqua nece θρῆνον canente

ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν
πάνσοφον, ὦ Δαναοί,
τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μουσᾶν

totum theatrum conlacrimauit haec uerba Socratis nece interpretans [3]). Quid iam apertius est quam Athenienses memores illorum uerborum quibus Palamedis e simili casu se solacium capere apud iudices dixisset Socrates, ita esse pereulsos? Accedit quod ad illud τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν unice quadrat quod ille se defendens id potissimum identidem adfirmauit 'neminem umquam a se esse uiolatum', uelut in eadem § 26 ἠδίκησα μὲν οὐδένα πώποτε.

Illum autem locum quem supra adscripsi Apologiae auctor e Mem. l. IV c. 8 non potuit depromere quoniam isto loco Palamedes omnino non nominatur. Nec magis per me quidem licet cogitare de Memorabilium illo altero loco, ubi ille a Socrate plane diuerso et sententiarum conexu et consilio arcessitur simul cum Daedalo ad probandam sententiam quae est 'e bonis non semper bona oriri'.

Deinde ne Platonem quidem h. l. in Apologia exprimi (id quod Langius p. 11 obiter posuerat) uidetur esse statuendum.

---

1) De Sophocleae Palamedis tempore nihil constat. frg. 434 sqq. N. Ceterum Aeschylum quoque Palamedem scripsisse uidemus: schol. Aesch. Prom. 457. Nauck l. l. p. 45.

2) Euripides Palamedem suam ipse docuit Ol. 91, 1 s. 416/5. u. Nauckium p. 297 sq. frg. 582 sqq.

3) Frg. 591. Diog. II, 44. uide Valckenarii diatr. p. 197 sq. Nauckius huius acutissimi inuenti ignarus ad temporum rationes historiolam illam non quadrare perperam censuit ad frg. 591.

Nam satis diuersa ratione ab utroque eandem sententiam adornari quiuis concedet.

Num uero imitatoris est locum tam poetice et proprie adornatum, qualis est Platonis, tam breuiter tamque tenuiter effingere? cum alias imitatores non tam quid dicatur, sed quo modo, soleant curare, itaque formarum proprietates, non sententiarum aucupentur.

Unde conligitur non uideri Apologiae auctorem illorum cuiquam locum suum debere, sed cum Xenophonte (IV, 2, 33; de IV 8, 10 infra) et Platone hausisse ex uno fonte, fortasse ex ipso ore Socratis se defendentis[1]). Ex Memorabilium autem libri IV loco priore hoc unum discitur: Xenophontem Socratis tum celebratissimam de Palamede hymnis laudato uocem memoria tenuisse, alio tamen loco et alio consilio et aliquantum uariatam data occasione adhibuisse. Atque hoc ipso loco contra aduersarios utor sic quaerens: Xenophon cum illud dictum teneret, quidni in Mem. IV, 8 potissimum, perinde atque Apologiae auctor et Plato, disertis uerbis et accurate, ut par erat, tradere quam tam leuiter et obscure adumbrare maluit? Quid? cur tandem tribuit Socrati cum Hermogene conloquenti, non id quod erat ueri scriptoris, se defendenti?

Et nunc statim mecum inspicias quaeso hoc specimen peruersissimi generis scribendi: *ὁρῶ δ' ἔγωγε καὶ τὴν δόξαν τῶν προγεγονότων ἀνθρώπων ἐν τοῖς ἐπιγιγνομένοις οὐχ ὁμοίαν καταλειπομένην τῶν τε ἀδικησάντων καὶ τῶν ἀδικηθέντων.* Nemo adhuc hunc locum, nisi omnia me fallunt, cum illis contulit; credo, quia quid sibi uellet non satis perceperunt, id quod in tanta loci ambiguitate et obscuritate minime mirum est. Voluit autem hoc fere dicere: equidem uideo etiam illorum hominum qui ante nos fuerunt eos qui iniuria affecti sunt maiore apud posteros gloria frui quam eos qui laeserunt. Adgnoscisne Platonis et Apologiae illos locos? quibus tamen nebulis offusam eandem sententiam, quam laeuo stilo omnino

1) Quam inique quantaque confidentia de Palamede increpat Caspers l. l. p. 124, inscius sane et Platonici loci et illorum hymnorum naturae.

conceptam inuenimus! An uero non maxime e re Socratis erat quam clarissime dicere maiorem gloriam esse laesis quam eis qui laesissent? Non igitur apte egit homo quod Socratem finxit ambigue dicentem non eandem (*οὐχ ὁμοίαν*) esse illorum gloriam, cum ea uerba duplicem admitterent interpretationem. Atque quam claudo pede quamque molesto interuallo dirimente sequitur illud *τῶν τε ἀδικησάντων καὶ τῶν ἀδικηθέντων* post id quod est *τῶν προγεγονότων ἀνθρώπων*, quae membra nimirum artissime coniungenda erant. Itaque nec id quod uoluit dicere, apte potuit.

Sed reuertamur ad argumentationem nostram.

Iam cum hoc loco scriptorem etiam fraudis (conloquenti Socrati dictum tribuitur, perperam, ut supra docui) conuicerimus, multa illa huic Memorabilium capiti cum Apologia communia, quae illic conloquio, hic orationi tribuuntur, perperam illic conloquio uindicari nostro iure censebimus. Hoc grauissimum argumentum quo illud Memorabilium caput a Xenophonte abiudicetur, addimus Langii Schenkliique[1]) argumentis quibus iampridem mihi persuaserant illud non posse non esse adulterinum.

Hactenus nunc generaliter de fonte[2]).

Deinde argutius quam uerius nonnulli uiri docti compositionem libelli hic illic sane securam et laxam notasse uidentur, si quidem id unum egit auctor ut quam maxime ad uerbum admirabilis uiri referret sententias, quapropter, ut fit, narrationis elegantiam minus curauit. Facile autem adparet conloquium illud et Socratis orationem mirifice ueritatis et fidei

---

1) Langii u. praecipue p. 31 sqq. quae adeo auxit doctissime Schenklius l. l. II, 136—146. e. g. molestissima Deliacae nauis conmemoratio nequit esse X. Atheniensis Atheniensibus narrantis (§ 2). Cogitationes uero saepe non dico obscuras sed perplexas esse et ineptas.

2) Obiter moneatur uix posse explicari cur auctor Apologiae, si reuera Platonis Apologiam adhibuerit, ne uerbum quidem ex illa tam diuulgata Socratis de mortis natura disputatione (p. 40 sqq.) in suum libellum transtulerit. Adfinxisse illa Platonem, Apologiae auctorem rerum gestarum scriptorem omisisse quis non ex hoc silentio concludat?

speciem prae se ferre. Spernuntur calamistri, spernuntur uerborum tinnitus, spernitur meretricius ille fucus, quibus cogitationum aut insaniam aut uanitatem oblinere solent rhetores; uelut adtonitus ille Memorabilium extremi capitis auctor et ubi propria inculcat — nonne quae paragraphis tertia et nona leguntur specimina mentis fatuae? — et ubi, ut solet, furta illa uendit. Contra Apologiae auctor tam sicca frugali aspera utitur dictione qua me iudice fraudis suspicio procul arceatur, nedum de rhetoris exercitio cum Schenklio cogitare possim.

Quod nonnulli, nouissime Langius (p. 22 sqq.) et Pohlius (p. 43 sqq.) e paucis aut semel aut insolentius aut recentiorum scriptorum in modum dictis argumentum petiuerunt, profecto minus prudenter fecerunt, quatenus in Xenophontis scriptis tria milia amplius uocabulorum inueniuntur semel ab ipso dictorum, in his CCCXXVII quae praeter singulos loços Xenophonteos omnino non leguntur ἅπαξ εἰρημένα quae uocantur; dubia uel suspecta sunt CCCLXVI, poetica fere CCCXVI, a consuetudine optimorum scriptorum recedentia uel cum recentioribus communia CCCCI; unus liber Cynegeticus CCLXI uocabula semel a Xenophonte dicta habet quorum in numero sunt XLII ἅπαξ εἰρημένα [1]). Taedet his numeris uerbum addere.

Plerique offenderunt in Socratis μεγαληγορίᾳ et in acerbitate quadam, qualia de eo aliunde innotescere negauerunt. At enim in Apologia non Socratis ἰδέαν quae sane in uisceribus nostris quasi haeret antiquitus, sed hominem uidemus quem in iudicio adhibuisse 'liberam quandam contumaciam' qua inritaret iudices et disertis uerbis traditur [2]) et adparet ex eis quae re uera eum apud iudices dixisse consensu Platonis et Apologiae auctoris conligitur [3]). Nempe nihil Langius (p. 19 sq.)

1) Verba sunt Sauppii in commentatione de X. uita et scriptis p. XV (in op. ed. uol. I).

2) Cic. Tusc. 1, 29, 71; ubi iam Fr. A. Wolfius ex Apologiae § 1 μεγαληγορίαν adnotauit.

3) E. g. utroque loco proditur ipsum oraculum edidisse 'Socratem esse mortalium sapientissimum': Apol. § 14 extr. Plat. p. 21 A. Uterque deinde significat hoc orationis loco tumultuatos esse iudices. In Xen. Memor.

agit cum primum statuat in memorando illo oraculo ab auctore Apologiae expressum esse Platonem, dein miretur quod ea quae in Apologiae paragrapho 23 de litis aestimatione narrantur, aduersa fronte cum eis pugnant quae de hac re in Platonis Apologia (p. 36 DE) leguntur. At me dius fidius! si quis quem uno loco aperte imitatur, non tam stultus erit ut altero loco paulo post in re notissima ab eodem ita recedat ut ipsum contrarium tradat cui neminem fidem habiturum esse ipse concesserit! Itaque potius in hac re Apologiae auctorem diuersam famam, in aliis eandem[1]), nusquam autem Platonis Apologiam secutum esse cogimur statuere.

Venimus ad argumenta consolatoria unius Apologiae fere propria. Quorum nonnulla saltem obseruans unus Caspersius insudauit frustra quaerendo unde haec 'ceterorum scriptorum auctoritate destituta' (l. l. p. 125 sq.) sumpserit scriptor. Videamus compensentne insolentiam bonitate. Spondeo ac promitto. Sic autem ad Hermogenem Socrates § 6: *Νῦν δέ* inquit *εἰ προβήσεταί ἡ ἡλικία, οἶδ' ὅτι ἀνάγκη ἔσται τὰ τοῦ γήρως ἀποτελεῖσθαι καὶ ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν ἧσσον καὶ δυσμαθέστερον εἶναι καὶ ὧν ἔμαθον ἐπιλησμονέστερον*[2]), et § 8 de senectute dicit (*γήρᾳ*) *εἰς ὃ πάντα συρρεῖ τὰ χαλεπὰ καὶ μάλα ἔρημα τῶν εὐφροσύνων.* — Hoc argumentum quod uiri docti post Schneiderum passim uituperauerunt utpote a Socrate ipso septuagenario prolatum, ipsi uituperandi sunt; etenim luce clarius est illum *ὠμογέροντα* detrectare senectutem illam decrepitam quae sane adfert ista incommoda.

---

hoc oraculum omnino non memoratur. — Plat. Apol. p. 36 D et Cic. de or. 1, 54, 232 addunt dixisse Socratem se meruisse cui quotidianus uictus in prytaneo publice praeberetur.

1) Apologiae auctor cum Platone communes omnino habet locos III; nam accedit ad eos ques notaui non tam gemellus quam similis locus: Apol. § 30 et Plat. p. 39 B extr.: Socrates uult utroque loco *χρησμῳδῆσαι* utpote moribundus. Vaticinatur autem apud Plat. iudicibus poenam, in Apol. filii Anyti turpem exitum. Vides iterum de eadem re uariam esse ortam famam quam illi diuersi sunt secuti. Concedit de h. l. Hugius p. 435.

2) Sententiam cum Mem. IV, 8, 8 communem habet, non elocutionem.

Sed uide quam inprudenter omnino illi ipsum argumentum carpserint quod tamen optime et Graecum et Socraticum est. In Axiocho enim idem Socrates eodem argumento ad consolandum Axiochum utitur, concinente adeo uerborum ornatu[1]): *εἶτα* inquit *λαθὸν ὑπεισῆλθε γῆρας εἰς ὃ πᾶν συρρεῖ τὸ τῆς φύσεως ἐπίκηρον καὶ δυσαλθές. κἂν μή τις θᾶττον ὡς χρέος ἀποδιδῷ τὸ ζῆν, ὡς ὀβολοστάτις ἡ φύσις ἐπιστᾶσα ἐνεχυράζει τοῦ μὲν ὄψιν, τοῦ δὲ ἀκοήν, πολλάκις δὲ ἄμφω.* — A duobus igitur Socraticis, si me audis, hoc argumentum Socraticum confirmatur: constat perantiquum esse. Cuius rei grauem testem adhibeo Euripidem querentem[2])

Φεῦ φεῦ, παλαιὸς αἶνος ὡς καλῶς ἔχει·
γέροντες οὐδέν ἐσμεν ἄλλο πλὴν ὄχλος
καὶ σχῆμ', ὀνείρων δ' ἕρπομεν μιμήματα·
νοῦς δ' οὐκ ἔνεστιν, οἱόμεσθα δ' εὖ φρονεῖν.

Et Sophocles ubi non nasci longe optimum esse, proximum autem quam primum mori docet et miserias uitae narrat, acerbe sic perstringit senectutem[3]):

τό τε κατάμεμπτον ἐπιλέλογχε
πύματον ἀκρατὲς ἀπροσόμιλον
γῆρας ἄφιλον, ἵνα πρόπαντα
κακὰ κακῶν ξυνοικεῖ

ubi quis non sentit iterum dictionis similitudinem?

---

1) P. 367 B in descriptione uitae malorum quam e Prodici oratione refert Aeschines. Debuit igitur Socrates hoc argumentum Prodico cuius reuera esse illam orationem quae in Axiocho seruatur nemo prodiit qui negaret, excepto uno Heinzio qui nuper in disputatione quam scripsit de Prodico Ceo in act. soc. litt. Lips. 1885 p. 332 et 333 adn. 5 obiter de fide Axiochi dubitauit; quem quidem mihi non satis aestimasse uidetur uir doctissimus. — Mirifice profecto accedit ad hunc Axiochi locum Bio Cynicus apud Teletem (Stob. Flor. V, 67 s. Mull. frg. phil. gr. II, p. 424[a]), ut libeat eius uerba adscribere: .... *ἐκ τοῦ σωματίου ἐξοικίζομαι, ὅταν ἡ μισθώσασα φύσις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφαιρῆται, τὰ ὦτα τὰς χεῖρας τοὺς πόδας.*

2) In Aeolo, frg. 25. — Accedit eximius locus Herc. fur. 638 sqq. D.

3) Oed. Col. 1235 sqq. cf. frg. 864 *πάντ' ἐμπέφυκε τῷ μακρῷ γήρᾳ κακά*, ad quem fortasse spectauit Aristophanes loco inrisionis pleno ubi

Accedit testimonium quo mihi plane probetur a uero Xenophonte illum locum esse scriptum. Dio Chrysostomus in consolatione senem Melancomae mortem gementem sic adloquitur: *ἀνάγκη γὰρ* inquit *αὐτῷ ἦν προβαίνοντι ἀντὶ μὲν καλλίστου αἰσχροτέρῳ γίγνεσθαι, ἀντὶ δὲ ἰσχυροτάτου ἀσθενεστέρῳ.*

Iam, ut mihi sit concedendum non mero casu tam similes esse et sententiam et elocutionem Apologiae [1]) et Dionis [2]), si reputaueris eundem Dionem alias [3]) magno spiritu se Xenophontis imitatorem praedicare: nonne debebis concludere illum Apologiam ut Xenophonteam manibus triuisse ideoque expressisse? nonne illum idoneum Xenophontei generis dicendi iudicem esse censebis? Aliter saltem cogeremur libellum, etiamsi spurium censeremus, satis antiquae tribuere aetati.

Solus deinde Apologiae auctor Socratem id solacium quod inter nobilissima quae umquam a consolatoribus prolata sunt argumenta numerandum est, bis sic facit adhibentem § 5: *ὅπερ γὰρ* inquit *ἥδιστόν ἐστιν, ἥδειν ὅσιως μοι καὶ δικαίως ἅπαντα τὸν βίον βεβιωμένον* atque § 28 Apollodorum lacrimantem adloquitur [4]): *σὺ δὲ . . . μᾶλλον ἂν ἐβούλου με ὁρᾶν δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποθνήσκοντα;* Repetiuit pluribusque explanauit argumentum Crantor [5]) (qui in consolatione se totum Socraticis addixit doctrinis), cum *τὸ μὴ δι' αὑτὸν κακῶς*

---

chorum fecit gementem (Vesp. 441) *εἶτα δῆτ' οὐ πόλλ' ἔνεστι δεινὰ τῷ γήρᾳ κακά; δηλαδή* eqs.

1) Concedunt et Langius et Schenklius. Ceterum de Mem. imitatione h. l. cogitari nequit quia hoc loco haec sententia plane aliis uerbis profertur.

2) Or. XXVIII (Melancom. I u. infra) p. 535 R. quem locum iam a L. Dindorfio ad Apol. adnotatum esse uideo.

3) Or. XVIII p. 481 sqq. R. Huius loci notitiam debeo Langio qui ipse contra se pugnat p. 27 sqq., cum Apol. auctorem 'hominem male sanum' identidem adpellet, deinde concedat Dionem eius imitatorem esse. Nempe hominis illius male sani!

4) Diog. II, 35 et Val. Max. VII, 2, ext. 1 extr. ad lacrimantem uxorem haec faciunt dicentem Socratem iam ad os poculum admouentem.

5) Apud Plut. cons. ad Ap. p. 114 C.

πράττειν οὐ μικρὸν εἶναι κούφισμα πρὸς τὰς τύχας doceret; post quem idem praedicauerunt Cicero[1]) Plutarchus Philiscus[2]) alii. — Magni ingenii solacium etiam hoc est quo § 23 lacrimantes amicos adgreditur[3]): οὐ γὰρ inquit πάλαι ἴστε ὅτι ἐξ ὅτουπερ ἐγενόμην κατεψηφισμένος ἦν μου ὑπὸ τῆς φύσεως ὁ θάνατος; ubi uel metaphora Atheniensem et lenis illa ironia Socratem prodit.

Eiusdem os adgnoscas audiens quae de propitii dei prouidentia scribuntur § 5: ἢ θαυμαστὸν νομίζει εἰ καὶ τῷ θεῷ δοκεῖ ἐμὲ βέλτιον εἶναι ἤδη τελευτᾶν . . .; et § 7: ἴσως δέ τοι καὶ ὁ θεὸς δι' εὐμένειαν προξενεῖ μοι οὐ μόνον τὸ ἐν καιρῷ τῆς ἡλικίας καταλῦσαι τὸν βίον ἀλλὰ καὶ τὸ ἧ ᾗστα, qualia item in posteriorum consolatorum ore uersari solent[4]).

Haec et talia adhuc plane neglegebantur, unde ortum est illud non minus falsum quam tralaticium: nihil esse in Apologia quod non legeretur in Xenophontis Memorabilibus, praecipue in libri IV capite 8. Verba 'praecipue in libri IV capite 8' consilio addidi quoniam haudquaquam me fugit

1) Tusc. III, 16, 35. ad fam. VI, 3, 4. 4, 2.

2) Dionis loco (XXXVIII, 25) admodum memorabili ubi Philisci nescio cuius ad Ciceronem exulantem consolatio antiquis doctrinis plena refertur: λογίσαι τοῦθ' ὅτι ἐπειδήπερ ἅπαξ ἐπέπρωτό σοι τοιοῦτό τι παθεῖν, κάλλιστον δήπου καὶ ἄριστον συμβέβηκε τὸ μηδὲν ἀδικήσαντά σε ἐπηράσθαι.

3) Eodem redit quod (Diog. II, 35) Socrates ad eum qui dixit: θάνατόν σου κατέγνωσαν Ἀθηναῖοι pronuntiat: κἀκείνων ἡ φύσις. Idem adnotat alios hoc dictum tribuisse Anaxagorae. cf. Menandri frg. 281 (Com. IV, 293 M.)

Ἐπὶ τοῦτ' ἐγένοντο πάντες, ἐνθάδ' ἥξομεν.

Sen. cons. ad Marc. X, 5 extr. ep. 37, 2 extr. inc. ad Pol. II, 3. Stat. Silu. II, 1, 16: 'quidquid init ortus finem timet' (ubi notes uelim praegnantem uerbi uim quae est 'zu fürchten, bestehen haben', cuius ignarus uel Bentleius Sen. Herc. fur. 45 et 454 'domuit' censuit corrigendum. Omnino autem in nouissima demum Georgis lexici editione hic usus obseruatus est, ubi adde Herc. Oet. 292 (absolute positum), tolle Herc. f. 793).

4) Iam Homerus (Γ 65) deorum prouidentiam docuit quem sequitur Sophocles frg. 876. cf. El. 173 sqq. Ad idem dictum spectat Eurip. frg. 981 (cf. Hippol. 439 sq. 833). Illud libenter laudabat Chrysippus ut stoicus: Plut. de stoic. repugn. p. 1040 B. — cf. Plut. cons. ad Ap. 117 D. Dio Chrys. or. XXX, p. 549 R.

Hugium (p. 432) et post eum Langium quibus se addixit Schenklius locos nonnullos ex aliis Memorabilium libris sumptos cum similibus Apologiae contulisse [1]). De qua re postremo loco dicere curaui ne uulgata ista sententia praeoccupatus eos contempleris neue a me aurem auertas. Quos locos si conferis, prorsus aliam similitudinem quam quae inter extremum illud caput et Apologiam intercedat statim adgnosces: notabis meram sententiarum similitudinem. Verum enim uero haec quidem quo modo non fieri potuerit in tanta argumentorum similitudine utriusque libri non adsequor. Si quidem in Memorabilibus Xenophon Socratem contra uarias adcusationes defendit, et idem faciens hic ipse in Apologia inducitur. Immo Xenophonti praeceptorem purganti interdum ea, quibus ille olim usus erat, sponte in calamum fluxisse non dico probabile esse, uerum ipsius naturae rationibus exigi contendo. Profecto fieri non potuit quin saepe isdem argumentis utpote aptissimis et optimis uteretur. Accedit quod plurimorum ueterum scriptorum more nec Xenophon dubitauit suas capsas compilare. Omitto eiusdem commentarios cum Agesilao comparare quia hic et ipse suspectus est. Ipsa res a probabilitate non abhorret: quidni aliquanto post Socratis mortem [2]) hunc libellum aptissimae adpendicis loco 'Socratis Memorabilibus' adiecerit? [3])

Equidem fretus eis quae disputaui et ueterum librorumque testimoniis [4]) non esse cur a Xenophonte abiudicetur Socratis Apologia adfirmo.

---

1) Mem. 1, 1, 2 et Apol. § 11. 1, 1, 3—5 et Apol. § 13. 1, 2, 2 et Apol. § 19. 1, 2, 49—53 et Apol. §§ 20. 21.

2) Apol. § 34 *ἐγὼ μὲν δὴ κατανοῶν τοῦ ἀνδρὸς τήν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα οὔτε μὴ μεμνῆσθαι δύναμαι αὐτοῦ οὔτε μεμνημένος μὴ οὐκ ἐπαινεῖν.*

3) Ita simul respondi eis quae de hac re Hugius l. l. p. 435 statuit; refutasse mihi uideor utique hoc in quo eius sententia nititur: 'Es lässt sich doch gewiss nicht annehmen, dass er eine ganze Schrift aus den schon vorhandenen Memor. ausgezogen und herausgegeben habe'.

4) Neque enim quidquam curo argutias Caspersii qui p. 101—107 l. l. serio sudauit in carpendis his testimoniis.

Totus periit XENOCRATIS Chalcedonii *περὶ θανάτου* liber[1]).

Ne hunc quidem litterarum locum a se intactum esse uoluit ARISTOTELES cuius in *τοῖς ἐν κοινῷ γιγνομένοις λόγοις* (ut ipse dicit) erat *Εὔδημος ἢ περὶ ψυχῆς* dialogus[2]) et consolatio, si quidem pulcherrima illa de Eudemi Cyprii somnio et fato historiola quam Cicero secundum Aristotelem se narrare fatetur, ex Eudemo esse constat[3]), — et omnium clarissimum illud fragmentum a Plutarcho seruatum[4]) ceteraeque nobiles reliquiae optime in consolationem quadrant. E quibus ualde probatur Aristotelem hunc dialogum in amici mortui (occidit autem Eudemus a. Chr. n. 354 apud Syracusas) honorem et in ipsius consolationem scripsisse.

Simillima ratio est THEOPHRASTEI libri qui inscribitur *Καλλισθένης ἢ περὶ πένθους*[5]). Quem librum meram fuisse consolationem facile e testimoniis et fragmentis concluditur, ut non opus sit Heusdii artificiosis ambagibus (p. 40 sq.). Cicero enim iterum (Tusc. III, 10, 21) e Theophrasto adfert locum: 'ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui.... (dicit eum) incidisse in hominem (scilicet Alexandrum) summa potentia summaque fortuna'. Idem (Tusc. V, 9, 25) ipsum librum laudat: 'uexatur idem Theophrastus ...., quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam 'Vitam regit fortuna, non sapientia'' [6]). Adparet utroque loco eundem Theophrasti librum ab illo adhibitum esse. Quibus Ciceronis locis

1) Diog. IV, 12.

2) Dialogum fuisse Eudemum docet fragmentum Plutarcheum. Accedit quod in numero scriptorum in uulgus editorum erat, cf. J. Bernaysii librum qui est de Aristotelis dialogis p. 15. p. 18 sqq. 93.

3) De diuin. 1, 25, 52 sq. Pridem sic statuerunt interpretes quos secutus est Heusdius p. 38, Rosius cum locum inter Eudemi reliquias (frg. 32 ed. acad.) poneret, Bernaysius l. l. p. 143.

4) Cons. ad Ap. p. 115 B sqq. Eundem Aristotelis locum Crantor in consolationem transtulerat.

5) Diog. V, 44. Cic. Tusc. V, 9, 25.

6) Chaeremonis tragici frg. 2. cf. frg. 19. Erat ut e poetis comicis discimus (u. Alexidem in Com. III, 399. Philem. IV, 39. Menandr. IV, 212 sq. M.) illius saeculi tristis sententia.

comparatis cuiuis liquebit eiusdem libri fragmentum a Plutarcho in consolatione p. 104 D seruatum esse hoc: *Ἄσκοπος γὰρ ἡ τύχη, φησὶν ὁ Θεόφραστος, καὶ δεινὴ παρελέσθαι τὰ προπεπονημένα καὶ μεταρρῖψαι τὴν δοκοῦσαν εὐημερίαν, οὐδένα καιρὸν ἔχουσα τακτόν* [1]).

Ceteri Peripatetici praeceperunt de officio consolantis[2]); DICAEARCHUS autem scriptis quae uocauit *λόγος Κορινθιακός* cuius II et III libris Pherecratem quendam Phthiotam senem quem ait a Deucalione ortum, disserentem induxit[3]), et *λόγος Λεσβιακός*[4]), uidetur uersatus esse in genere consolatorio. Ceterum mihi probatur hos *λόγους* esse eosdem libros quos 'Dicaearchi *περὶ ψυχῆς* utrosque' alio loco significat Cicero[5]). Docuit autem Dicaearchus altero libro 'nihil omnino esse animum', in altero 'animos esse mortales'; uel inde quod Tusc. disputationes scribens Cicero illis tam inpense usus est, multa consolatoria in eis infuisse recte concluditur.

Transeo ad Cynicos quorum ipse parens ANTISTHENES diligenter locum consolatorium tractasse uidetur, quantum quidem licet conicere e librorum inscriptionibus quales sunt *Περὶ τοῦ ἀποθανεῖν, Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, περὶ τῶν ἐν Ἅιδου*[6]). Certo huc pertinet DIOGENES Sinopensis, quem scripsisse librum

1) Wyttenb. a. l. obiter eandem suspicionem adnotauit. Idem mihi uidetur recte propter uicinitatem magni illius Crantoris fragmenti statuisse Plutarchum eidem Theophrasteum locum debere; nec potest dubium esse quin Crantor illius librum de luctu adhibuerit.

2) Cic. Tusc. III, 31, 76. 3) Ib. 1, 10, 21.

4) Ib. 1, 31, 77 'Acerrume autem', inquit, 'Dicaearchus deliciae meae contra hanc inmortalitatem disseruit. Is enim III libros scripsit qui Lesbiaci uocantur.... in quibus uult efficere animos esse mortales'.

5) Osannus (Beitr. z. gr. u. röm. Litteraturgesch. II, p. 40 sqq.) suspicatus est idem si eum recte intellexi. Cf. Muelleri fragm. hist. graec. II, 265 sq. — Cic. ad. Att. XIII, 32, 2 '*περὶ ψυχῆς* Dicaearchi utrosque' amicum sibi mittere iubet. Haec epistula mense Maio scripta est. Attamen iam in Consolatione illum adhibitum fuisse dixerim, propterea quod eam scripturus quaecunque de luctu et de eis quae huc pertinent scripta erant, Tullius apud Atticum legerat. Cf. Schneiderum de Cic. Cons. p. 10.

6) Diog. VI, 17. Mull. II, 261 sqq. Librum *περὶ τῶν ἐν Ἅιδου* iam Democritum scripsisse supra adnotauimus.

περὶ θανάτου Diogenes Laertius, interque eos 'qui uel epistolis uel libris luctum minuere sunt conati' memorat Hieronymus siue Cicero[1]). Erat fortasse inter epistulas quas praeter illum librum l. l. commemorat Diogenes, una alteraue consolatio. — Nec defuit huic generi CRATES THEBANUS cuius illud quod est de uitae molestiis fragmentum ad Axiochi exemplum scriptum esse supra p. 16 obseruauimus. Et uide! exstat in Anthologia Palatina (IX, 359) et in Stobaei florilegio (98, 57) epigramma quo similiter[2]) uitae molestiae describuntur. Concluditur autem (u. 9 et 10) sic:

Ἦν ἄρα τοῖν δισσοῖν ἑνὸς αἵρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι
μηδέποτ' ἢ τὸ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον.

De carminis auctore incerta est memoria, cum cod. Palat. *Ποσειδίππου, οἱ δὲ Πλάτωνος τοῦ κωμικοῦ*, Stobaeus illum unum superscribat, contra Planudes *Ποσειδίππου, οἱ δὲ Κράτητος τοῦ κυνικοῦ*, cod. Reg. 1773 unius Cratetis nomen memoret. Iam tu opinor Cratetis fragmento conlato si reputaueris aperte incertam fuisse de epigrammatis auctore memoriam: non pro mera coniectura habebis illam de Cratete auctore adnotationem, sed huic illud carmen tribues, praesertim cum epigrammata eum scripsisse constet[3]). Et cur inprobabile sit eum quae in philosopha scriptione disputasset in breue epigramma coniecisse? Accedit quod antiquissimam illam uersuum 9 et 10 doctrinam in scriptis consolatoriis (cf. praecipue Ax. 368 A et Aristot. Eudem. frg. 40 ed. acad.) passim locum tenuisse infra uidebimus.

---

1) Epist. 60, 5 Vallars. Notissimus hic locus quo e Cic. Consolatione excerptos consolatores enumerat, saepius adhibebitur.

2) Ante Welckerum l. l. p. 510 iam Matthiaeus l. l. p. 46 adn. hoc epigramma a poeta Axiochi memori confectum esse uideri obiter dixerat. Unam manifestam imitationem adpono. Ax. 368 A:

Ποίαν δέ τις ἑλόμενος ἐπιτήδευσιν ἢ τέχνην οὐ μέμψεται καὶ τοῖς παροῦσι χαλεπανεῖ;

Crates uersu primo pariter deliberat:

Ποίην τις βιότοιο τάμῃ τρίβον; — Vides quam arte cognata haec omnia inter se cohaereant.

3) Anth. Pal. epigr. VII, 326, IX, 497, X, 104 Cratetis Thebani sunt.

Delabamur commoditatis causa in Stoicorum cateruam quorum princeps CHRYSIPPUS nos statim accipit. Is enim quamquam non propriam scripsit consolationem multus tamen fuit in tractando hoc genere philosophiae et utilissima de eo praecepit in magno opere περὶ παθῶν cuius liber IV θεραπευτικός plane huc pertinuisse uidetur [1]).

De eius praeceptorum ZENONIS et CLEANTHIS scriptis pauca, plura de doctrinis scimus.

Eiusdem fere aetatis uidetur esse TELES [2]) de quo nullum exstat testimonium praeter ipsius fragmenta. Adnumerabatur olim Pythagoreis (ad quorum sectam in dubiis libenter confugisse uidentur uiri docti), nec Heusdius aliud quid proferre ausus est quamquam illam coniecturam fundamento plane carere uidens miratus est, cur Teles, si esset Pythagoreorum socius, non memoraretur in eorum catalogo a Iamblicho composito. Neque ullum re uera est indicium quo ductus Pythagoreorum sectae eum adscribas; contra se Stoicum satis aperte ille profitetur. Accedit quod saepe Diogenem Cratetem, Zenonem Cleanthem itemque Stilponem et Bionem Borysthenitam laudat. Ceterum bene meritus est de consolationis genere, et maiora eius fragmenta exstant scriptorum περὶ φυγῆς [3]) et περὶ εὐπαθείας [4]). Cuius quidem libri reliquiae lepidissimae nonnullis locis ita conueniunt cum locis Plutarcheae consolationis ad Apollonium, ut primo oculorum obtutu a Plutarcho eum adhibitum esse putauerim. Sed ex eodem fonte potius uterque uidetur hausisse. Laudat enim Teles (IV, p. 52 ed. Mein.) 'Lacedaemoniorum inscriptionem': Οὔτε τὸ ζῆν θέμενοι e. q. s.; et idem distichon profert Plut. Λακωνικόν· (p. 110 C), sed cum aliud initium praebet (Οἳ θάνον οὐ τὸ ζῆν e. q. s.) tum laudat illud cum altero Laconico quod ille non habet [5]). Cum autem neutrum omnino distichon nisi ab his philosophis a nullo scriptore

1) u. Heusdium p. 68 adn. 3.

2) u. Zellerum III, 1, 43. 3) Stob. Flor. XL, 8. 4) Ib. CVIII, 83.

5) Adi Bergkii Lyr.[4] III, 516, qui alterum Laconicum omisit. Ceterum Plutarchi lemma quod est Λακωνικόν etiam ad hoc epigramma (οἳ θάνον οὐ τὸ ζῆν κτλ.), quod uerbis καὶ πάλιν inducitur, pertinere non

seruetur, licet ut opinor statuere: aut alterum ex altero aut utrumque ex eodem fonte hausisse; quorum cum prius ut adparet minus probabile sit, alterum statuimus. Alia Teles cum Cicerone et Seneca communia habet.

PANAETIUS deinde et POSIDONIUS (qui quidem etiam ab Hieronymo l. l. enumeratur) inter consolatores locum tenent; et illius quidem ad Q. Tuberonem epistulam consolatoriam memorat cum uituperatione Cicero [1]). In eadem autem epistula Panaetius Crantoris librum *περὶ πένθους* ad uerbum ediscendum Tuberoni commendauit. Idem scripsit librum *περὶ εὐθυμίας* ad quem recte rettulerunt uiri docti eum locum quem Panaetii bis laudat Plutarchus [2]). Posidonium quoque praeter opus quod *περὶ παθῶν* inscripsit consolationem uel de luctu proprium librum composuisse ex Hieronymi illo loco et ipsius ex dicto (cf. supra p. 6 adn. 1) fortasse recte conicias contra Bakium et Heusdium (p. 75).

Hoc potissimum loco apte adiungitur Claudius GALENUS nobilissimus ille II p. Chr. n. saeculi medicus, quamquam quod adtinet ad philosophiam rectius *τοῖς ἐκλεκτικοῖς* adscribitur [3]). Ipse librum suum *περὶ παραμυθίας* qui nunc tamen deperiit, memorat [4]).

Summis laudibus a ueteribus efferebatur CRANTORIS consolatio Academici siue libellus *περὶ πένθους* quem ille miserat ad Hippoclem de morte liberorum eum consolaturus [5]).

Cuius libri quamuis amissi non exiguam partem tamen refingere possumus, si quidem fundamentum fere fuit illa con-

---

temere opinor supra posui. Nam haec epigrammata a Plutarcho et iuxta ponuntur et ad amussim unum colorem prae se ferunt; postremum Teles de quo agitur distichon uocat Lacedaemoniorum epigramma: *ἐπιγράφουσι Λακεδαιμόνιοι* dicit.

1) De fin. IV, 9, 23.

2) De cohib. ir. p. 463 D. de tranqu. an. p. 474 E. cf. Heusdium p. 72 sq.

3) Sic Zeller, III, 1, 824.

4) De suis libris c. XIII (uol. XIX Kühn.).

5) Plut. p. 104 C. Diog. IV, 27. Cic. Acad. II, 44, 135.

solatio omnium eorum qui consolandi munus susceperunt, atque inprimis Ciceronis et Plutarchi quorum uterque ex hoc potissimum fonte libellos qui sunt eiusdem argumenti uidentur conscripsisse. Ita enim mirus ille consensus qui permultis locis intercedit inter Ciceronis Tusculanas disputationes et Plutarchi consolationem ad Apollonium antiquitus a uiris doctis explicatus est. De ratione autem restituendi huius libri alii aliter cogitauerunt, cum Wyttenbachius[1]) et ex aliis indiciis et ex diuersitate rationis et orationis et quodam antiquitatis colore ipsa Crantoris uerba e Plutarcho segregari posse contenderet; Frid. Schneider[2]) et Henr. Ed. Meier[3]) ad quos quasi patronos se adplicauit Heusdius (p. 44 sqq.), librum totum erui conlatis Ciceronis Tusculanis et Plutarchi consolatione putarent; Kayser[4]) Crantori nisi locos qui ei nominatim a Cicerone uel a Plutarcho tribuerentur nihil dari uellet.

Quorum nemo mihi uidetur rectam uiam ingressus esse. Atque Wyttenbachium quidem qui illo argumento usus Plut. p. 104 C usque ad p. 105 et p. 106 D usque ad p. 107 nimis confidenter tribuerat Crantori, merito refutauerunt Kayser et post eum Mullachius[5]). Sed ne Schneidero quidem prorsus adstipulor qui in disputatione sua eo progressus est ut quidquid inuenit non dissimile siue elocutionum siue sententiarum apud Ciceronem et Plutarchum[6]), Crantori uindicaret. Etenim manifestum est in genere litterarum tam elaborato quosdam necessario fuisse locos omnibus eis qui illud colerent communes. Quare equidem multo cautius esse agendum ratus Crantori haec fere tribuerim: primum ea quae aut disertis uerbis illi tribuuntur aut certo uel magna cum probabilitate quibusdam

1) Adn. ad Plut. Mor. II, 698.

2) 'De Crantoris Solensis libro qui *περὶ πένθους* inscr. commentatio', in Ztschr. f. d. Altert.-Wiss. 1836 No. 104 et 105.

3) 'De Crantoris libro qui *π. π.* inscr. disp.', Halis 1840.

4) De Crantore Academico, Heidelb. 1841.

5) In frgg. phil. gr. uol. III, p. 131 sqq.; quamquam satis habuit Kayseri disputationem transscribere.

6) E. g. Plut. p. 107 D et Cic. Tusc. 1, 117. Plut. 113 A et Cic. II, 27, 65 alia.

rationibus ei possunt uindicari; deinde propria quaedam sententiarum, elocutionum, exemplorum lumina ab utroque sine dubio ex uno fonte hausta, quem esse Crantorem singulis quaestionibus studebo probare; postremum quae Axiocho cum Cicerone (et Plutarcho) communia sunt.

Et cum primum quidem e cauta Ciceronis et Plutarchi comparatione mihi adpareat Crantor, argumenta eorum qui omnino hanc uiam iniri uetant, refutabo. Kayser p. 37 negat probabile esse Ciceronem bis breui tempore eundem librum et in Consolatione et in Tusculanis exhausisse. At hoc argumentum profecto nauci non est, si quidem contra adeo per se patet in duobus libris plane eiusdem argumenti ab eodem scriptore eundem adhiberi fontem. Accedit quod Cicero in scribendis Tusculanis, id quod infra accuratius erit demonstrandum, non tam iterum ipsum Crantorem quam suam ipse Consolationem exhausisse censendus est.

Deinde ille Ciceronem in Tusculanis plus seuerum stoicum quam mitem Crantoris similem consolatorem agere iactat. Quam hoc nihil curandum! Quasi non possis, immo debeas saepe librum adhibere cuius cum auctore non omni ex parte consentias! Neque quisquam umquam contendit praeter Crantoris doctrinas Tusculanis nihil contineri: etenim quinque minimum partibus maiores sunt illius libello, et sexcenti alii nominantur auctores. Contra plus uno loco disertis uerbis laudatur Crantor et compluriens idem certissime deprehenditur. Multo quidem grauius uidetur esse illud argumentum quod primus Matthiaeus l. l. p. 51 et post eum Corssenus (Mus. Rhen. XXXVI, p. 518) alii protulerunt. Dicunt utique non omnes locos Plutarcho et Ciceroni communes Crantoris esse posse quia unus sit locus quem non potuerit ille habere:

Cic. Tusc. 1, 39, 93	Plut. p. 113 F
Quamquam non male ait Callimachus 'multo saepius lacrimasse Priamum quam Troilum'	*Μεῖον γὰρ ὄντως ἐδάκρυσεν Τρωΐλος ἢ Πρίαμος*

si quidem uterque indicet idem Callimachi carmen florentis illius quidem post Crantorem qui natus sit circa CX olympiada. Sed quo iure hoc docuerint ipsi uideant. Ego quamuis hoc

loco nec possim nec uelim de Callimachi aetate fusius disputare, haec tamen breuiter adnoto. Crantor certo paulo ante Polemonem decessit[1]) qui, si Eusebio fides habenda est, anno a. Chr. n. 268 mortuus est senex[2]); ille autem cum Xenocratem condiscipulus Polemonis audiuerit, uix plus decem annis hoc erat natu minor[3]) et decessit utique non inmaturus[4]). Itaque si Polemonem circa a. 340 natum esse statuimus (praeerat ille scholae ex anno 313. Diog. IV, 16 extr.), non procul a uero aberrantes Crantorem circa a. 330 natum, mortuum paulo ante a. 268 esse concludemus.

De Callimachi uero aetate licet accuratius nihil possit statui, hoc tamen certissime uidetur enucleari: illum Crantori aetate aequalem uel compluribus annis eo natu maiorem fuisse. Cui temporum computationi fundamentum praebent quattuor illae Arati uitae[5]) et quae Suidas de Callimacho conrasit. His testimoniis cum nuper Buschius qui separatim 'de bibliothecariis Alexandrinis qui feruntur primis'[6]) disputauit, nescio quo iure neglegenter usus sit, rem paucissimis retractaturus sum.

Primum Callimachum Arato maiorem natu fuisse certa

---

1) Decessisse eum omnino ante Polemonem testatur Diog. IV, 27.

2) Diog. IV, 20.

3) Diog. IV, 24. cf. Zellerum[3] II, 847 adn. 2. Aliquanto tamen minor natu erat Polemone utpote cuius sectator fuit (Diog. IV, 25 *διακούειν Πολέμωνος*). cf. quae de Crantore habet anonymus Platonicorum philosophorum indicis Herculanensis auctor Ciceroni aetate fere aequalis (ed. Buecheler ind. schol. Gryphisw. a. 1869/70) col. XVI:

[*Κράντωρ*] *δὲ Σολεὺς θα[υμ]αζόμενος κατέλιπε [τὴ]ν εὐημερ[ίαν] καὶ π[αρ]αγενόμενος Ἀ[θήναζ]ε πρῶτον μὲν Ξενο[κ]ράτους ἤκουσεν, ὕστερον δὲ μετὰ Πολέμωνος ἐσχόλ[α]ζεν [κα]ὶτ[οι] πολὺ διαφέρων ἐν οἷς.....*

4) Diog. IV, 25 *καὶ γήρως ἤλυθεν οὔτι πρόσω.*

5) Cogitari potest in harum uitarum fontibus fuisse Arati uitam Plutarchi. Hic enim teste Lampriae qui fertur catalogo (no 40 Treu) scripsit uitam Arati, poetae puta, non inperatoris, cuius uitá supra loco XXIV recensetur. Accedit quod idem Plutarchus in Arati *Διοσημεῖα* commentarium (frg. apud Wyttenb. V, 2, 809) scripsit cui haud dubie more ueterum breuem uitae narrationem praemisit.

6) Diss. Rostoch. 1884. Miros nonnullos errores notare minus adtinet.

fuit apud ueteres memoria. Sic docet auctor uitae IV[1]): *γηραιῷ δὲ τῷ Κυρηναίῳ ἐπεβάλετο*[2]), *παρ' οὗ καὶ ἐπιγράμματος ἠξιώθη*. Cui fidem habendam non esse quia paulo ante Aratum illi *συναχμάσαντα* uocauerit nullo iure Buschius p. 12 adn. 3 contendit. Nam cum tales temporum definitiones nequaquam eam quam nunc exercemus diligentiam adfectant[3]), tum in has uitas diuersis facile pannis consarcinatas per singulas particulas inquirendum est: alia aliunde arcessita sunt.

Eodem autem spectat uitae I locus (p. 54, 14) hic: *Μέμνηται γοῦν αὐτοῦ καὶ Καλλίμαχος ὡς πρεσβυτέρου οὐ μόνον ἐν τοῖς ἐπιγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πρὸς Πραξιφάνην, πάνυ ἐπαινῶν αὐτὸν ὡς πολυμαθῆ καὶ ἄριστον ποιητήν· γέγονε δ' ὁ Ἄρατος ζηλωτὴς Ἡσιόδου, ὡς καὶ Καλλίμαχος παρεσημήνατο τοῦτο διὰ τοῦ εἰς αὐτὸν ἐπιγράμματος οὕτως*. Sequitur Callimachi de Arato eiusque Phaenomenis epigramma. Profecto etiam ex hoc loco ueri simile fit illo aliquanto maiorem fuisse natu Callimachum quippe qui carmine iunioris scilicet poetae primitias commendaret grauis iudex[4]). Quare dixerim

1) P. 60, 25 sq. Westerm. Biogr.

2) 'Senem Callimachum aetate contigit, ipse scilicet iunior' ualet *ἐπεβάλετο*, quae forma h. l. usurpatur pro eo quod tralaticium est *ἐπέβαλε* cuius illam apud hos scriptores uim recte inlustrauit Buschius exemplis Suidae s. u. *Φιλόχορος* et s. u. *Ἱπποκράτης* quibus addere potuit Clem. Al. Strom. 1, 327 et Prolegg. ad Aristoph. III, 35 Dübn. — Illi autem interpretationi fauet etiam interpres Latinus Arati generis a Westermanno ad p. 58, 23 adscriptus qui de suo addit: '(testatur callimachus) assistens ei ab infantia *in epigrammate ad*' (sic fere scribendum pro illo *propter*) 'praxiphanem mitilenaeum'. cf. Rohdii griech. Rom. p. 100.

3) Arato *συνεγγίζων κατὰ τοὺς χρόνους* audit Callimachus in uit. III p. 59, 42 ubi idem eius epigramma in illius laudem factum indicatur.

4) Buschius idem statuit p. 13, non uiderunt olim Keilius (in Mus. Rhen. nou. ser. VI, p. 254), Clinto, Bernhardyus, quare uitae IV scriptorem errasse arbitrati sunt. Simul cadit Keilii tota computatio e qua Callimachum non ante Ol. 118 (quo tempore Aratum natum esse putauit) statuit natum, mortuum esse inter Ol. 135 et 139, 3. — Biographus I dicit etiam *ἐν τοῖς πρὸς Πραξιφάνην* Arati mentionem iniecisse Callimachum; eo spectat opinor uit. III p. 58, 23 *ἐγένετο δὲ σφόδρα πολυγράμματος ἀνήρ, ὡς μαρτυρεῖ Καλλίμαχος*. cf. Latinum interpretem cuius uerba in adn. 2 adscripsi.

ne biographum quidem cum paulo post ipsum illud epigramma indicaturus esset potuisse scribere quod legitur *ὡς πρεσβυτέρου*. Quamquam scribendo *ὡς πρεσβύτερος* manumne compilatoris an sensum sententiarumque sanum conexum restituas haud multum refert. Minorem Arato fuisse Callimachum uix quisquam contendit: hoc praestat illud epigramma. Atque quod in uit. IV (p. 60, 6) floruisse eodem tempore Alexander Aetolus, Menander [1]), Philetas [2]), Aratus, Callimachus tradunt: ut est memoria minus accurata quam ut possit inde certius quid concludi, ita cum eis quae dixi non pugnat.

Sed iam rem examinemus. Scimus Aratum Ol. 118/9 natum esse [3]) et sub Antigono Gonata id est inter Ol. 125,4/277 et Ol. 135,2/239 floruisse [4]). Jam siue illud *γηραιῷ ἐπεβάλετο* interpretamur 'aetate adtigit senem (ipse iuuenis)' siue de qua interpretatione nonnulli cogitauerunt 'senis sectator factus est': circa Ol. 127,3/270 [5]) Callimachum sexagenarium fuisse ut *γηραιός* potuerit uocari natusque fere sit circa Ol. 112 — Aratum triginta annorum iuuenem non procul a ueritate statuemus.

Mortuus autem Callimachus uidetur esse initio regni tertii Ptolemaei id est Ol. 133,2/246; nam hanc puto esse sanam et certam interpretationem loci Suidae quamuis olympiadis numerus conruptus sit [6]): *παρέτεινε μέχρι τοῦ Εὐεργέτου κλη-*

---

1) Natus est Ol. 109,3/342.

2) *ἦν ἐπί τε Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου* Suid. Philadelphus Ol. 117,4/309 in Co insula natus est, ut non a probabilitate abhorreat puerum illum a Phileta institutum esse. cf. Buschium p. 4.

3) Cf. Buschium p. 11 et Usenerum in Mus. Rhen. XXIX, p. 42 adn. 3.

4) Vit. I, p. 53, 40 et uit. III, p. 58, 15.

5) Quod Gellius (XVII, 21, 41) postquam a. u. c. 490 (= Ol. 129, 1/264) bellum Punicum ortum esse narrauit, 'neque diu post Callim. poeta Cyrenensis Alexandriae apud Ptolemaeum regem celebratus est' addit, est nempe secura computatio.

6) Buschius p. 14 infelicissimae coniecturae periculum fecit; ceteroqui mecum consentit. Neque aliter Ritschelius in opusc. I, p. 68, nisi quod — ut ipse fatetur — eis quae antea posuerat 'paucas olympiadas addere' coactus est; ita Ol. 135/6 proposuit fatalem illius annum, perperam, quod recte iam Buschius p. 17 notauit.

θέντος Πτολεμαίου, ὀλυμπιάδος δὲ † ρκζ', ἧς κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος ὁ Πτ. Εὐ. ἤρξατο βασιλεύειν. Eodem igitur deuenio quo olim Keilius (l. l. p. 256), ut poetam uita defunctum esse statuam senem. Durauit autem re uera ad senectutem Callimachus quatenus senex ipse sibi epitaphium confecit:

Μοῦσαι γὰρ ὅσσους ἴδον ὄμματι παῖδας
ἀρχιβίους, πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους

et senex a Statio uocatur[1]). — Deinde ipsa uoce *παρέτεινε*

---

1) Hos locos a Keilio iam adlatos inprudentissime tollere nisus est Buschius p. 22 sq. De epigrammate (XXIII Schn.) 'Callimachum in uniuersum loqui uideri' prorsus absurdo statuit iudicio; Statium priscum (ut illo breuius dicam) Callimachum uoluisse intellegi iactat. Perperam. Hoc enim si ille uoluisset, non scripsisset (Silu. I, 2, 253)

(hunc ipse Coo plaudente) Philetas
Callimachusque senex (Umbroque Propertius antro)

sed 'senes', uel 'ueteres' — id quod omnino ex usu exspectes — ad metrum adcommodasset eadem opera; si quidem Philetas pariter priscus fuit. Ceteri quoque VII senes quos adtulit, re uera grandaeui homines non minus erant quam prisci.

In Callim. epit. u. 6 *ἀρχιβίους* scribo cum uno Schneidero Anthologiae (VII, 415) cod. Pal. secutus, non *μὴ λοξῷ* cum scholiasta ad Hes. Theog. 82 (qui adeo habet *ὅσσους βλέμματι — μὴ λοξῶς*) cui fidem habuit et ante Bentleium et postea cum eo magna caterua uirorum doctorum qui Callimachum uel ediderunt uel laudauerunt. Nam ipse Hesiodus quem imitatur ille, l. l. *ὅντινα τιμήσωσι Διὸς κοῦραι μεγάλοιο γεινόμενόν τ' ἐσίδωσι διοτρεφέων βασιλήων*, ut simplex *ὄμματι ἴδον* ei quod est *ἐσίδωσι* respondeat, *ἀρχιβίους* uoci *γεινόμενον*. Ad illud optime contulit Schn. Call. hymn. II, 52. Si uero Horatii locum qui ad exemplum Callimachi expressus est diligenter contuleris — quod miror adhuc non factum esse — elucebit hunc *ἀρχιβίους* scripsisse: Carm. IV, 3, 1 sq.

Quem tu, Melpomene, semel
nascentem placido lumine uideris

Vertit Flaccus *ἀρχιβίους* nimirum illo nascentem; placido necesse erat perspicuitatis causa adponere, id quod in Graecum poetam non cadere demonstraui. Premebant contra cuncti ueteres poetae, et optime quidem, caelestes, si cui mortalium uel fauerent uel quid destinarent, illi nascenti iam adstare cf. Odyss. *η* 197 sq.

πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα κατὰ κλῶθές τε βαρεῖαι
γινομένῳ νήσαντο λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

quo spectat Callim. Lau. Pall. 104; cf. Hymn. Dian. 23. Menandr. frg.

quasi longum uitae cursum exprimi equidem cum Weicherto quem nec Ritschelius l. l. p. 68 inprobauit, penitus sentio.

Postremum adnoto me quamuis plerique atque adeo Ritschelius p. 63 dissentiant, Suidam de Aristophane narrantem: *μαθητὴς Καλλιμάχου καὶ Ζηνοδότου· ἀλλὰ τοῦ μὲν νέος, τοῦ δὲ παῖς ἤκουσε* non posse non interpretari sic ut Callimachus puerum, adolescentem Zenodotus dicatur docuisse. Nam priore loco Callimachus ponitur, et quod *ὁ μέν* ad membrum posterius et idem propius refertur, bene graecum hoc esse exemplis docuit Buschius p. 9, nec a Suidae usu alienum ex eis — haec forte fortuna nunc praesto sunt — clare elucet quae s. u. *μετρονόμοι*: *ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν ι ε', ἑ μὲν εἰς Πειραιᾶ, ι' δὲ εἰς ἄστυ* et s. u. *ἀρχή*[b] leguntur: *ἀρχαὶ τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην, τὸ ποιοῦν δὲ τὸν ἐν αὐτῇ λόγον.* His locis perspicuitatis gratia tota membra repetiuit, illo loco eadem de causa Callimachi nomen statim priore loco posuit: ceteroqui res eadem est et una. — Quae non satis reputasse uidentur uiri docti, quoniam credo de Callimachi aetate sententiam praeceperunt. Videtur ergo ille Zenodoto quoque natu maior fuisse. Nunc si quispiam quaerat cur Callimachus tam prouectus aetate demum sub secundo Ptolemaeo id est inter Ol. 123,4/285 et Ol. 133,3/246 'celebratus' uel 'clarus factus' esse dicatur: optime opinor respondet Suidas: *πρὶν δέ* inquit *συσταθῇ τῷ βασιλεῖ* (*Φιλάδελφον* dicit), *γράμματα ἐδίδασκεν ἐν Ἐλευσῖνι κωμυδρίῳ τῆς Ἀλεξανδρείας.* Post in conspicuam uitae condicionem euectum, ut plerumque fit, gloria libenter secuta est.

IV, 238 M. cf. Philem. *Ἀποκαρτερ.* frg. 1. Ad ipsius Cyrenaei exemplar properauit Propertius II, 3, 23:

Num tibi nascenti primis, mea uita, diebus
Candidus argutum sternuit omen Amor?

cf. Verg. Ecl. IV, 8 sqq. 'Tu modo nascenti puero — casta faue Lucina!' Manil. II, 126. II, 832. Stat. Silu. II, 7, 36. V, 3, 21. Mamert. Genethl. Max. 19. Locos partim debeo Peerlkampi ad Hor. l. l. adnotationi. — Illud scholiastae *μὴ λοξῶς* principio fuit Callimacheae elocutionis interpretamentum quod mox in interpolationem uertit.

Optime igitur hunc potuit laudare Crantor*).

Nunc age accedamus ad ipsos Ciceronis et Plutarchi thesauros. Claret primum eos multis locis nomine non adlato adhibere Crantorem; deinde utrumque interdum nominare alium fontem, fortasse eum quem Crantor erat professus; postremo utrumque non semper ubi incipiat ex illo haurire statim eum laudare sed in fine demum indicare auctorem, ut inducaris putare ultima tantum uerba commodata esse.

Ciceronis autem proprium uidetur esse auctoris membra passim disicere, cum Plutarchus contra continuo ordine soleat exscribere; cuius consuetudinis exempla *ἐν παρέργῳ* adnotabuntur.

Quae *ἀξιώματα* Kayser cum cognita prorsus non haberet (ut omnino iusto leuius has quaestiones tractauit), contendit p. 37 fabulas de Cleobide, de Trophonio et Agamede, de Sileno quae sunt uel ideo non esse Crantori uindicandas quia eis narratis demum Cicero pergeret (1, 48, 115): 'Simile quiddam est in consolatione Crantoris' (sequitur fabula de Terinaeo Elysio); ergo cur praecedentia quoque illi tribueremus nullam esse causam. Sed uide amabo. Plutarchus consolationis capite 3 (= p. 102 C sqq.) quod est de recto in calamitate animi habitu in fine demum capitis laudat Crantorem: *μὴ γὰρ νοσοῖμεν, φησὶν ὁ ἀκαδημικὸς Κράντωρ* (locum qui sequitur uertit Cic. Tusc. III, 6, 12). Sed etiam initium et mediam capitis partem ex illo sumptam esse adparet ex Ciceronis locis his:

Tusc. III, 29, 71	Plut. c. 3 init.
natura adfert dolorem cui quidem Crantor inquiunt uester cedendum putat; premit enim atque instat, nec resisti potest.	*Τὸ μὲν οὖν ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι τελευτήσαντος υἱοῦ φυσικὴν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς λύπης καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν.*
Ib. III, 6, 12	Pergit statim
nec absurde Crantor ille.... Minime, inquit, adsentior iis qui istam nescio quam indolentiam magno opere laudant quae nec potest ulla esse nec debet**).	*οὐ γὰρ ἔγωγε συμφέρομαι τοῖς τὴν ἄγριον ὑμνοῦσι καὶ σκληρὰν ἀπάθειαν, ἔξω καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος οὖσαν.*

*) Cf. Excursum II. **) Cf. Excursum III.

Nec minus medii capitis sententiam inde uidemus sumptam:

Cic. Acad. II, 44, 135	Plut. c. III med.
Sed quaero quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri et conturbari negarent. Mediocritates illi probabant et in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. Legimus omnes Crantoris ueteris Academici de luctu e. q. s.	*Τὸ δε πέρα τοῦ μετρίου παρεκφέρεσθαι καὶ συναύξειν τὰ πένθη παρὰ φύσιν .... τὴν δὲ μετριοπάθειαν οὐκ ἀποδοκιμαστέον.*

His comparatis nemini opinor dubium erit totum caput esse Crantoris quamuis in fine demum laudati. — Rursus fontem nullo uerbo prodit Cicero in Tusc. III, 16, 34 adhibens id argumentum: 'Qui rerum naturam... cogitat.... triplici consolatione sanetur, primum... deinde... postremo quod uidet malum nullum esse nisi culpam', quod Crantori disertis tribuit uerbis Plutarchus p. 114 C. Hic contra p. 109 B Elysii Terinaei historiae praefatur: *τοιαῦτά φασι γενέσθαι*, cum Cic. l. l. I, 48, 115 eam Crantoris esse testetur. Nec desunt loci quibus ab utroque Crantorem exhauriri nec tamen laudari uideamus. Velut pro exemplis uirorum qui in orbitatibus fortes se praeberent a Crantore prolatos esse Anaxagoram et Telamonem, Periclem et Xenophontem discimus ex Hieronymi nota ad Heliodorum de morte Nepotiani consolatione (epist. LX) cui tot adminicula in restituendis Crantoris et Ciceronis libellis debemus. Adloquitur Hieronymus cap. V se ipsum: 'Ubi illud ab infantia studium litterarum, et Anaxagorae ac Telamonis semper laudata sententia: "Sciebam me genuisse mortalem?" Legimus Crantorem cuius uolumen ad confouendum dolorem secutus est Cicero. Platonis Diogenis Clitomachi Carneadis Posidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus qui diuersis aetatibus diuersorum luctum uel libris uel epistolis minuere sunt conati, ut etiam si nostrum areret ingenium de illorum posset fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles uiros, et maxime Periclem et Xenophontem Socraticum..... Quid memorem Romanos duces? [1]).... quorum

non minor in luctu quam in bellis uirtus fuit et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicauit'.

In iudicio de hoc loco faciendo datur haec optio: aut illos auctores consolationum legit ipse sanctus pater aut una Ciceronis consolatio fuit ei in manibus ex qua et illa exempla et illos auctores excerperet. Atque hoc alterum statuendum esse statim intellegitur e loci indole. Etenim si Crantorem, de cuius unius lectione omnino possit cogitari, profert, extemplo autem addit Ciceronem eum esse secutum, ipse inuitus, aperte tamen, prodit e Cicerone sese illum cognitum habere. Immo uero ipsam elocutionem quae est 'legimus Crantorem cuius uolumen ... secutus est Cicero' transtulisse uidetur ad uerbum Hieronymus e Cicerone qui 'in consolatione filiae Crantorem inquit sequor' [2]). Accedit quod in fine illius loci se adhibuisse Ciceronis libellum ipse fatetur.

Itaque totius loci, immo totius epistulae summam reapse esse Ciceronianam nullus dubito pro certissimo contendere. Sed nihilo minus conligitur exempla illa, si ultimum quaeris fontem, e Crantore per medium Ciceronem proferre illum; nam cum ex eis quos enumerauerat Cicero auctores suos, Plato Diogenes, Clitomachus [3]) Carneades [4]) hac in re omnino non possint statui auctores, itaque restent soli Crantor et Posidonius de quibus suffragium feratur: cur tandem Posidonio calculum adiciamus, qui ne in Tusculanis quidem inter principes erat fontes, cum Crantorem a Cicerone in uniuersum

---

1) Narrat de Puluillo: habemus Ciceronis narrationem. Memorat Maximos Catones Gallos Pisones Brutos Martios Scaeuolas Metellos Scauros Crassos Marcellos Aufidios. u. Cons. frg. 19 et cf. Cic. Tusc. III, 70.

2) Plin. Nat. hist. praef. 22 s. Cons. frg. 8: 'Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a iuratissimis et proximis ueteres transscriptos ad uerbum .... non Tulliana simplicitate qui de rep. Platonis se comitem profitetur, in Consolatione filiae Crantorem inquit sequor'.

3) Hic scripsit 'de patria euersa' non 'de morte' consolationem. Tusc. III, 22, 54.

4) Reliquit hic nihil nisi epistulas in quibus eiusmodi suaues ambages non admitti per se patet et usus docet.

'simpliciter transscriptum ad uerbum' esse locupletissimo testimonio sciamus? Protulit igitur Crantor Sophoclei Telamonis uersus quos Ennius (Tusc. III, 13, 28 'ex hoc et illa iure laudantur') uertit:

'Ego quom genui tûm morituros sciui et ei rei sústuli[1]) e. q. s.

Idem iuxta posuit Anaxagorae dictum ut Cicero (III, 24, 58) haec componit: 'Atque hoc idem et Telamo ille declarat (et Theseus ille..) et Anaxagoras: Sciebam me genuisse mortalem', cuius quidem dictum etiam Plutarchus adfert (p. 118 D) quasi de suo.

Protulit etiam historiolas illas de Xenophonte (u. infra) et de Pericle quas in Tusculanis omisit Cicero, narrat, iterum ut de suo, Plutarchus p. 118 EF, ubi ipsam praefationem (ibid. D) *Ἀποβλέπειν δὲ καὶ πρὸς* e. q. s. Crantoris esse ueri est simile[2]).

Eadem Hieronymi consolatione usus mihi uideor enucleasse in certo quodam sententiarum conexu Crantorem excitasse Delphica illa dicta quae sunt *Γνῶθι σαυτόν* et *Μηδὲν ἄγαν*; id quod iam suspicatus est Schneider, ita tamen ut nullo argumento firmare posset opinionem. Nam Plutarchum et Ciceronem in hac quidem re non consentire, cum ille (p. 116 C) utrumque dictum, hic in plane diuerso sententiarum conexu alterum tantum adferret (1, 22, 52), ipse sensit. Sed audi mea argumenta.

Primum iam Plato (Menex. p. 248 E) in epitaphii parte consolatoria in eodem orationis contextu quo Plutarchus ea adfert: *Πάλαι γὰρ δὴ τὸ Μηδὲν ἄγαν λεγόμενον καλῶς δοκεῖ λέγεσθαι*, et in Protagora (p. 343 B) utrumque ut uere Delphicum exhibet, ut uel inde probetur Crantorem fidelissimum sectatorem ea data occasione adhibuisse. Praecipue autem me mouet Hieronymus qui alterum dictum et is quidem in eodem contextu quo Plut. laudat; aliter Cicero nescio qua de causa in Tusc. 1, 22, 52 de animi natura disputans alterum dictum

1) Trag. Rom. inc. inc. frg. XLV R. Nec de Ennio, horum uersuum sitne auctor, nec de graeca fabula certa memoria constat. cf. Ribbeckii Röm. Trag. p. 133.

2) Cf. Tusc. III, 58. IV, 63; obseruauit unus Matthiaeus p. 50.

sie adhibet: "Cum igitur (Apollo) 'Nosce te' dicit, hoc dicit 'Nosce animum tuum'" [1]).

Sed iam comparando rem inlustremus:

Plut. 116 C	Hieron. C. VII A
(statim post commemoratum nimiam Niobes luctum): *δύ' ἐστὶ τῶν Δελφικῶν γραμμάτων τὰ μάλιστ' ἀναγκαιότατα πρὸς τὸν βίον, τὸ Γνῶθι σαυτὸν καὶ τὸ Μηδὲν ἄγαν.*	Sed obsecro ut modum adhibeas in dolore, memor illius sententiae 'Ne quid nimis'. — (Interuallo interposito item adfert Nioben nimis lugentis exemplum).

Ex quibus omnibus uidetur elucere Crantorem utrumque, Ciceronem in Consolatione alterum illorum dictorum excitasse in eo conexu in quo Plut. et Hieron. ea seruauerunt.

Duorum locorum originem quos radices trahere e Crantore uel consensu Ciceronis et Plutarchi probatur, confirmat Hieronymus:

Cic. 1, 94	Plut. 111 C	Hieron. XIV B
Quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum?.. Apud Hypanim fluuium qui ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci e. q. s. Confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate; in eadem propemodum qua illae bestiolae reperiemur.	*Τό τε πολὺ δήπουθεν ἢ μικρὸν οὐδὲν διαφέρειν δοκεῖ πρὸς τὸν ἄπειρον ἀφορῶσιν αἰῶνα. τὰ γὰρ χίλια καὶ τὰ μύρια κατὰ Σιμωνίδην ἔτη στιγμή τίς ἐστιν ἀόριστος..... ἐπεὶ καὶ τῶν ζώων ἐκείνων ἅπερ ἱστοροῦσι περὶ τὸν Πόντον γιγνόμενα* e. q. s. (Sequitur eisdem fere uerbis de bestiolis illis *ἐφημερίοις* fabella).	Nam si nongentos uitae excederemus annos.... tamen nihil esset praeterita longitudo quae esse desisset. Etenim inter eum qui decem uixit annos et illum qui mille, postquam idem uitae finis aduenerit..., transactum omne tantundem est.

Subesse unum fontem his tribus locis in propatulo est, quamuis pro suo quisque ingenio omiserit adiecerit amplificauerit. Discimus deinde Ciceronem haec hausta e Crantore [2]) etiam in Consolatione habuisse.

1) Rursus alio consilio dictum adhibuit Sen. cons. ad Marc. XI, 2.

2) Vides ut h. l. Cic. et Plut. quamuis Crantori totum locum debeant, alter Aristotelem auctorem (quem nimirum ille laudauerat) nominet, alter ad famam prouocet. Eodem modo (u. p. 51) in fabula quae est de Cleobide et Bitone Cicero Herodotum nominat, Plut. iterum famae se addicit.

Postremum adiuuante Hieronymo Crantori uindico Nioben pro nimium lugentis tristi exemplo laudatam, optimo nixus fundamento si quidem ualet aliquid triplex idem consensus:

Cic. III, 26, 63	Plut. 116 C	Hier. c. XIV E
Et Niobe fingitur lapidea propter aeternum, credo, in luctu silentium.	*Εἰ γοῦν ἡ Νιόβη κατὰ τοὺς μύθους* (meditata esset) *ὅτι οὐκ ἀεὶ ... βλαστοῖς τε τέκνων βριθομένα ...τελευτήσει, οὐκ ἂν οὕτως ἐδυσχέραινεν ὡς καὶ τὸ ζῆν ἐθέλειν ἐκλιπεῖν διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς* e. q. s.	Unde et Nioben, quia multum fleuerit, in lapidem ***... commutatam finxit antiquitas. (De lacuna explenda u. infra.)

Iterum aperte, opinor, ex uno fonte haec fluxere quae tamen ut cuique libitum est uariata sunt.

Ex his quae adhuc de Plutarchi et Ciceronis communi fonte eiusque usu exposui, cogor concludere quod iam indicaui: propria quae sint siue elocutionum siue sententiarum lumina illis communia, si quidem unus idemque fons agnoscatur, Crantori esse tribuenda. Quod ad amussim in multos locos quadrat, quibus praemitto eos, in quibus tertius accedit socius Axiochus. Sed hic nimirum non tam Crantorem adhibuisse quam ab hoc adhibitus esse censendus est.

Ax. 367 C	Cic. 1, 47, 113	Plut. 108 E
Διὰ τοῦτο καὶ οἱ θεοὶ τῶν ἀνθρωπείων ἐπιστήμονες, οὓς ἂν περὶ πλείστου ποιῶνται, θᾶττον ἀπαλλάττουσι. (Sequitur breuissima de Agamede et Trophonio narratio). *οἵ τε τῆς Ἀργείας ἱερείας υἱεῖς* etc.	Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore aliisque compluribus. Primum Argiae sacerdotis, Cleobis et Biton, filii, praedicantur. Nota fabula est.	*Λέγεται δὲ τούτοις μαρτυρεῖν καὶ τὸ θεῖον.* . . . . . *Μνησθήσομαι δὲ τῶν... πᾶσι διὰ στόματος. Πρῶτα δή σοι τὰ περὶ Κλέοβιν καὶ Βίτωνα τοὺς Ἀργείους νεανίσκους διηγήσομαι.*

In narrationibus fabulae quae est de Cleobide et Bitone tanta similitudo elocutionum (quamuis adstrictius Aeschines narret) obseruatur ut artissima a quouis perspiciatur cognatio [1]).

1) Ax. *οἱ τῆς Ἀργείας ἱερείας υἱεῖς*: Cic. Argiae sacerdotis filii. Ax. *ἐπειδὴ τοῦ ζεύγους ὑστερήσαντος αὐτοὶ διήνεγκαν αὐτὴν εἰς τὸν νεών*: Plut. *ἐπειδὴ ... τῶν ἑλκόντων τὴν ἀπήνην ὀρέων ὑστερησάντων ... τούτους ὑποδύντας .. ἀγαγεῖν εἰς τὸ ἱερὸν τὴν μητέρα.*

Pergunt autem Cicero et Plutarchus:

Simili precatione Trophonius et Agamedes usi dicuntur etc.	καὶ περὶ Ἀγαμήδους δὲ καὶ Τροφωνίου φησὶ Πίνδαρος αἰτεῖν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος etc.

ad quos conferas Aeschinem, breuissimum eum quidem.

Hac quoque fabula eisdem fere uerbis narrata Plutarchus profert de Pindari morte fabulam, qualis ceteroqui non traditur[1]); pro qua Cicero historiolam de Sileno (quae apud Plut. p. 115 B) et Cresphontis dictum[2]) notissimum, ex quo alterum uersum adfert Aesch. in Axiocho p. 368 A; tum uterque fabulam de Elysio cum oraculo illo sic narrat ut alter ex altero pridem sit emendatus. Clausulam adiciunt:

Cic. 116 init.	Plut. p. 109 Dextr.
His et talibus auctoribus usi confirmant causam rebus a dis immortalibus iudicatam.	Τοιαῦτα δή σοι καὶ τὰ τῶν διηγημάτων τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀναγεγραμμένων.

Nimirum totus hic locus Crantoris est: accedit quod 'numquam cuiquam quisquam' probauerit utrumque primum hausisse fabulas de Cleobide et Bitone et de Trophonio et Agamede sane ex uno fonte qui tamen non esset Crantor, tum utrumque ad hunc Crantorem accessisse, ut fabulam quae est de Elysio (hanc enim tribuit Crantori Cicero § 115) ex eo haurirent. Et omnino ualde esse probabile has fabulas eiusdem argumenti uinculo aliquo inter se conexas ex eodem descendere fonte nemo non concedet.

Iam ceteros locos illis communes itaque Crantori uindicandos, quoniam pridem conlecti nouissime ab Heinio[3]) et a Corsseno (l. l. p. 510 sqq.) transscripti sunt, hac critica disputationis parte praeterire liceat; duos adpono nouos:

Tusc. III, 28, 66	Plut. p. 112 C
Quid est autem quod plus ualeat ad ponendum dolorem quam quom est intellectum nihil profici et frustra	Εἰ δὲ μεταθήσῃ ποτέ, τί οὐκ ἤδη μετατίθεσαι καὶ σεαυτὸν ἀνέλκεις ἐκ τῆς ἀτυχίας;

1) Cf. Pind. uit. p. 9 ed. Boeckh. et Paus. IX, 23, 3.

2) Eur. frg. 452: Ἔχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους | τὸν φύντα θρηνεῖν e. q. s.

3) De fontibus Tusc. dispp., progr. Vimar. 1863.

esse susceptum. Si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest.	*οἷς γὰρ λόγοις τοῦ χρόνου προϊόντος χρησάμενος ἀπολυθήσῃ, τούτοις νῦν προσσχὼν ἀπαλλάγηθι τῆς κακουχίας.*

et

Tusc. III, 16, 34	Plut. 118 C
(Calamitate tactus sanatur) quod humana humane ferenda intellegit.	*(παραμυθούμενοι καὶ πείθοντες) τὰ κοινὰ κοινῶς φέρειν καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως.*

Crantor igitur fortasse soluto metro adtulit Menandri[1]) illud

᾽Ανθρωπίνως χρὴ τὰς τύχας φέρειν, ξένε·
τὰ κοινὰ κοινῶς δεῖ φέρειν συμπτώματα.

Qua exhortatione illum ut censeam usum esse adducor uel eo quod exstat ea apud Ciceronem iuxta illam sententiam quam Crantori disertis uerbis a Plutarcho (p. 114 C) tribui supra p. 47 monui.

Altero loco disputaturus sum de consensu qui cernitur inter nonnullos locos Tusculanarum et Axiochi quibus semel accedit Plutarchus. Quos locos partim iam notauerunt Perionius[2]) et Schneider[3]), exscripsit Corssenus l. l. p. 516 sqq. Qui cum primum Tusculanarum librum studeret repetere, id quod nemini, opinor, probauit refutauitque Hirzelius, e Ciceronis praeceptore Posidonio, illum et Axiochi auctorem ex hoc illos locos hausisse serio ausus est ponere. Quocum mihi ex mea de Axiocho sententia omnino non potest esse disputatio, cum praesertim mirae huius opinionis fundamentum[4]) iacere haudquaquam potuerit. Itaque satis habeo proponere meam coniecturam ex qua potius Crantorem medium ponam inter Aeschinem et Ciceronem Plutarchumque.

---

1) Com. IV, 293. 2) u. Fischeri ed. III. Axiochi p. 198 de qua cf. supra p. 9 adn. 4. 3) De Cic. Cons. p. 13.

4) Parum peritus, ut uidetur, ipsius Axiochi dictum illud quod est mors non pertinet ad nos᾽ e. q. s. et alia quae Prodici sunt a quo quaedam Epicurus accepit, huic quasi auctori tribuit Corssenus; eodem inclinat nunc Heinzius l. l. p. 332 cum de Axiochi fide dubitet, minus recte nisi fallor. Ille autem si quas habuit causas debuit certe proferre, quoniam inde profectus argumentatus est.

Mira certe est similitudo rationis illius propriae qua Aeschines (p. 370 B) et Cicero (Tusc. 1, 25, 61—63. 68—70)[1] diuinam originem humani animi student demonstrare: enumerant animi uarias uirtutes quibus usus homo bestias superauerit[2], uitae societatem constituerit, urbibus condendis, praecipue autem perscrutando caelum et sidera, defectus et restitutiones lunae atque temporum conuersionem obseruando, denique exercendis uariis artibus excellat; quod profecto non perfecisset

	§ 70
εἰ μή τι θεῖον ὄντως ἐνῆν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὗ τὴν τῶν τηλικῶνδε περίνοιαν καὶ γνῶσιν ἔσχεν.	sic (ex memoria rerum et inuentione et celeritate motus omnique pulchritudine uirtutis) uim diuinam mentis agnoscito. cf. § 62 extr. (Quae omnia qui uidit) is docuit similem animum suum eius esse qui ea fabricatus esset in caelo.

Aptissimus hic locus mihi uidetur ad discendum quomodo fons a riuulo discernatur. Fluxit uerbosa et inflata illa narratio qua Cicero ita gaudet ut bis eam lectori offerat, ex Axiochi tenui simplici sobria argumentatione. Quem ipsum cum nullo modo possit sumi a Cicerone esse adhibitum, medium fontem esse Crantorem censeo.

Adparet deinde triplex hic consensus:

Ax. 369 B	Cic. 1, 91	Plut. 109 F
Ἤκουσα δέ ποτε καὶ τοῦ Προδίκου λέγοντος ὅτι) ὁ θάνατος οὔτε περὶ τοὺς ζῶντάς ἐστι οὔτε περὶ τοὺς μετηλλαχότας... ὅτι περὶ μὲν τοὺς ζῶντας οὐκ ἔστιν, οἱ δὲ ἀποθανόντες οὐκ εἰσίν. ὥστε οὔτε περὶ σὲ νῦν ἐστίν, οὐ γὰρ τέθνηκας, οὔτε εἴ τι πάθοις, ἔσται περὶ σέ· σὺ γὰρ οὐκ ἔσει.	Ut nihil pertinet ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat nec ad mortuos? Alteri nulli sunt, alteros non attinget.	*Ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἦν πρὸ τῆς γενήσεως οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν τελευτήν. καὶ καθάπερ τὰ πρὸ ἡμῶν οὐδὲν ἦν πρὸς ἡμᾶς, οὕτως οὐδὲ τὰ μεθ' ἡμᾶς οὐδὲν ἔσται πρὸς ἡμᾶς.*

1) Hos locos primus contulit in uniuersum Matthiaeus p. 45 not.

2) *Ὥστε καταφρονῆσαι μὲν ὑπερβαλλόντων θηρίων βίας* — 'qui praesidia contra feras inuenerunt'. *δεῖμασθαι δὲ ἄστη, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας* — 'qui dissipatos homines congregauit et ad societatem uitae conuocauit'; alia.

Sed priusquam ad commentandum hunc locum adgrediar, alterum locum adiungere opus est prorsus eiusdem argumenti, insignem tamen peculiari quadam imagine sine commento atque Ciceroni et Axiocho communem:

Ax. 365 D	Cic. 1, 90
ὡς οὖν ἐπὶ τῆς Δράκοντος ἢ Κλεισθένους πολιτείας οὐδὲν περὶ σὲ κακὸν ἦν· ἀρχὴν γὰρ οὐκ ἦς περὶ ὃν ἄνην· οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν γενήσεται· σὺ γὰρ οὐκ ἔσει περὶ ὃν ἔσται.	(Qui enim satis uiderit ... animo et corpore consumpto ... illud animal quod fuerit factum esse nihil: is plane perspiciet ...) nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum quam ego illo uiuo fecerim Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret si haec post CCCL annos euentura putaret? et ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem?

Est profecto notabilis quaedam et peculiaris cogitatio et plane Graeca, quam Tullius bellicosis suis Latinis pluribus explicare et inicere studuit; eadem de causa pro Graecis nominibus Romani clarissimi nomen substituit [1]). Similem argumentationem cum simili imagine praeter hos unus Teles praebet, ut etiam hunc e Crantore hausisse concludam. Sunt autem talia [2]): *Ναί· ἀλλ' οὐκέτι ἔσται* (sic interpellat consolatoris adloquium lugens). *οὐδὲ γὰρ ἦν μυριοστὸν ἔτος, οὐδ' ἐπὶ Τρωικῶν, οὐδὲ γὰρ κατὰ προπάππους σου. σὺ δὲ ἐπὶ μὲν τούτων οὐδ' ὅλως ἄχθῃ, ὅτι δὲ εἰς ὕστερον οὐκ ἔσται, δυσχεραίνεις.*

Fortasse cognationem locorum etiam indicat in eadem argumentatione quamuis paulo diuersa ratione ab Aeschine et Cicerone inlatus Hippocentaurus; mirum certe esset si alter alterius nescius in hoc tam remotum exemplum incidisset (Ax. 369 C: Cic. 1, 90). Ceterum non alienam fuisse ipsam illam sententiam a uetere Academia praeclare euincitur simili dicto Arcesilai et ipsius ueteris Academici, qui Crantoris intimus amicus heresque et summo amore et studiis cum eo coniunctus erat. Qui docuit haec [3]): *τοῦτο τὸ λεγόμενον κακὸν ὁ θάνατος*

1) Hanc obseruationem praeoccupasse uideo Matthiaeum p. 46.
2) Stob. Flor. CVIII, 83, uol. IV, p. 53 M.
3) Plut. cons. ad Ap. 110 A.

μόνον τῶν ἄλλων τῶν νενομισμένων κακῶν παρὸν μὲν οὐδένα πώποτ' ἐλύπησεν. — Accedunt pauca uestigia eiusdem generis e quibus unum iam obseruauit Welcker p. 513: (Axiochus et Ciceronianus 'discipulus' post praeceptorum orationem aeque exclamant):

Tusc. 1, 112	Ax. 370 DE
Prior enim pars orationis tuae faciebat ut mori cuperem ... (omnino autem oratione perfectum est, ut mortem non ducerem in malis).	*Εἰς τοὐναντίον με τῷ λόγῳ περιέσταχας· οὐκέτι γάρ μοι θανάτου δέος ἔνεστιν, ἀλλ' ἤδη καὶ πόθος.*

ad quem locum uelim conferas alterum hunc p. 366 C, ubi Socrates audita Prodici oratione: Ita, inquit, sum adfectus *ὥστε ἔγωγε μὲν παρὰ ἀκαρῆ διέγραψα τὸν βίον καὶ ἐξ ἐκείνου θανατᾷ μου ἡ ψυχή.* Scilicet *εἰρωνικῶς* increpat.

Nec minus memorabilem elocutionis et sententiae similitudinem inuenio eis locis quibus uterque disputat de metu ipsius temporis puncti quo fiat mors; praefatur Axiochus haec: *ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως παρ' αὐτὸ τὸ δεινὸν γενομένῳ οἱ μὲν καρτεροὶ καὶ περιττοὶ λόγοι ὑπεκπνέουσιν* ....

p. 365 C	Cic. 1, 83
ἀντίσχει δὲ δέος τι, ποικίλως περιαμύττον τὸν νοῦν, εἰ στερήσομαι τοῦδε τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἀγαθῶν. cf. 369 D	illud angit uel potius excruciat, discessus ab omnibus iis quae sunt
ἐμὲ δὲ ἡ στέρησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ ζῆν λυπεῖ	bona in uita

Talem autem locum apud Crantorem fuisse etiam inde ualde probatur quod omnia quae apud Ciceronem usque ad finem capitis secuntur ex illo uidentur transscripta: pergens enim statim laudat Cicero Consolationem suam in qua satis deplorasse se dicit uitam: scilicet fecit hoc secundum Crantorem; tum laudat Hegesiae librum illum famosum quem cum nusquam iterum laudet, inuenisse eum in Crantoris illi fere aequalis libro memoratum pro certo adfirmauerim; tum sequitur Callimachi epigramma quod supra (p. 40 sqq.) Crantoris libro uindicauimus. —

Postremo solus Cicero (1, 48, 115) uersus Cresphontis Euripidei (frg. 452 N.) Crantori uidetur debere; accedit quod

indicat, ut solet, Aeschines eundem locum altero tantum uersu laudato (p. 368 A). Atque ne ullus remaneat scrupulus: uersus utrimque cincti sunt locis quos e Crantore translatos esse supra (p. 51 sq.) demonstrauimus. — Et locum suum habeat Diogenis (IV, 26) memorabilis adnotatio haec:

Ἐθαύμαζε δὲ Κράντωρ πάντων δὴ μᾶλλον Ὅμηρον καὶ Εὐριπίδην, qua tamen caue ita abutaris ut quaecunque in Plutarchi consolatione (permulta illa quidem) inueneris Homerica uel Euripidea statim tribuas Crantori.

Finem faciant duo loci Homerici [1]), *Ω* 522—534 et *o* 245 qui apud Plutarchum et in Axiocho leguntur ita quidem ut in altero loco ipsam summam indicasse rursus satis habeat Aeschines laudans tantummodo uersus 525 et 526. In altero loco (*o* 245) coniecturam meam adiuuat quod paulo post apud Plutarchum (p. 111 C) sequitur Crantoris locus.

Haec fere partim certissime partim magna cum probabilitate Crantori restitui puto: suspiciones hic illic in reliqua disputatione obuiam fient.

Subiungamus statim tres alios Academicos. Primum quidem Arcesilaum in hoc loco uersatum esse concludas e fragmento a Plutarcho p. 110 A seruato quod supra (p. 55 extr.) adscripsimus.

Tum Xenocratis cuiusdam prioris *ὁμωνύμου* philosophi propinqui et eius quidem Academici *λόγος Ἀρσινοητικός, γεγραμμένος περὶ Ἀρσινόης ἀποθανούσης* memoratur [2]). Quem librum ad Arsinoen, Ptolemaei Philadelphi et sororem et uxorem, pertinuisse uel ex temporum probabili computatione liquet. Itaque cum eandem esse Plutarcheam Arsinoen [3]) Wyttenbachius mihi persuaserit, conicio illum *τινὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων* a quo pulchram illam de Luctu fabellam narrari facit Plutarchus, hunc esse Xenocratem quippe qui mortuam reginam peculiari dignatus sit libro.

---

1) Ax. 367 D et Plut. 115 C. Ax. 368 A et Plut. 111 B.
2) Diog. IV, 15. 3) Plut. 111 F sqq.

CARNEADEM nouum Academicum et acerrimum Zenonis et Chrysippi inpugnatorem inter consolationum auctores refert Hieronymus. Quem cum praeter epistulas ad Ariarathem Cappadocum regem datas nihil reliquisse prodatur[1]), epistulas nonnullas consolatorias scripsisse fortasse sumendum est. Neque enim illud testimonium Hieronymi quod Tullianae consolationis auctoritati supra (p. 48) uindicaui, cum Hirzelio[2]) in suspicionem uocare ausim.

Verum ut ipse nihil reliquerit, propagatus quasi est cum per alios discipulos tum per CLITOMACHUM Karthaginiensem quem licet non tam mortis quam 'euersae patriae' siue exilii exstiterit consolator non praetereo et quia teste Hieronymo l. l. inter Tullianae consolationis auctores fuit et quia ipsius libelli tria fragmenta exstare mihi persuasi et Heusdium uideo dubitanter conicientem p. 114.

Et primum uide quam egregie Hieronymi fides ab Hirzelio aspere nec merito uexata ab ipso Tullio Tusc. III, 54 confirmetur. 'Legimus', inquit, 'librum Clitomachi quem ille euersa Karthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos'. Adicit magnam libri laudem. Fuit igitur hoc scribenti ob oculos liber: iam credo neminem mihi oblocuturum esse statuenti eodem libro quem in Tusculanarum tertio libro qui totus in re consolatoria uersatur adhiberet, paulo ante in scribenda Consolatione non caruisse Tullium. Sed de his infra fusius; nunc Clitomachei libri simul et Carneadis fragmentum quod pertinet ad consolationis locum 'de malorum praemeditatione' a Cicerone l. l. seruatum exhibemus: 'in eo' — dicit Clitomachi librum — 'est disputatio scripta Carneadis quam se ait in commentarium rettulisse. Cum ita positum esset uideri fore in aegritudine sapientem patria capta, quae Carneades contra dixerit scripta sunt'. — Duo alia debemus Stobaeo[3]) qui alterum

1) Diog. IV, 65. Idem in praef. 16 *κατά τινας* nihil scripsisse Carneadem memorat. Doctrinae eius discipulorum commentariis ferebantur. Diog. l. l. Cic. Tusc. III, 54.

2) Untersuchungen zu Cic. philos. Schrr. III, 351.

3) Stob. Flor. XCVIII, 67 et CV, 29.

quod est *Οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιόν ἐστιν, ἀλλὰ πάντα φέρεται φορᾷ τινι παραλόγῳ* laudat *ἐκ τῶν Κλειτομάχου*, alterum *Κλειτομάχου* hoc:

Τοῖς εὐπλοοῦσιν ἀντιπνεύσασ' ἡ τύχη
ἅπαντα συγχεῖ, κἄτα ναυαγεῖν ποιεῖ

τὰ τῇ φρονήσει καὶ τοῖς λογισμοῖς ὀρθῶς ἐκπεπονῆσθαι δοκοῦντα πρὸς τὸ καλῶς ζῆν.

Utrumque ad consolationis sollemnem et sexcentis modis uariatum locum pertinet quo monemur ne in hac misera uita semel conlocati uicibus fortunae cuius constantia sit summa inconstantia frangi nos patiamur. Et ut scrupulum, si qui forte etiam residat, euellam, reicio te ad Theophrastei libelli gemellum de fortuna locum quem supra p. 35 exscripsi.

Crantori aetate suppar HEGESIAS Cyrenaicae scholae philosophus omnino non esse beatitudinem in molestissima uita ratus [1]) dolorem saltem quam maxime fugiendum esse docuit cum alias tum libro quem inscripsit *Ἀποκαρτερῶν*. In quo quidam per inediam decedens uitae humanae enumerauit mala [2]). Ex quo *πεισιθάνατος* uocatus propterque perniciosum doctrinae effectum a primo Ptolemaeo expulsus est. Ad illum librum potest spectasse Apollodorus Gelous nouae quam uocamus comoediae Atticae poeta qui comoediam de cuius argumento ceteroqui nihil propter fragmentorum penuriam possumus suspicari, inscripsit *Ἀποκαρτερῶν* [3]). Is cum a Suida *σύγχρονος Μενάνδρου* dicatur, certe potuit Hegesiae librum illa aetate famosum admodum comoedia *ὁμωνύμῳ* perstringere et inridere.

Ceteros quoque Cyrenaicos e peculiari ipsorum doctrina quam de malorum praemeditatione protulerunt, haud spernenda de consolatione praecepisse scimus hodie [4]).

1) Diog. II, 94 sq. 2) Cic. Tusc. 1, 84.

3) *Ἀπολλοδώρου Ἀποκ.* Stob. Flor. XVI, 11; Carystii Apollodori *Ἀποκ.* habet Suid. s. u. *σπουδάζω*, s. u. *Ἀπολλ. Γελῷος: Ἀποκ. ἢ Φιλαδέλφοι*, quod inuerso ordine Athen. XI, 472 C scribit. cf. Mein. Com. IV, 439 et hist. crit. p. 459. — Valde memorabile uidetur esse hanc comoediae inscriptionem (*Ἀποκαρτερῶν*) etiam Antiphani et Philemoni placuisse.

4) Cic. Tusc. III, 13, 28. 15, 31. 22, 52.

Plurimus erat in hoc genere EPICURUS. Cuius inter fragmenta ea quae inuenio consolationi non solum apta sed propria licet mihi credo referre ad consolationem quam περὶ τῆς Ἡγησιάνακτος τελευτῆς πρὸς Δοσίθεον τὸν πατέρα καὶ Πύρσωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ τεθνηκότος[1]) misit. Quam consolationem fuisse in Epicuri epistulis quae in conlectionem redactae erant[2]), intellegitur e uerbis Plutarchi qui l. l. pergit ἔναγχος γὰρ κατὰ τύχην τὰς ἐπιστολὰς διῆλθον αὐτοῦ[3]). — Ceterum cum apud Diogenem inueniam memoratum eiusdem librum Ἡγησίαναξ, equidem memor inscriptionum quae sunt Ἀξίοχος (ἢ περὶ θανάτου), Εὔδημος (ἢ περὶ ψυχῆς), Καλλισθένης (ἢ περὶ πένθους), dein reputans Hegesianactem sine dubio Epicuro familiarissimum fuisse illum librum pariter de defuncti amici morte uel omnino de his quaestionibus scriptum fuisse non sine probabilitate mihi uideor conicere.

Exstat autem apud Lucretium[4]) locus consolatorius qui haud paucis tam mire cum eis conuenit quae ab ipso Epicuro fuisse adhibita aliunde discimus, ut non possimus non concludere illius consolationem (cui fortasse accedit ille Hegesianax) ipsam a Lucretio ibi exhaustam esse[5]), itaque cetera quoque argumenta quae ab eo proferuntur, etiamsi ab aliis ut Epicurea disertis uerbis non memorentur, Epicuro tamen esse tribuenda. Et primum quidem Epicurum non minus quam Crantorem adhibuisse Axiochum euincitur. Transtulit enim Prodici argumentum quod est 'mors nihil ad nos pertinet' paene ad uerbum:

---

1) Plut. non posse etc. p. 1101 B. 2) Diog. X, 28 extr. cf. Plut. l. l.

3) Infelicissime Heusdius p. 63 adn. 2 inclinat in suspicionem inanem Menagii, qui cum apud Diog. titulum Ἡγησίαναξ cum praecedenti qui est περὶ ὁσιότητος perperam coniunctum legeret, librum hunc ficticium et illas a Plutarcho memoratas epistulas (erat omnino una epistula) idem opus fuisse hariolatus est ad Cic. de nat. deor. 1, 41, 115; unde nisi Epicurum scripsisse 'de pietate aduersus deos' nihil accipimus. Reisacker l. l. cum Plut. l. l. non satis accurate inspexisset, Hegesianactem et illam consolationem pro uno libro habuit.

4) De rer. nat. III, 830—1094 L.

5) Praeter alia etiam hanc suspicionem obiter adnotauit Reisacker p. XLIV.

Τὸ φρικωδέστατον inquit *οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν· ὅταν δ' ὁ θάνατος παρῇ, τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. οὔτ' οὖν πρὸς τοὺς ζῶντας ἐστὶν οὔτε πρὸς τετελευτηκότας, ἐπειδήπερ περὶ οὓς μὲν οὐκ ἔστιν, οἱ δ' οὐκέτι εἰσίν*[1]). Atque apud Lucretium Epicurus huic doctrinae eandem quam supra (p. 55) notauimus Aeschinis imaginem *ὡς οὖν ἐπὶ Δράκοντος ἢ Κλεισθένους πολιτείας οὐδὲν περὶ σὲ κακὸν ἦν* e. q. s., nempe ut a Cicerone sic etiam a poeta Romano coloribus magis Romanis distinctam, addit:

Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,
Quandoquidem natura animi mortalis habetur.
Et uelut ante acto nil tempore sensimus aegri
Ad confligendum uenientibus undique Poenis...
Sic ubi non erimus .....
Scilicet haud nobis quidquam, qui non erimus tum,
Accidere omnino poterit sensumque mouere.

Nemo iam ut opinor dubitabit mihi adsentiri pariter ab Epicuro in consolatione hunc locum explanatum et adornatum fuisse.

Videtur igitur etiam Epicurus Axiochum adhibuisse, nisi forte statuere malis inter eum et ipsum Crantorem qui eodem fere tempore docebat intercedere cognationem. In quam quidem opinionem pronus erit quicunque contulerit de animi indolentia detrectanda hos locos quorum uterque ex illorum philosophorum consolationibus adfertur[2]):

Epicurus	Crantor
Τὴν εἰς τὸ ἀπαθὲς καθεστῶσαν ἀλυπίαν ὑφ' ἑτέρου μείζονος ὑπάρχειν, ὠμότητος ἢ δοξοκοπίας καὶ λύσσης· διὸ πάσχειν τι βέλτιον	*Τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίγνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ· τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν*

1) Diog. X, 125 ex epistula ad Menoeceum sunt; respondet Lucr. l. l. 830 sqq. Constat autem, et de illo argumento consolatorio quod exscripsi supra disertis uerbis testatur Plut. p. 1101 B, Epicurum se ipsum solere exscribere.

2) Plut. p. 1101 A et cons. ad Ap. 102 D. — Epicureas sententias Ciceronem in Crantoris libello inuenisse tractatas uideo statuere Heinium l. l. p. 11.

En mira sententiarum concordia! Quae opinio ut fundamento quasi stabiliatur utque simul experimento eluceat Lucretium consolantem ex uno Epicuro pendere, adpono locum et decantatum et egregie consolatoribus gratum.

Lucr. 938	Cic. Tusc. V, 118	Hor. Ep. II, 2, 213	Plut. cons. ad Ap. 120 B
Cur non ut plenus uitae conuiua recedis | Aequo animoque capis securam, stulte, quietem? |	Mihi quidem in uita seruanda uidetur illa lex quae in Graecorum conuiuiis obtinetur. Aut bibat inquit aut abeat. Et recte; aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis uoluptate potandi aut ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat . . . Haec eadem quae Epicurus totidem uerbis dicit Hieronymus.	Viuere si recte nescis, decede peritis. | Lusisti satis, edisti satis atque bibisti. | Tempus abire tibi est, ne potum largius aequo | Rideat et pulset lasciua decentius aetas. |	Ἀλλὰ γὰρ ἐκεῖνος μὲν..... προαπεφοίτησε τοῦ θνητοῦ βίου, καθάπερ ἐκ συμποσίου, πρὶν εἴς τινα παροινίαν ἐκπεσεῖν τὴν τῷ μακρῷ γήρᾳ παρεπομένην.

Ex hoc consensu conligo primum hunc locum in Epicuri consolatione adornatum fuisse, deinde eundem a Cicerone et a Plutarcho uideri inuentum esse in Crantoris libello.

Huc accedit alter locus Epicuri apud Lucretium (u. 1090 sqq.) qui est ᶜuitam cum aeternitate comparatam puncti instar esse quem Crantorem habuisse supra (p. 50) demonstraui[1]). Sed reuertor unde digressus eram.

Optime sibi respondent hi loci (cohaerentes illi quidem cum eo argumento quod modo tractaui) quibus eandem argumentationem eisdem commentis coloribusque distinguunt Aeschines et Epicurus. Qui eo magis digni sunt qui adscribantur quod uidentur adhuc latuisse[2]):

Axioch. p. 365 C	Lucr. III, 870
ἀντίσχει δὲ δέος τι, ποικίλως περιαμύττον τὸν νοῦν εἰ ἀειδὴς δὲ καὶ ἄπνους ὁπόποτε κείσομαι σηπόμενος, εἰς εὐλὰς καὶ κνώδαλα μεταβάλλων.	Proinde ubi se uideas hominem indignarier ipsum | Post mortem fore ut aut putescat corpore posto | Aut flammis interfiat malisue ferarum. |

1) Praeterea cf. Lucr. l. l. 861 sqq. cum Ax. p. 365 D Cic. Tusc. 1, 6. 12.
2) Lucr. 870—887. Ax. p. 365 CD.

Σω. Συνάπτεις γάρ, ὦ Ἀξιοχε, παρὰ τὴν ἀνεπιστασίαν ἀνεπιλογίστως τῇ αἰσθησίᾳ αἴσθησιν, καὶ σεαυτῷ ὑπεναντία καὶ ποιεῖς καὶ λέγεις, οὐκ ἐπιλογιζόμενος ὅτι ἅμα μὲν ὀύρει τὴν ἀναισθησίαν, ἅμα δὲ ἀλγεῖς ἐπὶ σήψεσι καὶ στερήσει τῶν ἡδέων, ὥσπερ εἰς ἕτερον ζῆν ἀποθανούμενος

... quamuis neget ipse | Credere se quemquam sibi sensum in morte futurum: | Non ut opinor enim dat quod promittit et unde | Nec radicitus e uita se tollit et eicit, | Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse | .... Ipse sui miseret: neque enim se diuidit illinc | Nec remouet satis a proiecto corpore et illum | Se fingit sensuque suo contaminat astans |

Pulcherrimus uero ille de uanis Acheruntis terroribus apud Lucretium (uu. 978—1023) quem sane propriis quoque luminibus inlustrauit poetae ingenium, certo deriuatur ex Epicuro; si quidem Seneca hanc uere decantatam sententiam 'cantilenam Epicuream' uocat. Quae quin in eius consolatione locum suum habuerit, nulla dubitatio.

In nulla absoluta consolatione deerant uaria exempla uarios in usus prolata, quae Cicero quidem utilissima esse censuit, rectissime et humanissime procul dubio. Quare cum apud Lucretium (uu. 1024—1045) locum qui est 'de mortis necessitate' compluribus exemplis confirmatum legamus, uel ideo in hac quoque re Epicuri consolationem ab illo adhibitam esse putabimus. Sed ecce Plutarchus in consolatione (iuxta quosdam Euripidis locos) adponit quattuor uersus manifesto alicunde ex eodem loco sumptos:

Ποῦ γὰρ τὰ σεμνὰ κεῖνα, ποῦ δὲ Λυδίης
μέγας δυνάστης Κροῖσος ἢ Ξέρξης βαρύν
ζεύξας θαλάσσης αὐχέν' Ἑλλησποντίας;
ἅπαντες ἀΐδαν ἦλθον καὶ Λάθας δόμους.

Quorum alterum et tertium Reisacker contulit cum Lucretii u. 1029 quo idem Xerxes innuitur:

'Ille quoque ipse, uiam qui quondam per mare magnum Strauit' — cui addere lubet rei causa u. 1033 (sc. Xerxes) 'Lumine adempto animam moribundo corpore fudit'.

Optime ille quidem, modo ne ex Euripide uersus a poeta arcessitos esse statueret, graui inductus errore[1]). Quod uero

1) 'Eurip. Cresph. frg. apud Plut. cons. ad Ap. c. 15' dicit uir doctus

Lucretium Epicurum suum exprimentem subito alio auolasse sumpsit, omnino inritus sumpsit. Nos potius fontium eruendorum usu admoniti illum hos uersus apud Epicurum poetarum expilatorem laudatos inuenisse rectius contendemus [1]). Qui uersus quo patre sint orti ἐν παρέργῳ quaesiuimus. Sed nunc ualeat Epicurus.

METRODORI Epicurei illi aetate fere aequalis ab uno Seneca [2]) commemoratur epistula consolatoria ad sororem de optimae indolis filii morte missa.

Ad PLUTARCHUM peruenimus. Is pro ingenii suauitate de hoc quoque genere litterarum optime meritus est libro qui est περὶ εὐθυμίας et tribus consolationibus quae inscribuntur πρὸς τὴν ἰδίαν γυναῖκα, περὶ φυγῆς ad amicum exulantem, πρὸς Ἀπολλώνιον. Accedunt e falsi Lampriae catalogo scriptorum Plutarchi παραμυθητικὸς πρὸς Ἀσκληπιάδην (CXI) post quem παραμυθ. πρὸς τὴν γυναῖκα memo-

---

l. l. p. XLIV adn. 1, cum nisi h. l. hi uersus omnino non adpareant unde auctorem sciamus. Nauckius eos non recepit in tragg. gr. frgg.; Bergkius qui eos in Lyr.[4] III, p. 739 recenset iambographum aliquem recentiorem auctorem esse suspicatur. Equidem cum neutro facio. Euripidi uersus utique abiudicandi sunt et propter sermonem [uerbo δυνάστης plane abstinet; semel dicit Ἥλιδος δυνάστορες J. A. 280. Ne in cantico quidem ἀΐδαν ἦλθον dicere potuit nedum in senario. Nam εἰς Ἅιδου ἐλθεῖν solet dicere. Semel in cantico (Alc. 237 μαραινομέναν νόσῳ) χθόνιον πὰρ' Ἅιδαν habet. Similiter Soph. O. C. 1461 βροντὴ μ' ἄξεται πρὸς Ἅιδην. Forma uero quae est Ἀΐδαν nisi in canticis (Soph. El. 833. Ant. 822) omnino locum non habet] et propter ipsam indolem; neque enim Euripides e rerum gestarum memoria nominatim exempla petere adsolet. Equidem recentiori alicui tragico adsignari uelim uersus quorum argumentum non ad iambographum facere uidetur.

1) Pariter iudico de Lucr. uu. 840—842 qui Trag. gr. frg. adesp. 430 manifesto spectant; et de u. 960 qui ex Eur. Suppl. 1108—1113 et de u. 971 qui indidem (e uu. 534 sq. qui per me licet alius cuiuspiam sint poetae) deriuandus est.

2) Sen. epist. 98, 9. cf. 99, 25, ubi Graecorum uerborum lectio tam dubia est, ut adquiescendum sit in Senecae paraphrâsi quae accuratissime ad Metrodori uerba se adplicare uidetur.

ratur (CXII), et quem adhuc omnino non animaduerterunt *πρὸς Φηστίαν παραμυθητικός*. Quod ad illum, pronus statim eram ad coniciendum *Ἀσκληπιάδην* errore exaratum esse pro eo quod est *Ἀπολλώνιον*. Nam consolatio ad Apollonium in catalogo desideratur; et quem non moueat illa uicinitas? [1]) Sed tamen nunc huic commento diffido propterea quod catalogum illum truncum esse constat. De consolatione autem ad Festiam non est cur catalogo, graui certe testi, fidem abrogemus. Eorum enim opinionem qui de Plutarchorum Chaeronensis et saeculi p. Chr. n. IV Platonici confusione cogitauerunt omnino cum Treuio (p. 53 sq.) reiciendam censeo.

Atque ex hoc quidem libro quem postremo posui restituendo huic litterarum generi operam nauaturo proficiscendum est, quia eo longe plurimae huiusmodi scriptorum reliquiae egregie seruatae sunt. Quo magis mireris Volkmannum [2]) uirum doctissimum optimeque de Plutarcho meritum hunc ipsum librum tantae doctrinae speciem prae se ferentem ab illo abiudicasse. Cuius uniuerso iudicio cum adsentiri nullo pacto possim, argumenta quae ille adtulit breuiter perstringam et refutare studebo.

Ac primum quidem negat Wyttenbachium [3]) ullo fundamento nisum adulescenti Plutarcho libellum uoluisse adsignari. At cum eis quae ille prudentissime dixit de libri stilo ratione indole, quae sine dubio magis calidum adulescentem quam moderatum uirum sapiunt, ne uno quidem argumento possit aduersari: nonne potius eum ipsum conicientem quam Wyttenbachium explicantem fundamento carere dicemus?

Pergit (p. 135): sententias in libello prolatas eas esse quas quicunque ad scribendam consolationem adcingatur proferre

---

1) In quam suspicionem neminem in his uersatum non incidisse uideo. cf. Treui de Lampriae qui fertur Plutarcheorum scriptorum catalogo diligentissimam disputationem (Waldenburg 1873) cui ipse catalogus ex eiusdem recensione praemissus est, p. 38 et 54.

2) Plutarchs Leben u. Schriften 1, 129 sqq. Cuius iudicium secutus est Gerckius.

3) Animadu. II, 696.

debuerit, nisi hospes esset in rhetorum praeceptis; constare enim illas locis communibus qui passim a rhetoribus, uelut a personato Dionysio [1]) et Menandro [2]), pronuntientur. Qui loci cum a scriptore ne apte quidem dispositi tractatique sint, libellum Plutarcho indignum esse censendum. — Minus rectum esse quod de locis communibus dicit uir doctus, cognoscet quicunque perpaucos illos et uiles locos qui apud illos rhetores exstant cum huius scriptoris permultis et grauissimis argumentis contulerit, quae non rhetorum artibus sed ipsis scriptorum philosophorum poetarum sacrariis debeantur. Quare nescio an rectius ingentem ueterum litterarum notitiam adgnoscas et admireris.

Disponendi uero argumenti neglegentiam in alia quoque Plutarchi scripta cadere et notum est et ipse fatetur Volkmannus [3]).

Grauissimum autem argumentum censet repetendum esse e ratione laudandi aliorum scriptorum locos a genuino Plutarcho plane aliena: nimium omnino transcribendi amorem efficere ut interdum tota capita aliorum dictis constent; nimiam Crantoris expilationem uituperandam esse; exempla e rerum gestarum memoria deprompta fere deesse, id quod in Plutarcho paene nequeat explicari; falsas esse illas de Pericle Dione Demosthene fabulas, cum a uero Plutarcho in illorum uirorum uitis (capp. 36. 55. 22) prorsus aliter narrentur.

Sed ne unum quidem horum argumentorum stare posse mihi uidetur. Primum quod gaudet scriptor in proferendis cum pedestris orationis scriptorum tum poetarum locis, tantum abest ut debeamus mirari aut reprehendere, ut contra hanc certam consolatorum consuetudinem notemus. Perlustra quaeso eiusdem Plutarchi consolationem ad amicum exulantem missam; perlustra Axiochum libellum ceteroqui tam adstricto et parco stilo conscriptum; Crantorem in consolatione passim Homeri et Euripidis locos laudasse et Diogenes testatur et nos de-

1) In art. rhet. c. VI, 5. 2) *Π. ἐπιδ.* c. IX p. 413 sqq. Sp.

3) In peculiari 'commentatione de consolatione ad Apoll. Pseudoplut.' p. 4.

monstrauimus; Epicurum optima quaeque praecepta e poetis esse furatum disertis uerbis traditur[1]); Ciceronem uidemus debacchantem in laudandis uariorum scriptorum locis in Tusculanis disputationibus: idem eum in Consolatione fecisse pro certo licet adfirmare; neque ipse Hieronymus dubitauit passim ethnicos quos dicebant et philosophos et poetas in partes suas uocare.

Qui mos nonne egregie conuenit cum consilio consolatoris, quippe qui cum maerentis animum hoc suaui blandimento a curis suis ad iucundiores imagines auocare, tum similibus uariorum hominum dictis adferendis quibus calamitates quae in nos incidant mala non esse, immo certe et ferendas et tolerabiles esse consentiant, hoc idem maerenti persuadere studeat? His si addideris Wyttenbachii de Plutarcho iuuene libelli huius auctore sententiam, si nimius uideatur consolator in congerendis aliorum testimoniis: hoc uitium non tam exprobrabis personati Plutarchi sterilitati, quam genuini ignosces iuuenili ardori. — De Crantore inter libelli fontes recensendo supra p. 38 sqq. accuratiora exposuisse nobis uidemur. Quod uero uir ille doctissimus exempla cum alia tum e rerum gestarum memoria petita desiderat, non uideo quo iure ea quidem requirat, quoniam ubique et sententiarum et argumentorum adferuntur testes, quos indicasse satis habeo: Diogenes Cynicus moribundus (p. 107 F), Pausanias Lacedaemoniorum rex, Macedonum Philippus, Theramenes unus e triginta tyrannis (105 A—C), Antimachus poeta (106 B sqq.), Socrates (108 D), Arsinoe regina (111 F sqq.), Anaxagoras Xenophon Pericles Demosthenes Antigonus Gonatas (118 D sqq.); quibus adduntur sexcenta exempla e ueterum fabulis sumpta: ut equidem in proferendis exemplis admodum frequentem esse scriptorem censeam, id quod ipse uidetur sensisse, cum p. 119 D post longam exemplorum enumerationem *πλὴν πολλῶν ὄντων παραδειγμάτων τῶν διὰ τῆς ἱστορίας ἡμῖν παραδιδομένων τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κτλ.*, in adlatis tamen adquiescendum esse arbitretur.

1) Sext. Empir. adu. gram. 1, 273 Bkk. *ὁ δὲ Ἐπίκουρος φωρᾶται τὰ κράτιστα τῶν δογμάτων παρὰ ποιητῶν ἀνηρπακώς.*

Venimus ad id argumentum quod primo oculorum obtutu grauius uidetur esse, illud dico quod Volkmannus petit ex fabularum illarum narratione, absonam quam putat esse a memoria quam in Plutarchi uitis earum fieri uideamus. Verum tamen ne hoc quidem recte protulisse uir doctus censendus est. Primum enim de Demosthene omnino minus recte docuit, cum de hoc uiro auctor Consolationis et Plutarchus in uita non modo non sibi contradicant sed potius mirifice congruant, si quidem in utriusque narratione idem Aeschinis aduersarii dictum adicitur. Atque ne quidquam dubii resideat: Cicero (III, 26, 63) eandem fabulam narrans eandem Aeschinis criminationem et plane idem de illa iudicium adicit (cf. ad Plut. 119 C med.), ut nos iam sciamus quem fontem uterque adhibuerit. Quod autem in eadem narratione de Philippi regis morte paulo ante nuntiata nihil additur, bene fit. Nam illa quid ad consolationem adtinet? — Quod ad historiolas quae sunt de Periclis et Dionis constantia, hae sane aliter in Consolatione aliter in uitis narrantur, aperta tamen de causa. Fluxisse enim has fabulas quae sunt de Anaxagora Xenophonte, Pericle Demosthene e Crantoris libro et aliis argumentis et Ciceronis cum Plutarcho in his rebus consensu supra (p. 47) demonstrauimus[1]).

Quae cum ita sint, non puto iusto audacius statui item fabulam quae est de Dione quem ζηλῶσαι λέγεται Δημοσθένης (p. 119 B med.), Plutarchum consolationem scribentem e Crantore sumpsisse. Et alios nimirum fontes consolator, alios rerum gestarum scriptor etiam aetate prouectus Plutarchus secutus est. Itaque haec potius adnotanda sunt pro exemplis quibus discatur quam uarias commutationes tales de uiris inlustribus fabulae passae sint: nam rursus eis quae in Consolatione et in uitis de Pericle et Dione diuerse traduntur unum subesse archetypum nemo est quin uideat.

Inique uero Volkmannus mihi quidem uidetur iudicasse de fabula me iudice uenustissima quam de luctus origine scriptor

1) De fabula Xenophontis u. p. 100.

facit narrantem Arsinoae reginae *τινὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων* (p. 111 F sqq.). Eandem fabulam Plutarchus Aesopo tribuens non tam narrat quam indicat in consolationis ad uxorem missae capite VI, diuerso plane consilio et aliter si Volkmannum, si me audis plane eodem consilio et pari modo; nisi quod hoc unum interest quod altero loco fabula lepidissimo ornatu uestitur, altero parcissimis quasi delineatur uerbis. Est enim utriusque summa haec: Luctus a quo nutritur et fouetur eum colit neque umquam deserit; aut — ut Sotionis Pythagorei*) ad fabulam eandem spectantis utar uerbis — *ὅτι ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφηται, καὶ αὔξεται παρ' ἐκείνοις ἡδέως καὶ μένει* [1]); siue — id quod eodem redit — amorem quendam luctus *ἄγρια ποιεῖν καὶ μανικὰ καὶ δυσεξίλαστα τὰ πένθη* [2]), contra luctum si non colatur facile coërceri et ad minimum reduci (111 F).

Breuitatis autem illius quam in consolatione ad uxorem data deprehendimus aperta ut opinor causa haec est. Eo tempore quo Plutarchus illam scripsit, neque ipse neque uxor talibus festiuarum fabellarum deliçiis delectabantur utpote paucis diebus post filiolae obitum (c. I.); consolatio autem ad Apollonium et scripta et missa est aliquanto post amici orbitatem [3]). Accedit quod Plutarchus ad uxorem quae uidetur fuisse mulier adprime sobria simplexque — ut iam Wyttenbachius monuit — omnino simpliciter et ex imo corde scribit.

Verum quod in cons. ad Apoll. *τὶς τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων* auctor uel potius narrator, altero loco Aesopus auctor inducitur, quis hoc mirabitur qui reputauerit de talibus apud ueteres memoriam ualde fluxam [4]) et hanc potissimum fabulam neglecto auctoris nomine decantatam in hominum ore fuisse.

*) Excursus V.

1) Stob. Flor. CVIII, 59 *Σωτίωνος ἐκ τοῦ περὶ ὀργῆς*. Mull. II, 47.

2) Ad ux. c. VI et ad Ap. 111 F.

3) p. 102 A extr. *ἐπειδὴ δὲ καὶ χρόνος ὁ πάντα πεπαίνειν εἰωθὼς ἐγγέγονε τῇ συμφορᾷ* e. q. s. Etenim tum demum consolatio suo loco est, ut secundum Chrysippi praeceptum (cf. Heusdium p. 71 et Wyttenb. a. l.) praefari solent.

4) Memor sis e. g. Democritei illius dicti quod a Luciano Demonacti amico uindicatur. cf. p. 8.

Etenim ne Sotio quidem habuit quem auctorem nominaret*), et simillima allegoria a Iamblicho[1]) Pythagorae tribuitur. Et quidni Plutarchi ille 'uetus quidam philosophus' Aesopi fabulam in usum suum adhibuerit? Mihi quidem constat sub complurium nominibus uulgatam fuisse illam fabellam quam Plutarchus in aliis scriptis et eis fortasse longo tempore distantibus aliis tribuere posset auctoribus.

At contra Wyttenbachium, qui in hoc libro sublimem et Platonicum, saepe adeo tragicum obseruauit stilum, Volkmannus potius frigidam detortam tumidam dictionem reprehendit.

Per me licet: sed cum haec certe δύσκριτος sit quaestio, ego satis habeo salua conscientia totum me addicere Wyttenbachio quocum de pretio aurei libelli prorsus mihi conuenit. In quo equidem adgnosco dicendi et disputandi non exiguam uenustatem, cogitandi summam sublimitatem, iudicandi probam sanitatem, profundam Plutarcho haud indignam doctrinam; contra post ipsam primam lectionem non sine admiratione animaduerti miram distribuendae materiae incuriam, quam tamen satis mihi uideor explicare e scribendi quodam inpetu et ardore. Ceterum cum fructu comparatur illa consolatio ad exulantem amicum a Plutarcho missa cuius et uniuersus color totaque ratio et singularum elocutionum indoles lectorem statim de hoc libello admonet.

Quae cum ita sint, ne illud quidem argumentum quod post Benselerum Volkmannus ex hiatus uitandi incuria repetiuit, quippe quae non in uno hoc scripto obseruetur, satis ponderis mihi habet ut a Plutarcho abiudicem παραμυθητικὸν πρὸς Ἀπολλώνιον; praesertim cum mihi nequaquam ueri tam dissimile quam Volkmanno l. l. p. 113 uideatur esse illum eam sibi legem inposuisse uirum qua iuuenis nondum adstrictus esset. Sic olim Isocrates hiatus uitandi auctor cum πρὸς Εὐθύνουν ἁμάρτυρον et Τραπεζιτικόν orationes scriberet, hiatum passim admisit, unde Benseler ne his quidem ut parceret

*) Excursus VI.

1) Vit. Pyth. 122 sq.

ab animo suo inpetrauit, ipse tamen uirorum doctorum consensu inprobatus. Quamquam hanc rem non prorsus eandem esse haud ignoro. Consolationem autem illam iuuenile esse opus ad amussim demonstrare non possum; sed sunt quae tuto liceat peritorum sensui committere.

Quod adtinet ad huius libelli fontes: de Crantore satis dictum est, et sufficit memorasse Platonem. Ceteros autem fontes (nam uarios auctores uidetur adhibuisse Plut.) uix quisquam adgrediatur aperire. Velut cum p. 113 D διὰ τὸν ἐκ τῶν ματαίων ἐλπίδων ἀναπλασμόν luctum augeri doceatur, apud Hipparchum Pythagoreum[1]) eandem doctrinam similibus uerbis (τὰ δεδομένα αὐτοῖς ἐπὶ τὸ βέλτιον προαναπλάσαντες κτλ.) proferri uidemus; et multa alia inueniuntur etiam apud alios ut apud Senecam et Boethium, quae tamen ad certos fontes referre non audemus.

Adicienda sunt exili adpendice pauca nomina. Inter Apollonii Tyanei Pythagorei epistulas est consolatoria ad fratrem de uxoris morte missa[2]). Accedit multo maior consolatio ad Valerium de morte filii[3]), sublimitate et ampullis nimia, haud tamen indocta. In Iuliani epistulis[4]) pulchra consolatio quam ad Amerium quendam carissima coniuge orbatum imperator misit nobis seruata est. Exstat Synesii episcopi consolatoria epistula[5]). Inter spurias illas epistulas quae Phalaridis tyranni olim ferebantur et praedicabantur, duae sunt consolatoriae[6]), haud spernendae eae quidem nec doctrina destitutae, quas tamen ut primum a Stobaeo memoratas huc reieci. Idem cadit in Xenophontis epistulas quarum tertia Socraticus ille de morte Grylli filii se consolans fingitur. Nec Byzantini huic generi defuerunt: peruenerunt ad nos una Procopii[7]), una Theophylacti sophistae[8]), IV Ioannis Tzetzae[9]) epistulae consolatoriae, quas commemorasse satis habeo.

---

1) Stob. Flor. CVIII, 81, p. 147 M. 2) Epist. 55 Herch. 3) Epist. 58.
4) Epist. 36. 5) Epist. 126. 6) Epistt. 10 et 103. 7) Epist. 38.
8) Epist. 25.
9) Epistt. 38. 68. 72. 107. (Tzetzae epistulae, ed. Th. Pressel, Tub. 1851).

Age iam breuius perlustremus rhetores, oratores, sophistas qui in hoc genere se exercuerint. Subito in satis antiqua tempora rapimur longis a finibus exules.

GORGIAS Leontinus princeps sophistarum scripsit Athenisque habuisse dicitur *ἐπιτάφιον ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων πεσοῦσιν, οὓς Ἀθηναῖοι δημοσίᾳ ξὺν ἐπαίνοις ἔθαψαν*[1]). Sed ex memoriae ipsius indole et inde quod omnino ciues tantummodo ad dicendum publicum *ἐπιτάφιον* admittebantur Athenis[2]), adparet ficta occasione siue in auditorio orationem illam esse prolatam.

Memoratur ALCIDAMANTIS rhetoris discipuli Gorgiae *Ἐγκώμιον θανάτου*[3]) quod libri quem inscripsit *Μουσεῖον* partem effecisse uidetur. Nam cum a Stobaeo[4]) ex hoc Museo uersus illi a consolatoribus decantati

Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
φύντα δ' ὅπως. ὤκιστα πύλας ἀΐδαο περῆσαι

exhibeantur, adparet Alcidamantem in eo similem materiam tractauisse. Itaque facile statuitur Museum illud promptuarium quoddam rhetoricum fuisse quod declamationes de uariis rebus habendas contineret, in quarum numero esset 'mortis laudatio'[5]).

ANTIPHONTEM priusquam se oratoriae arti dederet scripsisse *Τέχνην ἀλυπίας* et Corinthi in foro clamitasse *ὅτι δύναται*

1) Philostr. uit. soph. 1, 9. Nec Dionysius accuratius adnotat.

2) Cf. Blassium l. l. I, 55.

3) Cic. Tusc. 1, 116. Menand. *π. ἐπιδ.* p. 346 Sp. Tzetz. Chil. XI, 747.

4) Flor. CXX, 3.

5) Sauppii (in orat. att. II, 155) est speciosa coniectura quam probari uideo etiam a Vahleno (qui in act. acad. Vindob. 1863 de Alcidamante rhetore scripsit, p. 11). De Musei ipsa indole non ita discrepat a Sauppio Nietzschius qui in Mus. Rhen. XXVIII, p. 219 sqq. ubi de Alcidamantis museo disputat in rhetoricarum scholarum usum illud opus compositum fuisse censet. Sed quod idem ib. XXV, p. 536 sqq. de Alcidamante certaminis Hesiodi et Homeri auctore disputans contendit in illo Museo fuisse latam illius certaminis narrationem, ex qua Stob. uersus illos *Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι* e. q. s. excerpserit quamque totam transtulerit in librum suum Certaminis quem legimus auctor Hadriano inperatori aetate aequalis: nequaquam uidetur demonstrasse.

τοὺς λυπουμένους διὰ λόγων θεραπεύειν quod traditur: quiuis ueterum in talibus securitatis non prorsus ignarus turbas odorabitur; unde ut nos extricemus, denuo in altum uela dare disputationem pati necesse est.

Certissimum est fuisse duos Antiphontes, oratorem et sophistam [1]), id quod praeter alios iam Didymus, qui auctor eorum est quae de hac re tradit Hermogenes, statuit e nimia diuersitate scriptorum Antiphontis nomine ornatorum [2]).

Plerumque autem de his duobus uel potius tribus Antiphontibus, de oratore de sophista de tragico poeta omnia susque deque ferebantur. Quod quidem peccatum erat in eo fonte quem exhauserunt falsus Plutarchus in uita Antiphontis et Philostratus [3]). Hoc rerum statu certe quaerendum est sitne adeo quartus adiciendus Antipho τερατοσκόπος καὶ ὀνειροκρίτης quem eundem facit ac sophistam unus Hermogenes consilio, praesertim cum Suidas ab Antiphonte et sophista et prodigiorum interprete somniorum coniectorem secernat. Ille autem (l. l. p. 414, 10 sqq.) ἕτερος δὲ inquit ὁ καὶ τερατοσκόπος καὶ ὀνειροκρίτης λεγόμενος γενέσθαι, οὗπερ οἵ τε περὶ τῆς ἀληθείας λέγονται λόγοι κτλ.

Non est quartus ille sed idem ac sophista. Nam ut Antiphontem sophistam cum Socrate disputantem inducit Xenophon [4]), ita Ἀντιφῶντα τερατοσκόπον cum eodem Socrate certasse aemulum testis est Aristoteles [5]). Inuenitur igitur fidus re uera testis Hermogenes. — Tragicus uero poeta non in censum uenit, quo-

1) Primus Sauppius doctissima de Antiphonte sophista disputatione quae indici scholarum a. 1867 Gott. habitarum praemissa est, eius reliquias ab oratoris fragmentis segregare et inlustrare studuit. Quae scriptio cum Blassio librum I operis saepe a me laudati scribenti non innotuisset, non sine horum studiorum detrimento a uiris doctis neglecta est.

2) *Π. ἰδεῶν* II, 11, 7, p. 414 sq. Sp.

3) Caue credas omni parte Blassio (1, 82) non solum Photium sed etiam Philostratum falsi Plutarchi sectatorem facienti. Hic enim compluria solus habet, uelut memorabile illud νηπενθεῖς ἀκροάσεις; praeterea de libello ὑπὲρ τῆς ὁμονοίας (p. 17 K.) narrat, quem σοφιστικώτερον recte uocat, si quidem Hermogenes eundem libellum sophistae omnino adsignat.

4) Memor. Socr. 1, 6. 5) In III de poet., apud Diog. II, 46.

niam is posteriori paulo aetati adsignandus uidetur, Dionysio maiori fere aequalis, a quo propter nimiam libertatem necatus esse dicitur [1]).

Quaestio igitur ad oratorem et sophistam ὁμωνύμους redit. Sed ut primum explicemus, qui factum sit ut illi tam mire coalescerent: aetate erant fere aequales, uterque teste Suida Atheniensis, uterque poterat uocari sophista. Sic Lysias alii interdum sophistae audiuerunt, σοφιστήν se professus est ipse Isocrates, sic ni fallor uterque Antipho a Didymo uocatus est. Adtendedum Hermogenem meum: πλείους μέν inquit γεγόνασιν Ἀντιφῶντες, δύο δὲ οἱ σοφιστεύσαντες, ὧν καὶ λόγον ἀνάγκη ποιήσασθαι. ὧν εἷς μέν ἐστιν ὁ ῥήτωρ, οὗπερ οἱ φονικοὶ φέρονται λόγοι ... ἕτερος δὲ ὁ καὶ τερατοσκόπος καὶ ὀνειροκρίτης λεγόμενος γενέσθαι, οὗπερ οἵ τε περὶ τῆς ἀληθείας λόγοι λέγονται e. q. s. Habes opinor omnium turbarum originem et uiam.

Videndum iam est quae utrique scripta tribuenda sint. Nam hoc quoque ambigitur quia unius Hermogenis de hac re testimonium conruptum ad nos peruenit. Hic enim utrique δημηγορικοὺς λόγους, sophistae etiam πολιτικόν tribuit. Illos quidem reapse oratoris esse nemo negat. De politico dissensere. Quem una cum contionibus sophistae eripi, restitui oratori in Hermogenis textu olim iussit Taylor.

Fuit cum Spengelius nihil praeter libros qui de ueritate inscribuntur sophistae relinqueret, plane futtili usus argumento quod bis (in disputatione p. 5) refutauit Sauppius et ille ipse uidetur ualere iussisse, quatenus in textu maluit codicum conruptam scripturam exhibere. Ipse Sauppius δημηγορικοὺς λόγους a sophista abiudicauit solos itaque haec duo uerba in posteriore membro deleuit [2]); in quem inclinat quamuis de totius

1) Pseudopl. uit. Ant. 13 sq. Phot. Bibl. p. 414 a Bkk. Philostr. p. 16 K. Apud Suid. s. u. Ἀντιφῶν Ἀθηναῖος· (τερατοσκόπος καὶ) ἐποποιὸς (καὶ σοφιστής· ἐκαλεῖτο δὲ Λογομάγειρος) epicum poetam ortum esse e tragico iure mihi uideor concludere. Sauppius de illo Suidae loco sibi non liquere adnotauit.

2) Or. att. II p. 146 a.

loci emendatione interim desperans Blassius[1]). Ego mihi persuasi librarium oculorum aberratione ut fit contiones bis, falso loco posuisse politicum, id est et contiones et politicum postliminio oratori restituendum esse. Quo nihil potest esse probabilius, praesertim cum talia sexcentiens peccauerunt librarii. Sic nunc Spengelii textus typothetae culpa uitiatus est (i. e. priore membro contra codices exstat illud *καὶ ὁ πολιτικός*); nonne pronum ad eiusmodi errores omnino esse operarum genus denuo discimus?

Verum res ipsa clamat. Sophistae politicum tribuere ante hos XXVI annos non dubitauit Sauppius[2]); XVII annis post cum in illum separatim accuratissime inquisiuisset, in hac sensentia satis labefactus est. 'Mirum', inquit, 'cuipiam uideri posse ad sophistam illum libellum a se translatum esse' p. 15; sed et 'necessitate quadam (Hermogenis locum illum dicit) et exemplo conplurium sophistarum (Protagoram *περὶ πολιτείας*, Antisthenem et Critonem *πολιτικούς* scripsisse memor est) et natura ac specie aliquot locorum Antiphontis in florilegio Ioannis Stobaei adlatorum' se dicit esse adductum ut priorem illam sententiam etiam tum teneret.

De Hermogene aliquid mihi uideor extricasse quod turbas remoueat; sophistarum illa exempla per se nimirum nihil ualent; tertiam uero causam cadere totam — bona pace uenerabilis uiri, horum studiorum Nestoris — demonstrare adcingor. Res est praecipue de eis Ioannis locis quos in *ἀπαρασήμοις* Antiphontis uoluit esse III usque ad XI Sauppius quosque in politicum satis quadrare ait. Addo frg. XII. Priusquam hos locos examinemus, necesse est adgrediamur unum locum qui ex Antiphontis politico ab Athenaeo disertis uerbis laudatur[3]). Est hic: *ὅτ' ἄν τις* (Sauppius in disp. p. 16 scribit *ὃς δὴ τὰ*) *πράγματα τὰ ἑαυτοῦ ἢ τὰ τῶν φίλων κατηρίστηκεν.*

Haec certo consilio in certum hominem non sine acerbitate dicta esse rectissime de Wilamowitzius[4]) ex uno uerbo

1) L. l. 1, 97. 102. 2) Or. att. II, 145 sq.
3) X, p. 423 A. Antiph. polit. frg. 1. 4) In Herm. uol. XI, 296.

quod est *κατηρίστηκεν* conclusit. Quod idem istum hominem esse Alcibiadem atque politicum et Antiphontis oratoris libellum qui erat inscriptus *Ἀλκιβιάδου λοιδορίαι* idem opus fuisse conicit (p. 298), haud displicet.

Iste autem locus (de ceteris IV fragmentis politici nihil potest statui) profecto non uidetur in eodem libro fuisse in quo illi Ioannis loci fuerunt, quibus omnibus, ut ipsius Sauppii (p. 15) uerbis utar, 'praecepta continentur quibus obsecuti homines uitam ita instituere queant ut, quantum quidem in hac tanta rerum humanarum infirmitate et fragilitate fieri possit, deuitentur mala et dolores, tranquilla uiuendi aequabilitas obtineatur'. — Ad ipsum rei cardinem tandem peruenimus: Ioannis loci neque ad Antiphontis politicum neque ad *ὁμωνύμου* sophistae *περὶ ὁμονοίας* libellum[1]), sed potius ad eiusdem *TEXNHN ΑΛΥΠΙΑΣ* pertinent. Sauppius quidem ut sophistam praeclare rediuiuum reddidit ita hoc unum membrum intermortuum torpere siuit; quod uide reuiuiscatne forte nostra opera.

Sunt de hoc opere locupletissima testimonia ab illo tamen neglecta quamuis non ignorata. Unum est falsi Plutarchi (l. l. § 18) hoc: (*Ἀντιφῶν*) *ἔτι δ' ὢν πρὸς τῇ ποιήσει τέχνην ἀλυπίας συνεστήσατο, ὥσπερ τοῖς νοσοῦσι ἡ παρὰ τῶν ἰατρῶν θεραπεία ὑπάρχει· ἐν Κορίνθῳ τε κατεσκευασμένος οἴκημά τι παρὰ τὴν ἀγορὰν προέγραψεν ὅτι δύναται τοὺς λυπουμένους διὰ λόγων θεραπεύειν· καὶ πυνθανόμενος τὰς αἰτίας παρεμυθεῖτο τοὺς κάμνοντας.*

Quae quod de iuuene oratore narrat, nil ad rem. Ne iste liber omnino est turbarum mirum aliquod receptaculum.

Repetit haec Photius[2]). Philostratus alio ex fonte hausta tradit haec[3]): *πιθανώτατος δὲ ὁ Ἀντιφῶν γενόμενος καὶ προσρηθεὶς Νέστωρ ἐπὶ τῷ περὶ παντὸς εἰπὼν ἂν πεῖσαι νηπενθεῖς ἀκροάσεις ἐπήγγειλεν, ὡς οὐδὲν οὕτω δεινὸν ἐρούντων ἄχος, ὃ μὴ ἐξελεῖν τῆς γνώμης.*

Primum de hac memoria ita recte iudicabimus ut Antiphontem sophistam illum librum re uera scripsisse, fortasse

1) De quo Blassius l. l. p. 99 sqq. et in ed. Ant. p. 132 cogitauit.
2) Bibl. p. 486 a, 17 sqq. 3) p. 15 extr. 16 K.

etiam eiusmodi declamationes protulisse (quis non Prodici meminerit?), illa autem quae de isto quodam ualetudinario narrentur a maleuolis uel a comoediarum scriptoribus adficta esse statuamus. Ipsa autem libri inscriptio 'ars parandi animum ab omni aegritudine liberum' quam clare sapit sophistam quamque nos commonefacit similium scriptionum sophistarum, quales sunt Alcidamantis *Ἔπαινος θανάτου*, Prodici de uitae miseriis oratio, Antisthenis *περὶ θανάτου*, Dionis *περὶ λύπης* et Charidemus, Maximi Tyrii *πῶς ἄν τις ἄλυπος εἴη*, Libanii de calumniis consolatio, ut alia omittam. — Quod fuerit libri argumentum quaerimus. Vel inscriptione quae est *τέχνη ἀλυπίας* adducimur ut coniciamus eum ita fuisse comparatum ut uarias de uariis uitae humanae casibus consolationes uel 'certa de paupertate, de uita inhonorata et ingloria, de exilio, de interitu patriae, de seruitute, de debilitate, de caecitate, de omni casu in quo nomen poni solet calamitatis' — quos locos a Graecis elaboratos esse Cicero narrat[1]) — contineret. Et ad hunc talem sophistae librum, nisi omnia me fallunt, sponte ducimur Stobaei locis quos quo relegarent uiri docti haesitabant. — Priore loco commentamur fragmenta quae leguntur VIII VII XII IX.

Εὐκατηγόρητος narrat Antipho *πᾶς ὁ βίος θαυμαστῶς, ὦ μακάριε, καὶ οὐδὲν ἔχων περιττὸν οὐδὲ μέγα καὶ σεμνόν, ἀλλὰ πάντα σμικρὰ καὶ ἀσθενῆ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ ἀναμεμιγμένα λύπαις μεγάλαις.*

---

1) Tusc. III, 81. Talem consolationum thesaurum complexus est Seneca libro quem de remediis fortuitorum conscripsit, cuius conspectum adponere non a re erit: 'Morieris' (II); 'Decollaberis'; 'Peregre morieris' (III); 'Insepultus iacebis' (V); 'Iuuenis morieris' (i. e. de inmatura morte. IV); 'Amisi liberos' (i. e. de orbitate. XIII); 'Uxorem bonam amisi' (XVI); 'Amicum perdidi' (XV); 'Aegroto' (VI); 'Dolor imminet' (IX); 'De caecitate' et 'de surditate' (XII); 'Male de te opinantur homines' (cf. 'de uita inhonorata'. VII); 'Paupertas mihi grauis est' (X. Bio cynicus paupertatis laudem scripsit); 'Exulabis' (VIII); 'Naufragium feci' (XIV); 'Inimicos graues habeo' (XV); 'Pecuniam perdidi' (cf. infra Antiph. frg. V); — Senecae consolationum promptuario Antiphontis *τέχνην ἀλυπίας* geminam fuisse persuasum habeo.

Habes consolationis principem locum [1]) quo deflectur uita humana. Hic magnam Axiochi partem efficit, hic Aristotelis Theophrasti Crantoris Ciceronis Senecae Plutarchi in consolationibus eximie elaboratus est, denique hic in nulla consolatione omissus est.

Adde quod scriptor aliquem adpellat *ὦ μακάριε*: induxit, crede mihi, in illo libro lugentem quem 'maeroris causis cognitis adloquitur', ut falsus Plutarchus supra (p. 76) nobis narrauit. Videtur igitur totus libellus ita fuisse institutus, ut se fingeret conloquentem cum lugentibus quorum maerendi causas deinceps refutaret consolator. Quae forma consolationi ualde apta reuera saepius usurpata est, ut ab Aeschine, ab Aristotele, praecipue autem a Seneca et a Boethio.

Sed tamen de illius mei fragmenti sede ne dubites, uide quo modo in Axiocho (p. 366 D) idem de uitae miseriis locus a Prodico commodatus surgat: *τί μέρος τῆς ἡλικίας ἄμοιρον τῶν ἀνιαρῶν;* quae quo torrente statim decurrit ingeniosus sophista!

Nec aliter Crates illius imitator, ut supra (p. 16) docui, praefatur: *οὐδεὶς εὐδαίμων γεγονὼς ἂν εἴη, ἀλλ' εἰ θέλει τις ἐκλογίσασθαι ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ πάσας τὰς ἡλικίας, εὑρήσει πολλῷ πλείους τὰς ἀλγηδόνας.*

Nonne hi gemelli loci ad gemelli argumenti librum pertinere illud fragmentum indicant, immo clamant? Quodsi illud ita te iubeo interpretari ut sic sophistam in consolatione de morte (quae praeter alias in *τέχνῃ ἀλυπίας* exstabat) illi loco praefatum esse statuas: haud a re mihi uideo consulere. Cuius ipsius (locum de uitae miseriis dico) manifestas reliquias accipe fragmenta a Sauppio VII et XII sedibus posita. Iterum autem sinas te paulisper ad Axiochum reici. Ibi totam uitam miseram esse demonstraturus consolator singulas aetates perstringit l. l.:

1) Cf. Democr. frg. 41 M. (e libro *περὶ εὐθυμίας* haud dubie): *Γινώσκειν χρεὼν ἀνθρωπίνην βιοτὴν ἀφανρήν τε ἐοῦσαν καὶ ὀλιγοχρόνιον πολλῇσι τε κηρσὶ συμπεφυρμένην καὶ ἀμηχάνῃσι.*

I. *οὐ κατὰ μὲν τὴν πρώτην γένεσιν τὸ νήπιον κλάει...*;
II. *ὁπόταν δὲ εἰς τὴν ἑπταετίαν ἀφίκηται* e. q. s.
III. *ἐπειδὰν δὲ εἰς τοὺς ἐφήβους ἐγγραφῇ* e. q. s.
IV. (367 A) *ἐπειδὰν δὲ ἀπολυθῇ τούτων* (uirilem indicat aetatem) e. q. s.
V. *εἶτα λαθὸν ὑπεισῆλθε τὸ γῆρας* e. q. s.

Perinde iterum agit Crates nisi quod sex uitae gradus distinguit. Pariter Antipho quoque uitam recensuerat, et seruata sunt narrationis duo membra, quorum unum est magnum frg. VII quod incipit notando schemate hoc: *φέρε δὴ προελθέτω ὁ βίος εἰς τὸ πρόσθεν*; nempe modo perstrinxerat priorem uitam.

Tum autem demonstratur matrimonium quoque miserum esse. Confer Cratetem rursus qui in illo epigrammate quo mortem optandam demonstraturus omnem uitae condicionem increpat: ἔχεις inquit *γάμον· οὐκ ἀμέριμνος ἔσσεαι.* Sic Antipho docet: uoluptatibus nuptiarum mox *ἀκολουθοῦσι λῦπαι καὶ πόνοι. Φέρε δὴ καὶ παῖδες γενέσθωσαν*: nunc uero curis obrueris.

Nimirum nec senectutem intactam reliquit Antipho, et huc pertinere de quo desperauerunt fragmentum XII quod est: *Ἀντιφῶν ὁ ῥήτωρ λέγει· γηροτροφία γὰρ προσέοικε παιδοτροφίᾳ* sic uide.

His uerbis primum praegnanter exprimitur illud *Δὶς παῖδες οἱ γέροντες* siue 'Repuerascit senex'. Nam inter ea dicta quibus illud prouerbium inlustretur et uarietur Antiphontis locus et a Clemente et ab Aristophanis scholiasta excitatur. Tum in Axiocho ubi senectus obiurgatur, ipsum prouerbium arcessitur (p. 367 B extr.): *ἀλλ' οἱ πολλοὶ γήρως ἀπακμάζουσι καὶ τῷ νῷ, καὶ δὶς παῖδες οἱ γέροντες γίγνονται*[1]).

Crates uero eodem loco propius ad Antiphontem: (*ἀνὴρ*) *παρήκμασε* inquit *καὶ ἔρχεται εἰς γῆρας· πάλιν παιδοτροφίαν ὑπομένει.* Num melius potest inlustrari fragmen-

1) Sic C. Fred. Hermannus conruptissimam Platonis librorum scripturam e Stobaeo emendauit.

tum? Illa Antiphontis uerba pertinebant ad eundem consolationis locum, senectutis uituperationem, itaque post frg. VII conlocanda erant. At quaeris, qui illae similitudines quae inter Antiphontis *τέχνην ἀλυπίας* et Axiochum intercedunt, explicandae sint. Spondeo tibi hoc: sophista meus Prodicum sophistam paulo maiorem natu, ad cuius orationem pertinent quaecunque modo ex Axiocho adtuli, audiuit itaque hic illic expressit.

Sequitur egregium specimen argumenti a cunctis consolatoribus triti, frg. dico IX: *τὸ ζῆν ἔοικε φρουρᾷ ἐφημέρῳ τό τε μῆκος τοῦ βίου ἡμέρᾳ μιᾷ ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἣν ἀναβλέψαντες πρὸς τὸ φῶς παρεγγυῶμεν τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἑτέροις.*

Peruetusta haec est Orphicorum [1]) doctrina quam Pythagorei, qui omnino saepius Orphei quae ferebantur praecepta uidentur secuti esse, exceperunt et peruulgauerunt. Quorum placita Socratis fere temporibus Athenas permanarunt auctore in primis Philolao[2]), unde Pythagorea non pauca habet Plato. Et is hac quoque consolatione utitur (Phaed. p. 62 B) illum secutus: *ὁ μὲν οὖν* ait *ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι* e. q. s.[3]).

Hinc in nulla fere absoluta consolatione hic locus defuit[4]), interdum sane sic uariatus ut ipsum corpus animae carcer siue sepulcrum dicatur, uel imagine missa simpliciter eum statum quem nos uocare consuerimus uitam reuera mortem, mortem autem uitam contendatur esse, uel haec omnia coniungantur:

---

1) V. p. 4 adn. 5; adde Plat. Cratyl. p. 400 B. Schol. Phaed. p. 62 B. Matth. II, p. 7.

2) Cf. Zellerum 1, 307 sqq.

3) Cf. Aesch. Ax. 365 E extr. *ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν ψυχή, ζῷον ἀθάνατον ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ.* 370 D *ἐκεῖσε γὰρ ἀφιξει ἐκ τῆσδε τῆς εἱρκτῆς.*

4) Plut. p. 115 B. Aristot. Eudem. frg. 36. Cic. Cons. frg. 10. 11. cf. Tusc. 1, 74. Cat. mai. 77. 82. Inc. cons. ad Pol. IX, 6. Plurimis Dio in Charidemo (or. XXX p. 550 R.). Greg. Nazianz. or. X, c. 24 (or. fun. de Caes.). cf. Eurip. frg. 830. 639. 957. Plat. Gorg. 493 A. Sen. ad Marc. XXI, 7.

omnibus suis numeris expleuerunt locum in consolationibus inprimis Crantor et Cicero. I nunc et dic Antiphontis geminum locum quem modo commentatus sum ad aliud eius scriptum nescio quod, non ad consolationem siue τέχνην ἀλυπίας pertinere. — Ceterum altera pars sententiae sophistarum more obscurius expressae commentario indiget.

'Vitae spatium', inquit, 'uni diei — ut ita dicam — adsimulandum est quem postquam lucem suspeximus (id est reuersi in aethera, scilicet unde orti sumus[1]) tradimus posteris aliis'. Adgnoscis iterum Pythagoream doctrinam, eam dico quae est de animarum migratione, paulo uariatam eam quidem, quam iterum etiam Plato in Phaedone explicat[2]). Cuius doctrinae summam adsumens sophista, quae est πάλιν γίγνεσθαι ἐκ τῶν ἀποθανόντων τοὺς ζῶντας siue materiem opus esse 'ut crescant postera saecla' (ut durius pro sua sententia Epicurus apud Lucretium consolantem[3]) — minus accurate pro inferis, quo secundum integram doctrinam mortui redeant, ponit aethera, diuersa scilicet de animae post mortem condicione placita contaminans.

Hac interpretatione simul opinor elucet Sauppium qui (p. 17) pronomen relatiuum ἥν non posse non ad id quod est φρουρᾷ referri arbitraretur, iniuria obelo notasse membrum τό τε μῆκος τοῦ βίου ἡμέρᾳ μιᾷ. Non enim φρουρὰν ἐφήμερον (quam Sauppius p. 16 perperam uoluit esse 'stationem diurnam', re

1) Cf. Pythag. carm. aur. 70 Ἦν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθῃς ἔσσεαι ἀθάνατος. Elocutio ἀναβλέπειν πρὸς τὸ φῶς h. l. re uera uidetur ualere id quod est πάλιν βλέπειν προς τὸ φῶς s. 'lucem rursus adspicere', licet alias ἀναβλέπων sit is cui post caecitatem uisus restituitur. Illud autem tuto posse sophistae inputari consenties si recensueris illius audaciae pauca sed apta specimina quae infra p. 84 sq. composui. Accedit quod sensus illam uerbi notionem flagitat. Ne tamen gemina desideres: ualet Antiphonti ἀναποδίζεσθαι τὸ πάλιν ἐξετάζειν (de uer. frg. V) et ἀναθέσθαι πεττόν quod dicas latine 'rursus ponere tesseram (de conc. ord. frg. I).

2) p. 70 C — 72 D. 3) III, 967 L. cf. 1, 262 sqq.

Haud igitur penitus pereunt quaecumque uidentur, | Quando alid ex alio reficit natura, nec ullam | Rem gigni patitur, nisi morte adiuta aliena.

uera esse intellegendam 'captiuitatem, custodiam temporariam, breuem' idem nunc concedet*) sed illam diei instar uitam mortuos posteris tradere dicit sophista. Proinde sartum tectum ut aiunt uelim conseruemus lepidissimum fragmentum.

Neque equidem dubitare possum quin fragmenta quae sunt III IV V VI ad eundem librum sint reuocanda; quorum prioribus duobus docet 'exemplis uitiorum quaeque notando' — ut Flaccus dicit — quo modo uita luctus inmunis paranda sit. Non, ait, ei sequendi sunt qui per totam uitam nimis parci atque aerumnosi (*ταλαιπωροῦντες*) se ipsi crucient (*ἀλγοῦσιν ὥσπερ ἀπὸ τῶν σαρκῶν ἀφαιρούμενοι*); nec uero ei qui dum hanc uitam amittunt futuram exspectant, 'incerta petunt, atque hoc euenit in labore atque in dolore ut mors obrepat interim' [1]).

Εἰσί τινες inquit *οἳ τὸν παρόντα μὲν βίον οὐ ζῶσιν, ἀλλὰ παρασκευάζονται πολλῇ σπουδῇ ὡς ἕτερόν τινα βίον βιωσόμενοι, οὐ τὸν παρόντα· καὶ ἐν τούτῳ παραλειπόμενος ὁ χρόνος οἴχεται.* Idem ad amussim docet Hipparchus in libro *περὶ εὐθυμίας* paene isdem uerbis: ipsum locum lacunis laceratum sed a me nunc certo suppletum adpono (Stob. CVIII, 81, p. 48, 26 M.): *Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰ πολλὰ παρασκευαζόμενοι ⟨οὐκ ἐννοῶντι⟩ ὡς οὐκ ἔστι ζῆν μετὰ τὸν τᾶς ζωᾶς χρόνον· ⟨ἡμεῖς δὲ ἐνθυμηθέντες ὅτι οὐκ⟩ ἔξεστι ⟨τεθνηκόσι πάλιν⟩ γενέσθαι, χρησώμεθα παρουσίᾳ τῶν ἀγαθῶν.* — Sed occasione data id quod ib. p. 47, 21 cum magno sententiae detrimento hodie legitur *ἄφνω* non sinam medicina carere: lege *ἄμφω* et acumen habes. Dicit enim: homines, dum quae a natura et casu praebentur, non qualia sunt sed qualia si omnibus numeris perfecta essent possent esse, reputant, utrisque priuati se ipsi uexant. — Iam Democritus, in libro *π. εὐθυμίας* credo, illum locum explicauerat (frg. 21 M.): *Ἡ τοῦ πλέονος ἐπιθυμίη τὸ παρεὸν ἀπόλλυσι τῇ Αἰσωπίῃ κυνὶ ἰκέλη γινομένη.* Sed multo propius ad Antiphontem Epicurus apud consolantem Lucretium (III, 957 sqq.):

1) Plaut. Pseud. II, 3, 19 optime contulit Sauppius p. 15.

*) Excursus VII.

Sed quia semper aues quod abest, praesentia temnis,
inperfecta tibi elapsast ingrataque uita,
et nec opinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum.

Vides, habitat hic locus in his scriptis: redeat postliminio in Antiphontis artem.

Fragmentum autem quintum adprime quadrare in librum cui propositum fuerit aduersus fortuita uitae mortales firmare quis est quin sentiat? si quidem uere uenusta illa fabella aliquem de amissa pecunia consolatur admonens eum cum alia tum hoc: rerum copiae saepe accedere mentis penuriam, ut qui altero (sc. mente) careat, eum utroque esse orbum[1]). Sexto denique fragmento seuere suadet ne spe proprii commodi aliis iniuriam inferre animum inducamus, laudatque eum qui metuendo in talibus et cunctando eo deueniat ut consilio desistat. Plerique enim, inquit, illa spe in inmedicabilia mala detrusi sunt, dum quam facere uoluerunt iniuriam ipsi patiuntur. Itaque caue temere indulgeas libidini ipse malis uiam facturus.

Hucusque in explicandis incertis Antiphontis fragmentis haud inritam poni operam putaui; cetera dubia, nisi quod frg. XIV nescio an paene certo ad oratoris quae erat de ipsius defensione et de rerum mutatione orationem referenda sit.

In illas reliquias quas Antiphontis sophistae *τέχνῃ ἀλυπίας* adsignaui adprime me dius fidius ualent Hermogenis et Philostrati de sophistae genere dicendi. Adparet enim scriptor *σεμνὸς καὶ ὑπέρογκος τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ δι᾽ ἀποφάνσεων περαίνειν τὸ πᾶν, ὃ δὴ τοῦ ἀξιωματικοῦ λόγου ἐστὶ καὶ πρὸς μέγεθος ὁρῶντος, ὑψηλὸς δὲ τῇ λέξει καὶ τραχύς, ὥστε καὶ μὴ πόρρω σκληρότητος εἶναι;* adparet etiam *ἀπαγγελία ἐπηνθισμένη ποιητικοῖς ὀνόμασι*[2]).

Quod ad uniuersum sermonis colorem adtinet, confidenter ad lectoris iudicium prouoco; singula quaedam paucis inlustro.

1) Nec in Senecae promptuario defuit locus 'de amissa pecunia'. cf. p. 77 adn. 1.

2) Cf. Blassium l. l. p. 100.

In fragmento quinto uerbi *ἀχαριστεῖν* rara testibus ueteribus lexicorum conditoribus notio quae est *μὴ χαρίζεσθαι* uel 'non commodum esse' uel ut nostrates 'ungefällig sein' obuiam fit. Ecce Harpocratio *ἀχαριστεῖν* inquit *ἀντὶ τοῦ μὴ χαρίζεσθαι. Οὕτως Ἀντιφῶν.* Illud autem frg. V nemo umquam oratori audeat tribuere: sophistam igitur uidetur spectare grammaticus, et illud quidem uix adnotaturus nisi esset memorabile. Itaque et Plato et Aristoteles qui eandem uerbo uim uindicauerunt sophistam uidentur secuti esse. — In frg. VII uelim adnotes elocutionem prorsus poeticam *μὴ τὰ παλίγκοτα λέγωμεν.* Homericam uocem quae est *καταθύμιος* praeter Antiphontem unus inter prosae orationis scriptores admiserunt Herodotus et Democritus[1]) ipsi quasi poetae. Insigne uero sophistae specimen est lepidissima elocutio *νεοτήσιον σκίρτημα* quam mutuatus est doctus Clemens[2]). Nec *λύπημα* sophista illo excepto cuiquam Graeco homini a. Chr. n. prae eo quod est *λύπη* placuit. Pariter quod est in frg. XI *θέλημα* ceteroqui usque ad Noui Instrumenti scriptores inauditum est, immo nisi illic omnino exstare non uidetur. In uno fragmento tot indicia! Sed quis et in his et in ceteris V artis fragmentis non sentiat merum sophistae spiritum? Attamen unum praeterea uerbum uelim praecipue adnotes, uerbum *εὐκατηγόρητος*[3]) dico, quod fere ualet 'cuiuis adcusationi obnoxius'. Quod praeter sophistam meum hac aetate (p. Chr. n. iterum emergit) unus praebet Thucydides Athenas urbem *εὐκατηγόρητον* uocans et loco (libri VI capitis 77 in prima paragrapho) cuius *κάλλος* et *μεγαλοπρέπειαν* et *δεινότητα* et *πάθος* ualde notanda censuit Dionysius. Hunc autem illorum consensum cur te iubeam notare breui intelleges.

Idem Antipho sophista existit in eis libris quos *Ἀλήθεια*

1) In Stob. flor. 76, 16.

2) De diu. seru. 8. Sed adde ut nobile par fiat de uer. frg. XXV *ἰδρῶτα θερμοῦ*: sic enim mare audit apud sophistam meum qui sane et sententiam et partem elocutionis ex Empedocle (*ἰδρῶτα τῆς γῆς ἐκκαιομένης*) deprompsit: Plut. de plac. phil. p. 897 B.

3) Pariter Hipparchus (l. l. p. 46, 16 M.) mortalium corpus *εὐαδίκητον καὶ ⟨εὔ⟩φθαρτον* (sic lege!) uocat.

et *Περὶ ὁμονοίας* inscripsit. Solus formauit uocem *θεαιδής* (de concord. frg. III); primus *ἀθεώρητος* quod idem atque *ἀθέατος* ualere uoluit (ib. frg. VI); *ἀνδρείαν* (ib. frg. VII) uirilem aetatem significare iussit unus; uocem *βαλβῖδες* (frg. IX) pro eo quod est *ἀρχαί* siue 'initia' usurpare docuit Themistium Philostratumque sophistas; primus per metaphoram adhibuit uocem *εὐήνιος* (frg. X) imitante Platone; ne tritum nomen quo decipiendi notio exprimitur adsumeret, formauit inauditum *φήλωμα* (frg. XIV); ut haberet quo hominem nullius rei indigentem ornaret uerbum sibi finxit *ἀδέητον* (de uer. frg. I); ad exprimendam uiuescendi notionem feliciter inuenit elocutionem *ἔμβιος γενέσθαι* quam de ligno in terra putrescenti (ipse sane poetice dicit 'ligni putorem uiuescere') adhibuit (frg. IV); miram uerbi *ἀναποδίζομαι* notionem ('denuo examino' frg. V) statuit; *δεήσεις* (frg. X) egestatem, *ἄβιον* (frg. XXII) diuitem, *διάστασιν* (frg. XVI) quam licenter dixit ordinem! *γρυπάνιον* (frg. XIV) quasi senem incuruum concussam tremore terram uocauit, nisi forte aliquanto audacius de cruciatibus parturientis mulieris cogitauit; nec praetereunda duo mira nomina et semel usurpata, *ἄοπτα* (frg. VII) et *ἀειεστώ* (frg. XIX, hoc quidem scilicet secundum illud Democriti *εὐεστώ* formatum).

Eodem modulo aestimata incertorum fragmentorum XXXIX[1] XL XLII[2] XLIII LIV LVI*) et procul dubio multa alia sophistae tribuemus. Eodem modulo metienti cuipiam rhetoricae artis fragmenta ad sophistam, non ad oratorem, hoc quoque opus reuocandum esse uideatur: cuius in tertio libro uox admodum siue suspecta siue rara *ἀπαρασκεύαστον* legebatur; *ἀπαράσκευος* in libris de ueritate (frg. XXIII); distinctio inter duo argumentorum genera, inter *σημεῖον* et *τεκμήριον*, magis sophistam quam oratorem foro et usu institutum sapit, cum praesertim hunc ipsum ita non distinguere uideamus[3]; denique iam ueteres

1) Conl. Aesch. Agam. 612 *χαλκοῦ βαφάς* et Soph. Ai. 651 D. *βαφῇ σίδηρος ὥς*.

2) Conl. de conc. frg. II et de uer. frgg. III et XV.

*) Excursus VIII.

3) V. or. V § 61. Adnotauit Blassius l. l. p. 103 et adn. 4.

quidam teste Polluce (frg. IV) alienam censuerunt artem rhetoricam ab Antiphonte eadem nimirum et ingenii et stili permoti diuersitate, quandoquidem Rhamnusium tantum Antiphontem memoria tenebant. Exciderat sophista: ita quae scripsit tristi fato ut *νοθευόμενα* oratoris detrectabantur. Equidem artem scripsisse Rhamnusium contemplatus inquietam eius uitam mihi omnino nequeo satis probare. Accedit quod nec Spengelium aliquid pro oratore libri auctore proferre [1]) et Blassium de quaestione haerere uideo. Atque quod Galenus (frg. VI) Antiphontem et ipsum finxisse *ὀνόματα καινά* et qui ea fingenda essent docuisse tradit: quis non sophistae, quis meminerit oratoris auctoris trium illarum de Herodis morte, de saltatore, contra nouercam capitalium orationum, in quibus quae noua aut a consuetudine recedentia inueniuntur [2]) tamen tenuia sunt inmensoque spatio a sophistae licentiis distant?

Haec omnia cuipiam plus ualeant quam Menexeni unus locus (p. 236 A) ubi Rhamnusius Antipho artis rhetoricae praeceptor commemoratur.

Iam cadantne una cum arte eueniantque sophistae declamationes illae III quas *τετραλογίας* consueuimus uocare (quas partem artis effecisse suspicatus est l. l. p. 117 sq. Spengelius non inprobatus a Sauppio) — necne, diiudicare non ausim donec de illis potero iudicare. Ansam fortasse praebent Philostrati uerba *Λόγοι δ' αὐτοῦ* (Antiphontis) *δικανικοὶ μὲν πλείους, ἐν οἷς ἡ δεινότης καὶ πᾶν τὸ ἐκ τέχνης ἔγκειται, σοφιστικοὶ δὲ καὶ ἕτεροι*: quibus quidni tetralogias innui suspicemur?

Denuo surgit disputatio. Quaeritur quid rei fuerit Antiphonti cum Thucydide. Tradunt enim complures et diuersis fontibus usi scriptores Antiphontem Rhamnusium illius praeceptorem fuisse [3]). Quam memoriam e Caecilii coniectura re-

1) In libro quem inscr. *Συναγωγὴ τεχνῶν* p. 115 sqq.

2) Quae uide enarrantem Blassium l. l. p. 115 sqq. Ceterum quod Dionys. ad Amm. 1, 2 cum Theodoro Byzantio et Thrasymacho Chalcedonio Antiphontem laude dignum censet, incertum est utrum indicet. u. ib. p. 103.

3) Plut. fals. l. l. (i. e. Phot. l. l. et Suid. s. u. *Ἀντιφ.*) Caecilii sectator rem inuertit: nempe sua, non illius culpa. — Marcell. uit. Thuc. 22.

petendam censuit de Wilamowitzius[1]) recte usus falsi Plutarchi loco[2]) quippe quo statim addatur 'hac de causa Antiphontem a Thucydide[3]) laudari'. Ita autem rem explicari arbitror: cum fama esset — *ἀκούω πολλῶν λεγόντων* dicit Hermogenes — Antiphontem Thucydidis praeceptorem fuisse, Rhamnusium intellegendum esse illo loco inductus coniecit Caecilius. Perperam, ut de Wilamowitzius monuit, ego demonstrabo. Sed ut statim sententiam meam dicam: certissimum uidetur Thucydidis praeceptorem fuisse Antiphontem sophistam. Quod adumbrare in animo est, sed paucissimis, ne iusto longius a proposito aberret disputatio. Primum accipe hanc meam obseruationem cuius fidem praesto: fragmenta Antiphontis sophistae quae sunt librorum *περὶ ἀληθείας* et *περὶ ὁμονοίας* et quae ex incertis ad eundem pertinent, multa uel obsoleta uel rara uel insolentia uel inaudita continent quibus saepe unus Thucydides gemella adicit. Haud mirum hercle, quoniam ueterum de dicendi genere utriusque tam mire inter se congruunt iudicia ut hoc non possimus non exspectare.

De Antiphonte quidem plerumque ad ea quae supra iam adscripsi et ad fragmenta te relegabo: quae sunt de historico conferam. Sunt autem notabilia certe fere haec. Videmus utrumque adamare uerba obsoleta[4]) et poëtica[5]) et noua[6]), utrumque gaudere sophisticis schematibus e quibus inprimis *παρίσωσις* notatur[7]); denique apud utrumque *ἡ ἐξαλλαγὴ τῆς συνήθους χρήσεως*[8]); de Thucydidis artificiosa illa breuitate et obscuritate non est quod addam: Antiphontis supra (p. 80 sq.) inlustraui exemplum; ille quoque *ἔχει χαρακτῆρα ὑπέρσεμνον*

Ἀ. ῥήτορος et Hermog. l. l. Didymo auctore. Accedunt Suid. s. u. *Θουκυδ.* (*μαθητὴς Ἀντιφῶντος*) et Anon. uit. Th. 2.

1) In Herm. uol. XII, p. 335 'Die Thukyd.-legende'. 2) Vit. Ant. § 7.

3) Libri VIII caput 68 innuit. 4) Dion. ad Amm. II, 3. Marc. 52.

5) Ibid., quae u. inlustrata a Poppone, de elocutione Thuc. p. 253 sqq.

6) Uterque igitur *ἐφευρετής ἐστι τῶν καινῶν ὀνομάτων* Marc. 52.

7) *Ταῖς παρισώσεσι χαίρων* Hermog. l. l. de sophista A. cf. Dion. ad Amm. II, 2, Marcell. 36, Popponem p. 257.

8) Dion. l. l. 3.

καὶ μέγαν estque interdum ὑπέρογκος καὶ ὑψηλός[1]); laudatur eius τὸ γνωμολογικόν[2]); adde utrumque nonnumquam sublimitatis fines egressum tendere ἐπὶ τὸ τραχύτερον μᾶλλον καὶ τὸ σκληρότερον[3]) — et per omnes credo numeros iuit comparatio.

Sed hanc Antiphontis sophistae cum Thucydide cognationem omnino non primus uidi: notauit olim Hermogenes adhuc neglectus decantato illo loco cui fortasse ipse Didymus subest. Audiamus. Θουκυδίδην γάρ ait Ἀντιφῶντος εἶναι τοῦ Ῥαμνουσίου μαθητὴν ἀκούω πολλῶν λεγόντων, καὶ τὸν μὲν Ῥαμνούσιον εἰδὼς ἐκεῖνον οὗπέρ εἰσιν οἱ φονικοί, τὸν Θουκυδίδην δὲ πολλῷ κεχωρισμένον καὶ κεκοινωνηκότα τῷ εἴδει τῶν τῆς ἀληθείας λόγων, πάλιν οὐ πείθομαι.

Dicit igitur — ut explicem partem loci fortasse non omnibus numeris integram (post ea quae sunt Θουκυδίδην δέ nescio an inserendum sit τούτου, quod post πολλῷ fecisse iam Blassium nunc uideo), certe difficilem —: ‘et eum intellego Rhamnusium cuius sunt orationes capitales, a quo quidem multum distat Thucydides qui potius multa communia habet cum specie librorum qui de ueritate inscripti sunt’, id est cum Antiphonte sophista, cuius notissimum opus nominare maluit.

Manifestum tamen est in huius potissimum scriptionis reliquias inquirendum esse euenireque magnam prioris disputationis confirmationem, si illa similitudo adeo in paucis illis XXV fragmentis cernatur. Cernitur, et mirifice. Discimus enim eum in illa scriptione ἀνήκει ἀντὶ ἁπλοῦ τοῦ ἥκει ἢ οἷον ἀνεβιβάσθη καὶ προελήλυθεν (frg. VI) usurpasse. Et unum uidetur habere comitem Thucydidem qui in libri III capitis 45 § 3 docet: poenae initio molliores plerumque paullatim ἐς τὸν θάνατον ἀνήκουσι, scilicet ‘progressae sunt’, licet scholiasta interpretetur ἀνέρχονται. — Sophista (l. l. frg. VIII) ἀπαθῆ ἀντὶ τοῦ τὰ μὴ ὡς ἀληθῶς γεγονότα πάθη posuit: quid quod

1) Marcell. 50. 53. μεγέθους ἐφιέμενος Hermogenes de Thucyd. p. 422 Sp.

2) De A. sophista Hermog. l. l. et Philostr. γνωμολογίαι τε λαμπραὶ καὶ φιλόσοφοι.

3) Dion. ad Amm. II, 2 et Hermog. p. 422.

historicus in V libri capitis 16 § prima Niciam ἀπαθῆ (ubi scholiasta adscripsit εὐτυχής, propter id quod sequitur ἠξιοῦτο διασώσασθαι τὴν εὐτυχίαν) uocat; quasi dicas τὸν μέχρι τοῦ μηδὲν πάθος πεπονθότα siue 'adhuc cladis expertem'. Postremum ille (l. l. frg. XXI) τοὺς νόμους μεγάλους ἄγοι ἀντὶ τοῦ ἡγοῖτο scripsit plane poëtica[1]) et his temporibus inaudita in sermone licentia quam probauit unus Thucydides qui in libri VIII capite 81 § 2 narrat Alcibiadem opibus suis gloriatum esse ἵνα τιμιώτερον αὐτὸν ἄγοιεν. — Hactenus de elocutionis cognatione, cuius exempla quin harum rerum peritiores cumulare possint nullus dubito. Quibus consideratis si addidero ad triumuiratum illum notissimum praeceptorum Thucydidis, Anaxagoram et Gorgiam Prodicumque sophistas dico[2]), melius quartum accedere sophistam quam oratorem et sophisticarum artium uestigia apud Thucydidem passim re uera adparere: obseruatione illa et Hermogenis et mea ita utaris ut inter Thucydidis magistros fuisse statuas Antiphontem sophistam*).

Ad calcem disputationis fere peruenimus; unum restat Nestoris cognomen. Hoc autem rhetoricae artis auctori a falso Plutarcho (l. l. § 6) et a Photio, ei qui νηπένθεις ἀκροάσεις professus sit a Philostrato, Rhamnusio a Suida in tertio de Antiphonte commentariolo tributum ad sophistam, qui re uera fuisse uidetur Graeca Siren, non ad seuerum illum et tenuem oratorem spectare mecum quiuis opinor et sentiet et contendet.

Sed tempus est ex hac digressione in rectam narrationis uiam reuerti.

Isocratis oratio IX quae inscribitur *Εὐαγόρας*, cuius apud filium Nicoclem Salaminis tyrannum haberi fingitur, perperam a quibusdam antiquis rhetoribus ἐπιτάφιος λόγος uocata est[3]),

1) Aesch. Suppl. 924 et Eur. Bacch. 1037 D. Adiectiuum, non aduerbium intellego cum Kruegero ad Thuc. l. l. Plura adtulit Wyttenb. ad Plut. Mor. p. 36 E.

2) Dion. de Thuc. iud. c. XXIV p. 869 Rsk. Marcell. 22. 36.

*) Excursus IX.

3) cf. argumentum ad orationem et Menandr. π. ἐπιδ., p. 419 Sp.

cum octo fere annis post Euagorae obitum circa annum 370 scripta esse uideatur [1]). Idem in Gryllum Xenophontis filium — de quo sexcentas laudationes funebres scriptas esse Aristoteles [2]) testatur — *ἐγκώμιον*, scilicet post illius mortem composuisse dicitur [3]).

Eius discipulus Isocrates Apolloniates cum Theodecte, Theopompo Chio, Naucrate Erythraeo de laudatione funebri in Mausolum regem habenda certamen iniit [4]).

ARCHINI *ἐπιτάφιος* [5]), contra quem Menexenum suum se scripsisse Plato p. 234 B ipse indicat, eo tempore quo hic *ἐπιτάφιον* suum habitum fingit (a. fere 387) re uera uidetur dictus esse, id quod pluribus exposuit Krueger [6]). Cuius orationis pauca fragmenta eruit Ruhnkenius.

Feruntur duo *ἐπιτάφιοι*, LYSIAE alter, alter DEMOSTHENIS, qui tamen pro spuriis pridem habiti sunt et, quamuis Lysianum nonnulli uiri docti defenderint [7]), hodie habentur. Cum autem haec ipsa oratio adeo distributione et compositione plane ad Platonici epitaphii exemplum facta sit, utriusque

1) u. Blassium l. l. II, 246. 260. 2) Apud. Diog. II, 55.

3) Ibid. ex libro Hermippi qui erat de Theophrasto.

4) Suid. s. u. cf. Harpocr. p. 76, 11 D. Vicit Theopompus (Gell. X, 18, 6).

5) Phot. Bibl. p. 487 b, 32. or. att. II, 166.

6) In stud. histor.-philol. 1, 342 sqq. ('Hat Platos Menex. eine Beziehung auf d. Epit. d. Lysias?')

7) Cf. Blassium II, 433 adn. 2. Cuius ex argumentis ego hoc unum grauissimum quod p. 436 adfertur libentissime repeto: 'ualde mirum est quod laudationis pars consolatoria quam Plato praecipit praebetque (de quo uide infra) Hyperides, ita tota deest ut adeo in luctum disertis uerbis excitentur in conclusione superstites. Sic in arte sua non peccasset Lysias. Ceterum Lysiae *ἐπιτάφιοι* memorantur a falso Plut. uit. Lys. § 13. Post Blassium tamen J. Girardus in annalium qui Révue archéologique inscribuntur uol. XXIII p. 373 sqq. et XXIV, p. 4 sqq. (Sur l'authenticité de l'oraison funèbre attribué a Lysias) et Kluegmannus in libro quem de Amazonibus scripsit (1875) p. 65 sqq. defensores exstiterunt. Isocratis Panegyricum ad illam orationem contulerant: uide nunc Girardum et Kluegmannum l. l. p. 67 sqq. qui premit ante Panegyricum Lysiae epitaphium scriptum esse. Isocratis Areopagiticum uno certe loco exprimi demonstrauit Reussius (in Mus. Rhen. uol. XXXVIII p. 149) ubi de Pseudolysiae epitaphio disputat, qui praeterea addidit compluria utilia.

orationis prima pars quae est de laudibus maiorum tota e Platone pendet[1]). — Pseudodemosthenicam uero orationem post Dionysium et Libanium ad unum omnes damnauerunt ut partim fatuam et pinguem partim e Menexeno Isocrate ipso Demosthene consutam[2]). — Dionysio[3]) debemus complurium nomina, Olorum Naucratem Hyperidem, qui praeter eos quos modo enumeraui in talium orationum auctoribus ab eo referuntur.

Ex quibus omnibus longe maximi momenti est HYPERIDES, cuius orationis usque ad medium fere hoc saeculum (cum tota fere oratio in papyro Aegyptio inuenta est) nihil nisi ultima pars quae est consolatoria Stobaei excerpto[4]) innotuerat. Hanc autem potissimum orationem inuentam esse eo magis gaudendum est, quod ita unam certe Graecam laudationem quae re uera sit dicta[5]) possidemus. Epilogus uero ille pulcherrimus, quo propinquorum superstitum consolatio continetur, probam ueramque philosophiae scientiam prae se fert qualem in nulla alia Graecorum aut Romanorum oratione funebri offendimus. — Transmittimur statim in I p. Chr. n. saeculum quo DIO CHRYSOSTOMUS nobilissimus ille rhetor genus consolatorium coluit III orationibus quae sunt XXX, XXVIII, XXIX. Quarum in prima quae inscribitur *Χαρίδημος* Dio sibi Timarchum Charidemo filio orbatum conuenienti a Timarcho consolationem quam ipse filius ille moribundus patri tradiderit recitari fingit. Proferuntur perantiquae doctrinae, pleraeqae quidem Platonicae, et Socraticorum morem[6]) sapiunt qui in-

1) A Platone falsisque Lysia et Demosthene eadem praedicantur: 1. Amazonum ingruentium clades. 2. iusta facta eis qui cum septem illis ducibus Thebas adgressi occiderunt. 3. Heraclidae Athenis recepti. — Plato 239 B et Isocrates (Paneg. § 68. Panath. § 193) soli et primo loco Eumolpi inuasionem memorant.

2) Cf. Blassium l. l. III, 356. Singulis locis comparatis hoc demonstrauit Westerm. p. 56 sqq.

3) De art. rhet. VI, 1. 4) Flor. CXXIV, 36.

5) Sub hiemem a. 323, in honorem eorum qui in obsidione Lamiae cum Leosthene duce occiderant.

6) Sic in Axiocho (p. 371 A) Gobryas magus Orcum pulcherrime

seruntur *λόγοι*, alter *ἀνδρὸς ἀγύρτου* (I, 335, 29 sqq. ed. D.). alter *ἀνθρώπου γεωργοῦ ἐν ἀγροίκῳ τινὶ ῥυθμῷ καὶ μέλει* (p. 337, 20 sqq.). — In libelli qui inscribitur *Μελαγκόμας Α* (or. XXVIII) altera parte Dio senem Melancomae mortem plangentem consolatur; hic exstat ille locus e Xenophontea Apologia transscriptus.

Oratio XXIX quae inscribitur *Μελαγκόμας Β* est *ἐπιτάφιος* in eundem Melancomam fictus.

Aelii Aristidis rhetoris Marco Aurelio fere aequalis duae ad nos peruenerunt laudationes, or. XI et XII, altera in discipulum (*εἰς Ἐτεώνεα ἐπικήδειος*), altera in praeceptorem (*ἐπὶ Ἀλεξάνδρῳ ἐπιτάφιος*). Cum autem Menander rhetor[1]) Aristidem III epitaphios scripsisse tradat, Volkmannus[2]) hos tres periisse uno fragmento excepto contendit; nam orationes XI et XII ad consolationum genus pertinere. Quod ualde uereor ut recte statuerit uir doctissimus. Nam etiamsi orationem XI, quae post merum *θρῆνον* saltem epilogum *παραμυθητικόν* praebet, ad consolatorium genus pertinere concedi aliquo modo potest, tamen orationem XII quae ne unum quidem habeat argumentum consolatorium, sed tota in celebrando defuncto uersetur, nullo iure consolationem uocaueris. Quare tantum unam Aristidis orationem funebrem periisse statuo[3]).

---

describit. — Notamus obiter Persicum illud nomen esse: Gobryas e. g. Mardonii pater audiuit (Herod. VI, 43) idemque nomen saepius apud Herodotum et Xenophontem obuiam fit. Quid sibi uelit Argentarius qui in epigrammate (A. P. X, 18) *Γῶβρυν* cum Baccho et Venere componit plane ignoramus.

Sic apud Platonem in Republ. X p. 614 B Er Armenius qui cum inproelio occidisset duodecimo die reuersus in uitam de inferis narrans inducitur. Sic illos imitatus Dicaearchus in sermone Corinthiaco, quo nihil omnino esse animum docuit, Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem induxit (u. supra p. 35). Solebant ueteres seueras tristesque quaestiones eiusmodi suauibus coloribus et quasi gemmis inluminare et distinguere, in primis autem et optime hi mei consolatores.

1) l. l. c. XI p. 418, 10 Sp.

2) Volkmannus, Rhetor. d. Gr. u. Röm. p. 305 adn.

3) Inter orationes funebres etiam Westerm. l. l. p. 43 eas enumerat; easdem Fr. A. Wolfius ad Demosth. p. 361 spurias esse iudicauit.

LUCIANI mirus libellus inscribitur *περὶ πένθους*, quo id agit scriptor ut (acerbe simul et lepide ut eius est mos) describat 'ea quae a lugentibus agantur et dicantur et ea quae rursus a consolatoribus promantur, quamque intolerabilia lugentes ea quae acciderint putent esse, quamuis neque hilum sciant sintne illa mala luctuque digna an contra iucunda et eis quibus acciderint meliora; uerum omnino consuetudini et ritui luctum concedunt' (§ 1).

Quod cum demonstrandum sibi proposuerit, primum ea quae ab inferis timeant homines perstringit, tum inducit patrem gementem (c. 13), quem increpat respondens filius defunctus (c. 16—19); extrema parte acerbam inrisionem suo nomine addit. Libellus igitur — ut est quaedam *παρῳδία* — haud exigui momenti est ad refingenda ea quae inridentur, itaque hoc loco recensendus erat.

FAUORINUS Arelatensis, uir uaria doctrina instructus et Gellio aequalis, in declamationibus hanc quoque materiem tractauit, uelut *περὶ γήρως*[1]) disputauit et *ἐπὶ ἀώρῳ λόγον*[2]) scripsit quem periisse non satis potest doleri, si quidem dubium esse nequit, quin argumenta consolatoria quibus de inmatura morte adlocuturi umquam usi sint philosophi et poetae, in eo diligentissime congesta fuerint.

Sequitur rhetorum triumuiratus a Iuliano imperatore admodum celebratus, qui constat ex HIMERIO, THEMISTIO, LIBANIO, orationum funebrium auctoribus. Et Libanius quidem auctor

1) Stob. Flor. CXV, 17 fragm. seruauit.

2) Philostr. uit. soph. I *η'* p. 11 K., si quidem sic pro eo quod traditur *ἐπὶ τῷ ληρῷ* legendum est. cf. adn. crit. p. XXII. — Sed priusquam ex his regionibus decedam, Luciani de luct. 18 init. tangam. Ibi mortuus filius increpandi et docendi finem sic facit: *ἂν ταῦτα λέγῃς, ὦ πάτερ, οὐκ οἶει πολὺ ἀληθέστερα καὶ γελοιότερα ἐκείνων ἐρεῖν*; Nempe illud *καὶ γελοιότερα* expellendum aut *γελοιότερα* mutandum. Neque enim ille potest praecepta sua ueriora et magis ridicula uocare, quia supra § 17 init. promisit: *διδάξομαί σε θρηνεῖν ἀληθέστερον* et quia aliud in uoce *γελοῖος* nec h. l. inesse posse liquet conl. § 24 extr. (inridendi fine facto), ubi notio aperta est: *ταῦτα καὶ πολὺ τούτων γελοιότερα εὕροι τις ἄν ἐπιτηρῶν ἐν τοῖς πένθεσι γινόμενα* eqs.

epitaphii in ipsum Iulianum (or. X) scripti inmensis chartis debacchatur in canendis illius uita factisque. 'Haec certe deserta loca et taciturna querenti!' Nec plus nobis inpertiunt Himerii oratio II et Themistii εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐπιτάφιος (or. XX Dind.).

His adiungo Nazianzenum GREGORIUM patriarcham illum doctum et disertum. Qui licet alias haud rudem se praebeat in litteris ueteribus, in tribus orationibus funebribus quas habuit de Caesario fratre (or. X), de Gorgonia sorore (or. XI), de Basilio Magno (or. XX) et in consolatione ad matrem Nonnam de morte mariti (or. XIX), ueterum argumenta fere spernere uidetur.

Quo doctiorem se praestat is quem ultimo loco sum memoraturus, CHORICIUS Gazaeus saeculi VI sophista [1]). Is in ἐπιταφίῳ quem habuit in Procopium Gazaeum uarios ueterum fontes et consolationes non sine iudicio adhibuit. Nullius tamen pretii est eiusdem ἐπιτάφιος Μαρίας corruptissimus.

Alios laudationum auctores extremae antiquitatis enumerat Westermannus l. l. p. 44 sqq.

Ad ROMANOS SCRIPTORES transgressis nobis longe breuior occurrit series nominum. Primas consolationes, quae quidem ad nos peruenerint, debemus Tulliae Ciceronis filiae morti, qua ita fractus est uere anni a. u. c. 709 pater ut fortunae se succubuisse ipse fateretur. Nihil igitur eum adiuuerant consolationes quae illo tempore undique ad eum confluxerunt [2]), a BRUTO [3]), a DOLABELLA [4]) genero, a CAESARE [5]) ipso, a L. LUCCEIO [6]), a SERUIO SULPICIO [7]). Et huius quidem pulcherrima

1) Ed. Boisson. 1846, p. 1 sqq. 37 sqq. 2) Plut. Cic. c. 41.

3) Ad Att. XII, 14, 4. ad Brut. 1, 9, 1. Idem post mortem Hortensii consolatorias litteras ad Cic. miserat (Brut. 96, 330).

4) Ad fam. IX, 11. 5) Ad Att. XIII, 20, 1.

6) Ad fam. V, 13 est Ciceronis responsum.

7) Ad fam. IV, 5 est eius epistula.

consolatio nobis ipsa seruata est; L. Luccei epistula e Ciceronis responso fere eruitur[1]).

Sed Tullius noster, antequam maior pars illarum consolationum ad eum peruenit — ut erat ingenio feruido — in ipso doloris aestu fecit quod ante ipsum fecisse neminem paulo post mense Martio gloriatus est[2]), ut se ipse per litteras consolaretur, id est ad luctum sedandum componeret librum nunc deperditum quem inscripsit M. Tullii Ciceronis Consolatio. Ad quam restituendam qui adcingitur, in primis inquirere debet in rationem quae intercesserit inter ipsam et Tusculanas disputationes, id est fere in Tusculanarum disputationum fontes. Equidem dissentio ab eis qui adhuc de hac re scripserunt, et ab Heinio qui l. l. Panaetium Chrysippum Platonem secutum esse Ciceronem, et a Petro Corsseno[3]) qui Posidonium stoicum, et ab Hirzelio qui (l. l. III, p. 479 sqq.) omnium Tusculanarum disputationum librorum auctorem uoluit esse Philonem academicum.

Totum enim me bona pace Hirzelii uiri doctissimi eis addico, qui Ciceronem uariorum philosophorum uaria opera perlegisse et in illis disputationibus adhibuisse arbitrari audeant: quos quidem ille ipso initio disputationis (p. 342) uno uerbo ualere iubet.

Et primum quidem mihi persuasi Ciceronem in Tusc. disp. eam materiem quam in Consolatione adstrictius et sine iusta distributione non tam elaborauerat quam conlegerat — erat uere tumultuaria scriptio Consolatio — doloris ipso impetu, animi tranquillitate recuperata accuratius uberius latius uoluisse ita tractare ut quasi ex illius fundamento surgeret Tuscul. disputationum aedificium[4]). Quae opinio ut uel propter magnam

1) Luccei epistulam quae exstat ad. fam. V, 14 scriptaque est m. Iunio, Schulzius l. l. p. 13 pro eiusdem epistula consolatoria uendit: nempe ad hanc epistulam quae omnino non est consolatoria iam mense Aprili Cicero responsum praeoccupat (V, 13).

2) Ad Att. XII, 14, 3.

3) De Posidonio Rhodio M. Tullii Cic. in l. I Tusc. dispp. et in Somn. Scip. auctore, Bonnae 1878 et in Mus. Rhen. uol. XXXVI, p. 506 sqq.

4) Cf. Schneiderum de Cons. Cic., Heidelb. 1835, p. 30.

argumenti similitudinem probabilis est, ita fulcitur inde quod Cicero post confectam eiusdem anni a. u. c. 709 mense Martio Consolationem statim Tusc. disp. incohauisse uidetur[1]), si quidem mense Maio in Tusculano agens Dicaearchi duos περὶ ψυχῆς[2]) arcessiuit, quorum usum diligentissimum in primo Tusc. disp. libro cum ipse profitetur Cicero, tum nos uidemus. Sed priusquam rem adgrediar, praemittendum est mihi non rem esse cum omnibus Tusc. disputationum libris sed tantum cum libro I qui est de contemnenda morte et cum libro III quo de aegritudine lenienda quaeritur: hi enim complectuntur totam materiem consolatoriam.

Quos libros partim e Crantore, quem secutus est Cicero in Consolatione[3]), partim ex uariis fontibus quos scripturus Consolationem tantummodo inspexerat[4]) (ut erat inter filiae mortem et scriptionis initium breuissimum temporis spatium) haustos esse, ita tamen ut complures, uelut Dicaearchi Chrysippi aliorum libros adderet: hoc probasse uidebor, si et Crantoris et ipsius Consolationis locos passim per Tuscul. disp. libros I et III sparsos esse partim simplici enumeratione partim singulis quaestiunculis demonstrauero. Qua in re ubi Ciceronis locos cum Plutarchi aut Aeschinis locis tacitus composui, putato me priore disputatione fultum indicare rediuiuum meum Crantorem. Possum autem omnino iam breuius agere, quia pro rei natura grauissimae quaestiones supra profligatae sunt.

Tusc. disp. liber I.

I. 12, 18 = Cons. frg. 14 Bait.

II. Cicero 9, 19—11, 22 philosophorum de animo sententias componit adnotatque in fine enumerationis § 23: 'Harum

1) Ad Att. XII, 14, 3 (scr. m. Martio): 'Quin etiam feci quod profecto ante me nemo, ut ipse me per litteras consolarer; quem librum ad te mittam si descripserint librarii ... Totos dies scribo' e. q. s.

2) Ad Att. XIII, 32, 2. cf. p. 35 adn. 4 et 5.

3) u. Cons. frg. 8 Bait. supra p. 47 et 48 adn. 2.

4) Ad Att. XII, 14, 3: 'Nihil enim de maerore minuendo scriptum ab ullo est quod ego non domi tuae legerim'.

sententiarum quae uera sit, deus aliqui uiderit; quae ueri simillima, magna quaestio est'. Idem fecit in Consolatione et conclusit: 'Quoniam utraque earum sententiarum doctissimos habuit auctores, nec quid certi sit diuinari potest'. Hoc enuntiatum ad Cons. pertinere ex una illa similitudine sane manifesta coniecit Schulzius[1]), non adsentiente nunc C. F. W. Muellero. Recte tamen ille. Quamquam ipse, nisi prius in libello illo catalogum istum fuisse demonstretur, rem non prorsus constare concedo. Potest autem demonstrari ex Hieronymi illa epistula ubi (cap. IV A) haec Ciceroniani catalogi uestigia exstant: 'Immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniauit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputauit in carcere'.

Haec pauca ex illo loco Tulliani libelli excerpsisse satis habuit Hieronymus; Cicero totum locum, ut supra memoraui, in Tusc. disp. I transtulit ubi 10, 20 (cf. 16, 38) Pythagoras, 12, 22 Democritus, Socrates siue Plato passim per illam enumerationem redeat.

III. De eisdem sententiis usque ad 30, 72 in utramque partem disputans 27, 66 e Cons. disertis uerbis locum excitat.

30, 72 iterum transcribit Consolationis quamuis non laudatae locum: u. frg. 15.

Tota igitur haec regio (9, 19—30, 72) Cons. parti respondet.

IV. 31, 76 et 34, 83 ad Consol. reuocat lectorem.

V. Totius c. 34 summam e Crantore hausit (u. s.).

VI. 35, 85 ('hic si uiuis' e. q. s.) = Plut. 113 F (*αὐτὸς εἰ κτλ.*).

VII. 35, 86 et 37, 89 cf. ad frg. 20.

VIII. 38, 90 = Axioch. 365 D cf. 369 C (u. s.).

IX. 38, 91 = Plut. 109 F Ax. l. l.

X. 38, 91. 92 (cf. 97 sqq.) = Plut. 107 D (cf. 109 E).

Cicero et Plutarchus ob oculos habuerunt argumentationem de morte tripartitam quam Crantor — siue memoriae lapsu

1) L. l. p. 41. cf. Cons. frg. 9.

siue consilio — Socrati uidetur supposuisse, qui tamen re uera bipartitam illam et notissimam posuit[1]).

XI. 39, 93. 94. 95 init. = Plut. 116 B. 113 CDF. 111 CD.

Exscripserunt hos locos recto ordine tamen neglecto Heinius et Corssenus l. l. p. 511.

XII. 41, 98. 99 = Plut. 107 DF. 109 E. (Plat. Apol.).

XIII. 46, 111 = Plut. 111 E.

XIV. 47, 112 = Axioch. 370 DE. cf. 366 C.

XV. 47, 113—115 = Plut. 108 E sqq.

Tusc. disp. liber III.

I. 1, 2 fortasse conferendum ad Crantoris fragmentum apud Plut. 104 C extr.

II. 6, 12 eiusdem dictum laudatur.

III. 13, 28 extr. eiusdem est (u. s.).

29 = Plut. 112 D (Eur. frg. 392 N.).

IV. 14, 30 Terenti (Phorm. 241 sqq.) octonarios iambicos ad Euripidis quorundam uersuum exemplum expressos — etiam in consolatione fuisse credideris propter uersum 4:

'... aut uxoris mortem aut morbum filiae'.

V. 16, 34 = Crantor apud Plut. 114 C. 118 C.

VI. 22, 54 Clitomacheae consolationis euersa Karthagine ad ciues missae locus adfertur. Eundem librum Cicero in Consolatione adhibuerat (Hieron. l. l.).

VII. 24, 58 cf. Plut. 118 D et u. s.

VIII. 26, 63 = Plut. 119 BC et u. s.

IX. 28, 66 = Plut. 112 C.

X. 28, 70 Cons. locum exhibet disertis uerbis.

XI. 28, 71 Crantoris dictum laudat.

XII. 28, 71. Versus qui adiunguntur Oïlei Sophoclei[2]):

---

1) Plat. Apol. p. 40 B (c. XXXII). cf. Wyttenb. ad Plut. l. l. Schneiderum de Crantore l. l. p. 844 Heusdium p. 47, Corssenum l. l. p. 513 sq. Negat unus Gerckius p. 35 sine idonea causa.

2) Ipsius Sophoclis uerba u. in tragg. frgg. 662 N.

Nec uéro tanta praéditus sapiéntia
Quisquam ést qui aliorum aerúmnam dictis ádleuans
Non ídem quom fortúna mutata impetum
Conuértat, clade súbita frangatúr sua,
Ut illa ad alios dicta et praecepta éxcidant

in Cons. adtulisse Ciceronem non possum non suspicari. Scripserat enim Seruius Sulpicius ad illum consolatoriam epistulam in qua sic eum exhortatus erat (ad fam. IV, 5, 5 extr.): ‘quae aliis tute praecipere soles ea tute tibi subice atque apud animum propone’.

Ad hanc exhortationem, quam procul dubio multi consolatores haud iniuria tum in patrem lugentem increpuere, respondit hic in Cons. cum fateretur ‘pugnasse se semper contra fortunam eamque a se esse superatam.... Tum autem cum amisisset filiam, uictum se a fortuna turpiter. Cedo inquit et manum tollo’. — Itaque inter illos quos infra (Tusc. 30, 73) indicat ‘plerosque consolatores qui ipsos se miseros confiteantur quom ad eos impetum fortuna conuerterit’ se ipsum numerare Ciceronem quamuis inuitum nunc nobis liquebit. Optime autem certe illi Cons. loco (frg. 16) adiungere potuit istos uersus in ipsius scilicet excusationem. Immo uero idem respondentem audimus Ciceronem exulantem[1]) Philisco cuidam exprobranti muliebrem animi habitum apud Dionem: *ἀλλ᾽ οὐδέν τοι* inquit *ὅμοιόν ἐστιν, ὦ Φιλίσκε, ὑπὲρ ἄλλων τέ τινα λέγειν καὶ ἑαυτῷ συμβουλεύειν.... ὅθεν που πάνυ καλῶς εἴρηται ῥᾷον παραινέσαι ἑτέροις ἐστὶν ἢ αὐτὸν παθόντα καρτερεῖν* — quae uerba illum Tusc. locum mirifice resipiunt.

XIII. 30, 73 cf. Plut. 118 B extr. C init.

XIV. 31, 76 rationem indolemque Consolationis suae prodit.

Iam si feliciter adhibui hanc argumentationem qua probari uolui eosdem fere in Cons. et in Tusc. disp. libris I et III scribendis exhaustos esse fontes[2]): uideor simul demon-

1) Dio Cass. XXXVIII, 18.

2) Videmus in Tusc. Tullium satis amplos ueterum suorum poetarum flores de suo adicientem; quanto uberius eosdem in Consolatione delibatos esse putabis!

strasse Consolationem in eis fere contineri, ita sane ut quaedam fuerint in illo libello quae in Tusc. disp. non repetiuerit Tullius. In his fuisse illa Delphica dicta illasque de Anaxagora Xenophonte Pericle historiolas supra (p. 47 sqq.) demonstraui; addo iam alia quaedam ab eodem Hieronymo suppeditata. Primum non satis est illarum fabularum commemorationem Ciceroni reddidisse: unius saltem ipsam narrationem Tullianam ex Hieronymo enucleatam praestare queo:

Hieron. c. V.	Plut. 118 F sq.
Xenophontem Socraticum . . cum sacrificans filium in bello audisset occisum deposuisse coronam dicitur et eandem capiti reposuisse postquam fortiter in acie dimicantem repperit concidisse.	*Ξενοφῶντα δὲ τὸν Σωκρατικὸν θύοντά ποτε παρὰ τῶν ἀγγέλων ἀπὸ τοῦ πολέμου πυθόμενον ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρύλλος ἀγωνιζόμενος ἐτελεύτησε, περιελόμενον τὸν στέφανον ἐξετάζειν, τίνα τρόπον ἐτελεύτησε· τῶν δὲ ἀπαγγειλάντων ὅτι γενναίως ἀριστεύων . . . ἐπιθέμενον πάλιν τὸν στέφανον κτλ.*

Nota in Hieronymo colorem ad amussim Tullianum, immo merum Tullium adgnosce; in Plutarcho autem in tanta similitudine lepidam illam garrulitatem quam identidem notauimus.

Legimus in eadem ad Heliodorum consolatione (c. XIV C): 'Naeuius[1]) poeta:

'Pati' inquit 'necesse est multa mortalem mala'.

Unde et Niobam, quia multum fleuerit, in lapidem et diuersas bestias commutatam finxit antiquitas. Et Hesiodus natales hominum plangens gaudet in funere; prudenterque Ennius[2]):

'Plebs' ait 'in hoc regi antistat loco, licet
Lacrumare plebi, regi honeste non licet'.

Primum manifestum est Naeuii et Ennii locos ab Hieronymo ex Ciceronis Consolatione translatos esse, quippe qui ceteroqui non adpareant neque ex ipsorum poetarum notitia fluxerint; reapse enim negandum est Hieronymum illorum uolumina manibus triuisse[3]). Ceterum satis habeo adnotasse

1) Naeu. inc. com. 106 R. 2) Enn. Iphig. frg. VII R.

3) Cf. Aem. Luebeckium, Hier. quos nouerit scriptores et ex quibus hauserit, Gryph. 1871, p. 6.

utrumque locum egregie in consolationem quadrare, praesertim in Ciceronis, quem ut in Tusculanis disputationibus aliisque libris ita in Consolatione multum fuisse in ueteribus poetis Romanis excitandis et omnino probabile est et probare nos studuimus.

Locum autem illum quo Nioba commemoratur conruptum esse iam Vallarsius suspicatus est, cum conlata epistula LXIX subsequenti anno 397 ad Oceanum data, ubi (c. II A) legimus: 'Niobam putares quae nimio fletu in lapidem conuersa est', doctiorem in ueterum fabulis sanctum patrem fuisse ratus in illa epistula aut post uoculam 'et' inserendum uerbum *alios* et porro scribendum esse 'commutat*os*' aut uerba 'et diuersas bestias' expellenda esse censeret. Sed potest certius iudicari et de ulcere et de medicina.

Est certissimum neque Hieronymum neque Ciceronem in memoranda notissima illa fabula (quae quod ad Niobes commutationem adtinet numquam uariata est) tale quid quale apud illum legimus potuisse peccare. Adde quod in Tusc. disp. (III, 26, 63), e Consolatione nimirum depromens, repetiuit idem nimium lugentis exemplum Cicero: 'Et Nioba fingitur lapidea, propter aeternum credo in luctu silentium'. Addit autem statim: 'Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam et rabiem in canem esse conuersam'. Iam si reputauerimus quot locos Cicero ex Cons. conpluriens ad uerbum in Tusc. disp. transtulerit, si contulerimus illud Hieronymi 'finxit antiquitas' cum Ciceronis uerbis 'putant fingi': utique Hecubae nomen in conrupto Hieronymi loco e Ciceronis Cons. hausto excidisse intellegemus. Post quod nomen aut uox 'alios' aut alia nomina quae huc pertinent, uelut Alcyone Cycnus Daedalion, exciderunt[1]).

Aemilius Luebeckius dein l. l. p. 20 conruptelam odoratus est in uoce 'Hesiodus' quam Susemihlium secutus mutari iussit ut fieret 'Herodotus', cuius similem sane sententiam[2]) apud Clementem Alexandrinum[3]) legisse Hieronymum ponit.

1) Hyg. p. 63. 27. 127 Schm. 2) I, 32 ubi de Cleobide et Bitone narrat.
3) Clem. Alex. II, p. 253 D. = p. 185 Sylb.

Perperam. Etenim adparet ex uno fonte totum locum haustum esse minimeque est probabile illum Naeuii Enniique locis Herodoti sententiam e tam longinquo fonte admiscuisse. — Idem longissime uidelicet a uero aberrauit cum (p. 8) illos Naeuii et Ennii uersus 'in Varronis aut Suetonii aliquo libro deperdito' fuisse sine ullo fundamento ariolaretur. Quidni tandem 'in Ciceronis aliquo libro deperdito' dixit? Dixisset profecto, si diligentius in totius epistulae indolem inquisiuisset, cuius unus ille fons tam clare proditur recte quaerenti.

Nunc pauca de Hesiodo. Equidem et incertus haereo liceatne conruptum censere uerbum neque ausim certi quidquam de ipso dicto statuere. Versatur sane Hesiodus in deflenda uita humana loco notissimo et in consolationibus saepius laudato[1]); sed tamen hunc locum his uerbis indicasse Ciceronem nullo pacto licet statui. Nec melius cogitaueris de carminis quod est de Hesiodi et Homeri certamine uersibus his[2]):

Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἄιδαο περῆσαι,

quia omnino negandum uidetur esse carmen illud Hesiodi nomine laudari potuisse, atque adeo hi uersus non illi sed Homero tribuuntur. Adde quod eos, si rem acrius paulo adtendas, non ita bene in Hieronymi uerba quadrare nequis infitias ire. Rem acu tangunt uersus illi decantati:

---

1) O. et D. 95 sqq. quos uersus laudat Plut. cons. ad Ap. 105 DE. 115 A. Spectat haud dubie ad hunc quoque locum Aesch. Ax. 367 D. Venia sit paulisper digredienti. Ibid. p. 370 A difficilis argumentatio exili conruptela ex toto obscuratur: *ἀρχὴν γάρ*, inquit, *ὦ Ἄξιοχε, μὴ συνυποτιθέμενος ἁμῶς γε πῶς μίαν αἴσθησιν κατὰ τὸ ἀνεπιστῆμον οὐκ ἄν ποτε πτυρείης τὸν θάνατον.* Corrige *νέαν*. Increpat enim: 'Qui fiat, ut ad indolentiam quae non admittit luctum accedat luctus? omnino enim, nisi — qua nunc es inprudentia — quodam modo nouum (i. e. alterum) sensum simul poneres, haud timeres mortem'. cf. geminum illum locum (de quo u. supra p. 13) p. 365 D *ἅμα μὲν ὀδύρει τὴν ἀναισθησίαν, ἅμα δὲ ἀλγεῖς ἐπὶ σήψεσι καὶ στερήσει τῶν ἡδέων, ὥσπερ εἰς ἕτερον ζῆν ἀποθανούμενος.*

2) Ed. Goettl.[3] p. 360. De quorum uersuum uariis fatis non adtinet dicere. Principem fere locum consolatores eis concessere.

Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους
τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅς᾽ ἔρχεται κακά,
τὸν δ᾽ αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον
χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων

qui quin in Ciceronis Consolatione non minus quam in Tusc. disp. locum habuerint dubitatio nulla admittitur[1]). Sed non is sum qui crassa Minerua apud Hieronymum substituam pro Hesiodo Euripidem. Quare aut ipsum Hieronymum calami lapsu nomina illa confudisse aut eius locum in Hesiodi fragmentis conlocandum esse censuerim.

Agedum narremus quo consilio quoque loco Ennium patrem in Cons. excitauerit Tullius. Eius quidem uersus procul dubio arcessiuit quibus se grauiter admoneret ne dignitatem suam in luctu laederet. Etenim non unus ex multis sibi uisus est homo ille humanissimus. Ex hoc autem loco Hieronymus colores duxit, cum statim (ibid. D) illos uersus sic commentaretur: 'In te oculi omnium diriguntur, domus tua et conuersatio quasi in specula constituta magistra est publicae disciplinae. Quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant'. Sed forte fortuna accidit ut ipsum Ciceronem eundem locum simillimis coloribus distinctum proferentem legamus in epistula consolatoria qua haud multo post proprium luctum a. a. u. c. 709 Brutum suum de uxoris morte adlocutus est[2]): 'ac mihi' inquit 'tum, Brute, officio solum erat et naturae, tibi nunc populo et scaenae, ut dicitur, seruiendum est; nam cum in te non solum exercitus tui, sed omnium ciuium ac paene gentium coniecti oculi sint, minime decet propter quem fortiores ceteri sumus, eum ipsum animo debilitatum uideri'. Hinc Hieronymum non pendere uix opus est adnotare; restat ut utrumque ad Consolationem redire concludamus. Et cui mirum uideatur Tullium largam illam ma-

1) Eur. frg. 452. Commentatur et uertit Cic. in ea Tusc. disp. parte (1, 113—115) quam totam et Crantoris et Ciceronis consolationi in disp. p. 51 sq. uindicaui.

2) Ad Brut. 1, 9, 2. — Idem argumentum fusius expressit garrulus auctor cons. ad Pol. c. VI.

teriem, quam illo libello semel conlegisset, postea si quando usus esset adhibuisse?

Ex eodem Ciceronis libello parauit Hieronymus Platonis notitiam quam c. XIV E prae se fert: 'Platonis' inquit 'sententia est omnem sapientium uitam meditationem esse mortis. laudant hoc philosophi et in caelum usque ferunt'.

Nos quidem hos sancti patris philosophos unum Ciceronem esse sentimus, qui illud Platonis dictum[1]) ut in Tuscul. disputationibus[2]) ita in Consolatione protulerat et uerterat.

Ex Crantoris Tulliique libellis deriuaui supra (p. 49 sq.) illud 'Ne quid nimis', quod c. VII A Heliodoro intime commendat Hieronymus. Quae statim adiungit uerba: 'nec doleas quod talem amiseris, sed gaudeas quod talem habueris' indidem esse profecta nunc uide. Pertinent haec ad tritissimum consolatoribus locum quo is qui luget admonetur ne ingratus, si quando Fortuna uel Natura uel Deus quod benigne non tam donauerit quam in incertum tempus commodauerit subito repetat, sibi crudeliter eripi illud queratur[3]).

Illum autem locum paene ad uerbum repetitum legimus in Ambrosii consolatione de obitu Satyri fratris[4]): 'accedit' iuquit 'quod ingratus diuinitati esse non possum. Laetandum est enim magis quod talem fratrem habuerim quam dolendum quod fratrem amiserim'. Patet autem nullos Ambrosium in consolationibus nisi Latinos auctores, id est Ciceronem fere et Senecam adhibuisse, ut infra

1) Plat. Phaed. p. 64 A. 67 D *τὸ μελέτημα τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος.* ibid. p. 67 E *οἱ ὀρθῶς φιλοσοφοῦντες ἀποθνήσκειν μελετῶσι.*

2) 1, 30, 74: tota enim philosophorum uita ut ait idem (sc. Plato) commentatio mortis est.

3) Plut. p. 116 B i. e. Cicero Tusc. 1, 93: Crantor. Sen. ad Marc. X, 1. Accius 421 R. Lucr. III, 971 L. (i. e. Epicurus. cf. Eur. Phoen. 555 sqq. Suppl. 535. Menandrum in Com. IV, 247 M.). Hinc Publ. Syr. 220 W. Hor. Epist. II, 2, 171 sq. Cons. ad Liu. 369 sq. Ambros. de ob. Satyri or. IV p. 308 M ed. Par. Boeth. de cons. phil. II, 1 pros. et. carm. 1. u. Excursum X.

4) De obitu Satyri l. l.

ostendam. Itaque cum nulla sit causa cur hunc unum locum ex Ambrosio sumpsisse statuamus Hieronymum, eundem autem neglecto Seneca se totum Ciceroni suo addixisse satis superque demonstrauerimus: illum locum ab utroque e Ciceronis Consolatione transcriptum esse cogimur statuere[1]).

Finem faciant IV loci qui tam mire Ciceronis potius quam Hieronymi ingenium redolent, ut nullus dubitem illius Consolationi eos uindicare. Quorum unus qui est: 'Quid non potius replico tibi uicinas regum miserias et nostri temporis calamitates, ut non tam plangendus sit qui hac luce caruerit quam gratulandum ei qui de tantis malis euaserit' egregie quadrat in eam Consolationis partem, qua Tullius[2]) uitam humanam defleuit. Et fuisse ibi re uera hanc tristem cogitationem mirifice inde probatur, quod eodem fere tempore quo se ipse consolatus est Cicero in epistula consolatoria quam ad Titium amicum misit eandem prompsit[3]): 'neque hae' inquit 'neque ceterae consolationes quae sunt a sapientissimis uiris usurpatae memoriaeque litteris proditae, tantum uidentur proficere debere quantum status ipse nostrae ciuitatis et haec perturbatio temporum perditorum, cum beatissimi sint qui liberos non susceperunt, minus autem miseri qui his temporibus amiserunt'. Atque, id quod rei probabilitatem ualde auget, quantopere Tullio displicuerint illa tempora reipublicae quantumque contulerint ad penitus frangendum lugentis animum discimus ex ea epistula qua Seruio Sulpicio consolatori (de quo cf. supra p. 94) respondit[4]) tum ipsum, cum aut scriberet aut paulo ante perfecisset suam Consolationem. Ibi longiori argumentationi hanc inponit clausulam: 'non enim' inquit 'ut tum (scil. cum Tullia uixit) me a re publica maestum domus excipiebat quae leuaret, sic nunc domo maerens ad rem publicam confugere possum ut in eius bonis acquiescam. Itaque et domo absum

1) Similes loci sunt Sen. ad Marc. XII, 1 extr. epist. 63, 7. inprimis 99, 3 extr. auct. cons. ad Pol. X, 1, 2.

2) Hunc locum testatur ipse in Tusc. 1, 76. 83. cf. frg. 7 Cons.

3) Ad fam. V, 16, 3.

4) Ad fam. IV, 6 (§ 2 extr.).

et foro, quod nec eum dolorem, quem e re publica capio, domus iam consolari potest nec domesticum res publica'.

Alter locus qui est: 'quotidie morimur, quotidie commutamur et tamen aeternos nos esse credimus' (quem apostoli aliquo dicto longe superari Hieronymus addit) quamuis simillimus sit Senecae[1]) illi 'Cotidie morimur, cotidie enim demitur aliqua pars nostri' — tamen nequaquam ex hoc deriuari debet, praesertim cum constet ipsum Senecam in consolationibus ad Ciceronis et Tusculanas disputationes et Consolationem respexisse.

Tertium locum qui in calce epistulae legitur quod Ciceroni uindico, etsi in ipsius scriptis hodie non adparet, neminem confido mihi uitio uersurum esse.

Legitur autem cap. XVIII A:

'Excessimus consolandi modum et dum unius mortem fiere prohibemus, totius orbis mortuos planximus. Xerxes ille rex potentissimus qui subuertit montes, maria constrauit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem et innumerabilem uidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum quos tunc cernebat superfuturus esset'.

Mitto colorem esse prorsus Ciceronianum, utpote quem ab illo etiam alias non infeliciter adfectatum esse recte interpelles. Sed optime hanc narratiunculam facere in eum consolationis sollemnem locum qui est 'de breuitate uitae' nemo non concedet. Est autem prolata haec fabula primum a prisco historiae patre Herodoto[2]), unde in litteris ubi de rerum humanarum exilitate sermo esset locum suum obtinuit. Sic Valerius Maximus eam minus accurate eius capitis quod est 'de cupiditate uitae' initio posuit[3]); rectius Stobaeus in Florilegio[4]) Herodoti ipsius totum locum exhibet in titulo qui est *περὶ τοῦ βίου, ὅτι βραχὺς καὶ εὐτελὴς καὶ φροντίδων ἀναμεστός*; sic Plinius in epistula quae est de Silii Italici morte ad Caninium Rufum[5]) eam memorat; sic narrat in epitaphio Procopii Choricius[6]), quem complures nunc amissas consolationes adhibuisse supra monui.

1) Epist. 24, 20. 2) VII, 45. 3) IX, 13, 1 ext.
4) Flor. XCVIII, 73. 5) III. 17, 13. 6) c. XXIV, p. 20.

Manifestum igitur est historiolam in aliis quae ad nos non perdurauere huiusmodi scriptis narratam fuisse: quidni in Crantoris, in Ciceronis?[1]) Itaque cum aliquem certe eam Hieronymo suppeditasse sumendum sit: egone cessem Ciceroni calculum adicere?

Restat unus locus me iudice ex eiusdem, non ex Hieronymi ingenio repetendus, quo hic utitur cap. XIV extr. (iuxta ea quae certissimis rationibus mihi uideor Ciceroni supra restituisse): 'desiderandus est tibi quasi absens, non quasi mortuus: ut illum exspectare, non amisisse uidearis' — cuius similes loci passim in consolationibus ueterum leguntur. Et quis omnino non sponte Graecum ingenium adgnoscit?

His proximis tribus locis audacius me egisse si quis dicat, concedo; ne minus recte non uereor. Eo enim egi quasi proloquio nisus quod nunc θέσεως loco confidenter edo: uideri nullum argumentorum consolatoriorum quae non sint christiana sibi debere unamque Ciceronis Consolationem exhausisse Hieronymum.

Ceterorum fragmentorum turbam, quae pridem a uiris doctis conlecta apud Baiterum et Muellerum locum tenent, recensere non ad hanc disputationem pertinuit, qua nouam uiam monstrare studuimus.

Quod autem Schneider et qui eius uestigia pressit Schulzius ab illis fragmentis haud ita multis profecti uniuersum habitum coniectura adumbrare conati sunt: parum profecisse utrumque iudico.

Arta cognatione et cum Consolatione et cum Tusculanis disputationibus coniunctus est qui uno anno post (a. u. c. 710) prodiit lepidus libellus quo — ut Attico suo confessus est — se ipse de senectute consolabatur Tullius, Catonem maiorem dico. Ea scriptio inde a capite XIX, qua parte quartam quoque causam, quae maxime angere senectutem uideatur, ad-

1) Ecce is qui nothum suum (M. Tulii Cic. Consolatio. Liber nunc primum rep. et in lucem editus, Colon. 1583) pro Tullii ingenuo fetu uoluit tolli, idem sensit. Posuit enim hanc historiolam c. XVI, 59 Klotz.

propinquationem mortis, inanem esse dicit, in eodem quo illi peculiares libri argumento uersatur. Itaque quae illic sunt praecipua et propria de consolanda morte lumina et τόποι ea hoc loco repetuntur. Quae breuiter conferre non alienum a re erit:

I. Cato XIX, 70 = Tusc. I, 109. cf. V, 5.
II. „ XX, 73 — Tusc. I, 117.
III. „ XXI, 77 = Cons. frg. 10. 11. (cf. Somn. Scip. III, 2).
IV. „ XXI, 78 = Tusc. I, 61—63. 68—70.
V. „ XXIII, 84 init. = Tusc. 1, 75 extr. 76. 83! Cons. frg. 7.

Inter Ciceronis epistulas tres inuenio consolationes, unam ad Torquatum [1]), ad M. Brutum [2]) de morte Porciae uxoris anni a. u. c. 709 alteram, 'incerti anni' tertiam ad Titium de morte liberorum qui occiderant; quam post Consolationem et eodem anno a. u. c. 709 scriptam esse[3]) sic concludo: lugebat de compluribus (cf. § 4 'ut eorum qui occiderunt miserias lugeas'), et de filiis (solatur enim § 3 'cum beatissimi sint qui liberos non susceperunt') Titius. Itaque ueri non est simile simul illos morbo occubuisse. Deinde 'perturbatio temporum perditorum' (§ 3) quibus ultima reipublicae inpendeant (§ 4 med.) et 'hic grauissimus et pestilentissimus annus' faciunt ut de morte ui inlata cogitemus. Annus autem in quem illa eximie quadrent praesto est qui fuit a. u. c. 709 cuius uere (a. d. XVI Kal. Apr.) atroci illa ad Mundam pugna Pompeium tandem debellauit Caesar. Eodem ducit indoles epistulae, quae tota consolatoria studia sapit; qua de re in primis quaeso uideas paragraphum tertiam.

Succedit, quantum quidem scimus, proximus Seneca quem pro sexcentis consolatoribus esse haud absurde dixeris. Neque enim quemquam in latissimis illis ueterum litterarum finibus conspicor qui sic per totam uitam hanc philosophiae partem

1) Ad fam. VI, 3. 2) Ep. ad Brut. I, 9.
3) Ad fam. V, 16. Idem Gerckium uidisse et omissa sane argumentatione adnotasse inuenio p. 64 adn. 2.

coluerit, qui sic undecumque sermonum disputationumue profectus sit certo gradu ad mortem deueniat, denique cuius uita sic re uera et proprie fuerit mortis commentatio.

Cuius tres feruntur consolationes, ad Marciam de filii morte, ad Heluiam matrem de ipsius exilio, ad Polybium de fratris obitu, quarum una quaeque libellum efficit. Ex ceteris dialogis huc toti pertinent libri qui sunt de breuitate uitae, de tranqillitate animi, de remediis fortuitorum, quorum tamen tertium nisi excerptum non habemus[1]).

In epistulis[2]) plurimas esse obseruabis quae aut totae aut magna ex parte in genere consolatorio conlocandae sint. Et praecipue quidem in censum ueniunt quae sunt XIII XXIV XXVI XXX XXXVI sq. XLIX LIV LXIII LXXVII sq. XCI XCIII sq. XCVIII sq. CVII, e quibus separandae sunt tres uerae consolationes, epistulae XCIII ad Lucilium de morte Metronactis, in primis autem LXIII ad Lucilium de morte Flacci amici et XCIX qua ad Lucilium refertur consolatio ad Marullum puerulo orbatum[3]). Quae quidem epistularum et modum et prouinciam ita excedunt ut plenas efficiant disputationes.

Accedunt ex Senecae scriptis[4]) nunc amissis compluria fragmenta quae ecclesiasticis scriptoribus debemus[5]): ex libello qui erat de immatura morte et ex Exhortationibus. — In his scriptis cum uaria uariorum immo diuersarum scholarum argumenta loci colores promiscue saepe et paene inepte congerantur, tanta fit obuiam uarietas ut facile credamus adfirmanti omnia clarissimorum ingeniorum monumenta ad compescendos moderandosque luctus composita se euoluisse[6]). Quod ad formam adtinet: sunt dialogi quatenus per totam disputa-

1) De hoc libello u. Haasii praef. ad ed. uol. III, p. XVI sqq.

2) De nonnullarum epistularum quae huc pertinent fontibus stoicis u. Gerckium p. 61 sq.

3) Cuius causam fictam esse non uideo quo iure contendat Gerckius p. 62.

4) Cf. Teuffelii hist. litt. Rom.[4] § 289, 1.

5) u. Haasii ed. uol. III, p. 421 sqq.

6) Cons. ad Helu. 1, 2.

tionem, quemadmodum Aristoteles in scriptis ἐσωτερικοῖς, Seneca se ipse interpellat ut quasi duo conloquantur.

Age ad singulas accedamus quaestiones. Priore loco dicendum est de consolationis ad Marciam tempore, cum de eo in nouissima quae est de hac re disputatione [1]) perperam plane, et in Teuffeliani operis nouissima editione [2]) recte sane, sed non sine dubitatione statuatur. — Primus Lipsius cum in tempora Senecae scriptorum inquireret, hanc consolationem sub Claudio imperatore et post exilium scriptoris compositam esse censuit; desperauit de temporis certa computatione Ruhkopfius [3]), inclinauit tamen in illius sententiam. Exstitit Heidbreedius [4]) qui de exilio missum esse libellum studuit probare. Cui uehementer oblocutus Michaelis [5]) rursus exilio defunctum Senecam hoc opus esse adgressum noua ratione adcinctus est demonstrare.

Aliquanto demum post is qui recte rem perspiceret et obiter indicaret prodiit Lehmannus [6]). Non liquere sibi rem fassus est Frid. Jonas [7]). In Lipsii sententiam redire nos iubet Martensius argumentis usus prorsus futtilibus. Contemplemur rem. Marcia, nobilis matrona et olim Iuliae Augustae amica, filia erat Cremuti Cordi (I, 2) liberi illius annalium scriptoris, qui anno post Chr. n. 25 a Tiberio mori iussus uitam inedia finiuit. Cuius libros crematos, 'ut aliquam occasionem mutatio temporis dedit' (I, 3), filia edidit, id est anno p. Chr. n. 37 quo Caligula Titi Labieni, Cordi Cremuti, Cassii Seueri scripta senatus consulto abolita requiri et esse in manibus lectitarique permisit [8]). Quis fuerit eius maritus plane nescimus [9]);

1) Martensii, de L. Annaei S. uita et de tempore quo scripta eius phil... conpos. sint, Alton. 1871, p. 31 sqq.

2) l. l. § 288, 2. 3) In Sen. ed. uol. I, p. 238 (Lips. 1797).

4) Disputatio de L. A. S. cons. ad. Marc., Bielefeld 1839; ipsa non parabilis e Michaelis libro fere eruitur.

5) Sen. cons. ad Marc., Harlem 1840 (ed. cum comm. et proll.).

6) L. A. S. u. s. Schrr. in Phil. VIII p. 311.

7) De ordine librorum L. A. S. philosophi, Berol. 1870, p. 37.

8) Suet. Cal. XVI.

9) Nulla eius mentio in cons. fit; nam c. XVII, 1 'iam patri' stare

neque enim Senecae Marcia eadem est atque illa a Tacito memorata quae Fabii Maximi mariti necem loquacitate adduxerat, ut Michaelis p. 19 coniecit. Nam Philippi filia illa disertis uerbis uocatur [1]). Ceterum cum hac coniectura argumentationis illius prior pars hoc fundamento nixa concidit; alterum hoc peccauit Michaelis quod mire lapsus falsi illius patris annum fatalem, qui fuit annus p. C. n. 14, confudit cum filii natali, quamquam cap. XXIV § prima nihil legitur nisi pupillum eum relictum esse et sub tutorum cura usque ad XIV aetatis annum fuisse. Quidni potuit esse tum puer VI uel VII annorum?

Pergo. Cum illo marito genuerat cum tres alios liberos tum Metilium filium carissimum, de cuius obitu triennio post [2]) Seneca matrem consolatur. Quodsi filii annum fatalem possemus enucleare, teneremus certissime annum quo ille liber conscriptus sit; nunc cum ne umbram quidem adminiculi suppeditet dialogus, aliter rem adgrediamur necesse est.

Elucet autem ante exilium, id est ante annum p. C. n. 41, scriptam esse hanc consolationem uel ex eis locis quibus describuntur aliorum mala, capitibus II sq. IX, 3. XXII, 1, praecipue autem ex eis quibus exilii mentio fit uelut c. XVII, 5: 'erit Dionysius .. tyrannus ... dominationis cupidus etiam post Platonem, uitae etiam post exilium' et c. XXII, 3 (ubi enumerantur uitae miseriae): 'adice incendia, ruinas, naufragia .... post haec exilium — non fuit innocentior filius tuus quam Rutilius' e. q. s. Quid? Si propriae calamitatis iusta erat causa, num ultro exilii mentionem iniecisset, siue inter exilium siue post hunc librum scripsisset? sin iniusta, nonne et exul et exilio functus illis locis gloriatus esset se ipsum

---

non posse propter c. XXIV, 1 'Pupillus relictus sub tutoribus' e. q. s. recte iam Michaelis monuit. Nimirum de uitrico nullo pacto potest cogitari. Sed nihil emendandum (ut illi est uisum), sed ut alia in hoc libello glossema quod est [iam patri] expellendum est.

1) u. Nipperdeium ad Tac. Ann. 1, 5.

2) I, 7 'Tertius iam praeterlit annus cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit'.

non fractum esse? [1]) non se ipsum pro exemplo adtulisset? Et fauet temporum computatio; a. 37 Marcia edidit patris annales: non potest decessisse ante hunc annum filius, quoniam post hanc orbitatem ea mulier quae triennio post nihil luctus exuit, hoc tempore illi muneri uix par fuisset [2]). Eo igitur deducimur ut post annum 37 illum mortuum esse statuamus.

Hoc autem potissimum tempus indicatur ipso narrationis ordine quem in cap. I obseruo quod est de Marciae uita:

§ 2 Marçiae uiuo patre condicio,
pietas eius in illius morte,
§ 3 et 4 in uisum hominum reduxit patris libros.
§ 5 'Haec magnitudo animi tui uetuit me ad sexum tuum respicere' e. q. s. — His uerbis transit ad illius luctum.

At Lipsius, cum (XXIV, 3) legeret 'hac sanctitate morum effecit ut puer admodum dignus sacerdotio uideretur, materna sine dubio suffragatione', sub Tiberio Metilium honoribus auctum esse minime probabile ratus (rectissime id quidem) [3]) sub Caligula id factum esse censuit; unde conclusit (iterum rectissime) sub eodem Caligula non potuisse illum et sacerdotio fungi et mori et Senecam interiectis tribus annis consolationem scribere. At tamen falsam uocis 'puer' statuens notionem perperam argumentatus est. Iam Heidbreedius et Michaelis uocis huius liberiorem apud Senecam Plinium alios huius aetatis scriptores usum obseruauerunt [4]). Sed iam pridem de ipsis iuuenibus proprie ad significandam laudabilem quan-

1) 'Illi (scil. sapientes uiri) me iusserunt stare adsidue uelut in praesidio positum et omnis conatus fortunae et omnis inpetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis grauis est quibus repentina est: facile eam sustinet qui semper exspectat' e. q. s. cons. ad Helu. 1, 3 sq.

2) Cf. Michaelem p. 22.

3) XXIV, 3 '... dignus sacerdotio uideretur, materna sine dubio suffragatione, sed ne mater quidem nisi pro bono candidato ualuisset'. — Ergo non exigua auctoritate uel potentia fruebatur Marcia, qua certe caruit sub Tiberio patris necatore. Hoc non satis aestimauit Jonas p. 36.

4) Unum exemplum admodum memorabile addo. Ipse Seneca philosophia se esse inbutum a Sotione puerum ep. 49, 2, ep. 108, 17 iuuenem profitetur.

dam animi simplicitatem et innocentiam a Cicerone[1]) de Octauiano tum XIX annos nato, a Catullo blande de Asinio[2]), de Octauiano iterum ab auctore carminis quod inscribitur Culex[3]), de Scipione Africano plus XX annos nato a Silio[4]) haec uox adhibebatur. Quam notionem hoc loco usurpatam esse quiuis intellegit uel e loci colore; accedit quod paulo ante idem Metilius uocatur 'adulescens'. Sacerdotium uero illud a Metilio postremo loco et prope uitae finem susceptum esse concludo ex enumeratione dignitatum, ut ita dicam, Metilii quam certo ordine procedere nemo non uidet (XII, 3):

'iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia tamquam praepropera'.

Itaque cum etiam sic iuuenem eum fuisse sacerdotem uideamus et sciamus eum decessisse iuuenem[5]), Senecam autem ante exilium consolationem scripsisse concluserimus: Metilium illo munere et uita paulo post paternorum annalium editionem defunctum, itaque triennio post, aut a. 40 aut initio a. 41 p. Chr. n., consolationem ad Marciam missam esse euincitur. Accedit argumentum quod Lehmannus (p. 313) recte uidetur conlegisse locis duobus consolationum quae sunt ad Marciam et ad Heluiam conlatis: illic[6]) inter aduenticia bona Seneca commemorat coniugem et liberos, et ex enumerationis indole uix potest dubitari quin ad sua bona spectet; hic XX diebus ante ipsius exilium filium suum in manibus Heluiae, auiae puta, non matris, mortuum esse disertis uerbis dicit neque ullam in toto libro uxoris mentionem facit; unde concludas

1) Ad fam. XII, 25, 4 'Puer egregius praesidium sibi primum et nobis — parauit'. cf. ib. II, 1, 2. Philipp. IV, 1, 3.

2) XII, 9 'Est enim leporum disertus puer et facetiarum'.

3) u. 25 'Octaui uenerande, meis adlabere coeptis, sancte puer!'

4) Pun. XIII, 704. XV, 33. 46. Scipionis pater et patruus iam mortui sunt.

5) u. XI, 2. XII, 3. XIX, 3. XXI, 1—7.

6) ad Marc. X, 1 'Quidquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes ... clara nobilis aut formosa coniux' e. q s. cf. ad Helu. II, 5.

ante a. 41 (uel 42, quo fere tempore cons. ad Helu. scripta est) illam esse mortuam[1]). Postremum ne quis dicat inprobabile esse Senecam inminentem calamitatem ita non diuinasse ut consolationem tam firmo tamque tranquillo animo scriberet, necopinantem se perculsum esse ‘subitis ruinis’ ipse testatur quarto quod est super exilio epigrammate.

Haud ita multo post, et ante annum p. Chr. n. 44[2]) Consolatio ad Polybium scripta est uel potius scripta esse fingitur; neque enim possum hoc monstrum scriptionis pro ueri Senecae opere habere.

In quo ut Seneca indigno antiquitus uiri docti offenderunt: postquam enim Lipsius exclamauit male meritum esse de Seneca quicumque libellum istum ab illo editioni non destinatum publici iuris fecisset, Diderotus[3]) adeo disputatione haud inscita quamuis non omni ex parte probanda demonstrare conatus est illum fetum ingenioso suo philosopho non esse inputandum. Quam sententiam repetiuit prudens Senecae editor Ruhkopfius in praefatione quam huic consolationi praemisit l. l. p. 206. Schlosser[4]) ab hoc libello profectus Senecam turpissimum adulatorem putandum damnandumque esse censuit.

Contra Volkmannus[5]) peculiari disputatione Dideroti argumenta refutare et libelli ingenuitatem cum purgando ipso Polybio tum perpendendis temporibus ipsiusque huius litterarum generis indole et magnifico ampullarumque amanti dicendi genere probare studuit. Frustra me quidem iudice.

Ionas adulescens cautissimus refutato uno infirmo Ruhkopfii argumento, ut solet, quasi de tripode iactat ‘sese plane

1) Quae Martens p. 32 contradicit, non flocci. — Alteram autem uxorem postea duxit (Tac. Ann. XV, 62. 65) Pompeiam Paulinam quae ei superstes fuit. Pluribus hoc firmauit Jonas p. 17 sqq.

2) Recte sic iam statuit Diderotus p. 239, firmauit Jonas p. 32.

3) Essai sur les règnes de Claude et de Néron et sur les moeurs et les écrits de Sénèque, Londr. 1782, II, 236 sqq.

4) Universalhistor. Uebersicht, III 1, 410 apud Volkmannum p. 104.

5) Ueb. Sen. Trostschrift an Polybius, in Mageri annal. paedag. 1858, p. 104.

nullam uidere causam cur quis dubitet quin Seneca huius libelli auctor fuerit[1]). Atqui de eo argumento in quo ipsa litis cardo uersatur sibi non liquere statim minus caute fatetur. 'Satis, inquit, habeo controuersiam ipsam exposuisse quam argutiores diiudicent (p. 33)'. Iam nobis, quandoquidem iste ne illo quidem munere functus est et propter ignorantiam earum disputationum quae sunt de hac re fungi omnino non potuit, adeo grauissimum uidetur esse officium et examinandi ipsius quaestionis statum et iudicandi de argumentis quae adhuc utrimque prolata sunt. Qua in re quae noua habuimus huic quaestioni apta singulis locis adiunximus.

Exstat, ut a grauissimo incipiam, apud breuiatum Dionem (LXI, 10) locus quo de Seneca praeter alia haec narrantur: *τοὺς δὲ κολακεύοντάς τινα διαβάλλων αὐτὸς οὕτω τὴν Μεσσαλῖναν καὶ τοὺς Κλαυδίου ἐξελευθέρους ἐθώπευεν, ὥστε καὶ βιβλίον σφίσιν ἐκ τῆς νήσου πέμψαι ἐπαίνους αὐτῶν ἔχον, ὃ μετὰ ταῦτα ὑπ' αἰσχύνης ἀπήλειψεν.* — Sed ut statim mihi uiam praemuniam aduersus eum quem iam audio me interpellantem 'non consolationem sed laudationem Senecae a Dione indicari': nemo credo umquam Graecus aliquem *ἐγκώμιον* scripsisse dicturus eum *βιβλίον ἐπαίνους τινὸς ἔχον* scripsisse maluit dicere. Praesto enim erat sollemnis significatio quae est *ἐγκώμιον*. Itaque si Dio illo eloquendi circuitu usus est, sequitur eum non tam librum qui certo illi litterarum generi esset adsignandus quam eum qui aliud habuisset nomen, alia (scilicet adulationes) re uera continuisset, uoluisse significare. Hoc igitur loco rectissime usus Diderotus (p. 239 sq.) hanc famam obtrectatori alicui Senecae ansam dedisse tale opus supponendi contendit. Volkmannus illam suspicionem stare posse negat, propterea quod libellus ad ipsum Polybium missus non memoretur et in ea de qua agimus consolatione de Messalina ceterisque libertis sileatur. Perperam ut opinor. Quanam re famam illam quae de Senecae libello

1) l. l. p. 32. Magniloquentia male tegitur ignorantia: nam neque Diderotі nec Volkmanni disputationes in eius conspectum uidentur uenisse.

ferebatur tam stricte seruare falsarius cogebatur, facilius contra fidem habiturus si certum quendam et inpudentissimum illum unum Claudii libertum elegisset cuius adulatorem fingeret Senecam? Quid quod libertum 'a studiis' potissimum sibi sumpsit quippe quem aptissime Senecae amicum fingi putaret? Omitto famae naturam uera falsa in maius celebrantis. Videsne nunc me non ad deperditam partem libelli capite trunci confugere? — 'Inpudentissimum libertum' autem modo dixi, quia uehementissime negandum censeo Volkmanno defensionem istius scelerati liberti feliciter cessisse (p. 125 sqq.): neque enim tollere potuit duos Dionis locos quorum altero [1]) Polybium eiusdem farinae ac ceteros libertos fuisse, altero uero (LX, 29) inauditae inpudentiae eius testimonium locupletissimum continetur. Adde quod in Senecae satura Menippea Polybius libertorum istam lepidam turbam adeo ducit. Et ad talem seruulum eundem Senecam penitus fracto animo descendisse putemus, qui paulo ante (anno uel 41 uel 42) tam fortiter tamque speciose et apte de eodem exilio matrem consolatus esset? de quo tam honorifice audimus iudicantem Tacitum[2]) et posteros? de quo cur diuerse sentiamus non habemus? Nec maiore iure a Seneca homine certe non inhonesto tam turpes partim, partim ridiculas adulationes exspectamus quales libelli auctor et Polybio inpertit et Claudio a quo tam male tractatum se esse ipse fingit. Immo de Senecae illo turpi libello ipsam famam quam Dio secutus est uanam fuisse nisi omnia me fallunt statuendum est.

Sed ut talem libellum scribere animum induxerit Seneca: idem bene deleuit, id quod ipse Dio testatur qui praesertim illum non iam cognitum habuit. Atque certe non tuto posse statui 'unum exemplar commune excidium effugisse' uel Jonas (p. 33) concedit.

Alterum graue argumentum quod primus animaduertisse

1) LX, 31. — In Sen. apocol. 13 libertorum agmen ducit Polybius; indidem discimus eum a Claudio postea necatum esse, stimulante quidem Messalina (Dio l. l.).

2) Cf. Ann. XIII, 2. XIV, 52. XV, 61 sq.

mihi uisus eram, ingeniosus ille Francogallus[1]) mihi praeripuit.

Quid? Seneca Phaedri fabulas ita non cognitas habuit ut lugentem (VIII, 3) adhortaretur, ut post doloris primum impetum 'fabulas quoque et Aesopeos logos, intemptatum Romanis ingeniis opus, solita uenustate conecteret?' — Quae Volkmannus contra hoc argumentum scripsit, hodie cum nemo dubitet quin Tiberio imperatore Phaedrus ediderit fabulas suas, uix repetat. Scripsit autem (p. 134) illum exstitisse aut sub Caligula aut demum sub Claudio, itaque Senecae nondum innotuisse. Quod autem addit non ad singulas fabulas uertendas sed ad conficiendam maiorem conlectionem[2]) uocari Polybium: uereor ut existat cui persuaserit. Equidem haereo de interpretatione huius perplexae elocutionis et uolo eam notari.

Nimirum nec data illa Volkmanni interpretatione stare potest illud 'intemptatum Romanis ingeniis opus'. Denique et Senecae et Polybio poetam illum nisi aliunde certe Seiani calumniis[3]) notum fuisse statuamus necesse est. — At, inquit, cur ille personatus Seneca Phaedrum non habuerit cognitum? Respondet Diderotus: quia eo tempore iste scripsit quo ex hominum memoria ille poeta euanuit. Non possum non plaudere. Nam Phaedrum haud diu uixisse et inde quod omnino bis, a Martiale et ab Auiano fabularum conditore et ipso, commemoratur, et quod uno Pithoei codice truncusque ad nos peruenit clare elucet.

Cetera Dideroti argumenta quae h. l. salva fide omitto, recte refutauit Volkmannus p. 131 sqq.*). Videamus iam qualia hac consolatione contineantur. Tota scriptio, si adulationes

1) Diderotus l. l. p. 249.

2) p. 134 'er solle sie an einander reihen, das heifzt er solle eine gröfzere Sammlung dichten'. Utique notionem latine uertendi quam exspectamus, in illa elocutione obscuriore frustra quaerimus.

3) Phaedr. III. prol. 41 sqq.

Quodsi accusator alius Seiano foret,
Si testis alius, index alius denique,
Dignum faterer esse me tantis malis.

*) Excursus XI.

excipis, uidetur consuta esse cum e Ciceronis et Plutarchi consolationibus tum ex Senecae scriptis, ut ne unum quidem locum nec unum colorem proprium inueniri pro certo adfirmem. Atqui ueri Senecae consolationum una quaeque pro auctoris inmensa copia noua et propria adfert uariatque.

Sed nunc hanc rem agamus. Velut cap. X §§ 2 et 3 descriptae sunt ex epistulae XCIX § quarta partim eisdem seruatis elocutionibus:

Epistula	ad Polyb.
Anguste fructus rerum determinat qui tantum praesentibus laetus est: et futura et praeterita delectant.	Nimis angustat gaudia sua qui eis tantummodo. quae habet ac uidet, frui se posse putat... in praeteritum tempus animus demittendus est.

Conferas uelim praeterea hos locos:

VIII, 2 ad cons. ad Helu. XVII, 3. — IX, 1 ad cons. ad Marc. XII, 1. IX, 3 ad ibid. XXV, 1. 2. IX, 6 ad Cic. Cons. frg. 10. Plut. p. 115 B. IX, 7 ad epist. LXXIII, 3. IX, 9 ad epist. LXIII, 14. — X, 4. 5 ad Plut. 116 A. — XI, 1 ad cons. ad Marc. IX, 4 extr. Plut. 112 C extr. — XI, 2 ad Cic. Tusc. III, 13, 28. — XVIII, 5. 6. ad Sen. epist. XCIX, 15. 16 et alia; — quamquam omnes fere locos exhausi qui sunt paulo exquisitiores; tritissimum quemque conferre taeduit.

Sed tamen nusquam uera doctrina adparet, quam cur Seneca apud Polybium ut doctum libertum ‘a studiis’ [1]) non adhibuerit quomodo explicemus? — ‘Si uelis credere’, inquit, ‘altius ueritatem inspicientibus’ e. q. s. (IX, 6): cur hos non nominat? ‘Quanto ille iustior qui nuntiata filii morte’ e. q. s. (XI, 2): quidni nominauit Ennianum Telamonem? Et ecce, quid mihi nunc Seneca? Laudat et commentatur tam fuse tamque seuere uersum Ennii, Ennii dico, quem ubicumque nominat, inridet; quem sibi displicere identidem adfirmat? Mireris in ueterum contemptore tam fastidioso. — ‘Et scio inueniri quosdam durae magis quam fortis prudentiae uiros’ (XVIII, 5): sic arioletur Seneca de stoicis sodalibus suis, quibus alias ita se solet adnumerare ut eorum causam suam profiteatur?

1) Suet. Claud. XXVIII.

Uno uero loco se prodidisse uidetur simulator, cum capite II sententiam quae est ‘nihil prodesse dolorem’ explicaturus ad exemplum cons. ad Marc. capitis VI id quod h. l. § 1 extr. exstat ‘si fletibus fata uincuntur, conferamus!’ imitatus ponat § 2 init.:

(§ 1 inueniam etiamnunc ... per hos oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est.) ‘Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam’.

Utroque loco ponitur quam apud poetas saepius legimus[1]) mollior sententia eorum qui lugentis curas leuari alicuius amici lacrimantis societate doceant.

Cum autem constet notionem quam nostrates exprimunt ‘zusammen klagen, weinen, Schmerz empfinden, (leiden)’, ingenui sermonis aetate a Romanis numquam uerbis quae sunt ‘conqueri, conlacrimare, condolere s. condolescere, (compati)’ significatam esse, in quibus potius praepositio ‘con’ simplicium uerborum (queri lacrimare, dolere) semper uim augeret — nec minus adpareat uocem ‘conqueramur’ illo loco ut ex imitatione loci qui est in cons. ad Marc. profectam usurpari pro eo quod est ‘questus conferamus’: libelli auctorem reiciamus necesse est ad eam aetatem qua primum uerbis illius farinae sociandi notio tribuitur, id est ad exitum II fere uel ad initium III p. Chr. n. saeculi*).

Memorabile certe est uocem aduenticiam quae est ‘logus’ quam capite VIII admittit scriptor (‘Aesopeos logos’) nisi a uetustis poetis comicis et a scriptoribus ecclesiasticis excepto uno fragmento Ciceronis[2]) omnino non uideri usurpatam esse,

1) Sen. Agam. 664 L.

Lacrimas lacrimis miscere iuuat:
magis exurunt quos secretae
lacerant curae, iuuat in medium
deflere suos.

cf. Stat. Silu. II, 1, 35 (cons. ad Atedium Meliorem de morte Glauciae): ‘confer gemitus pariterque fleamus’.

Nota eloquendi circuitum quo opus est ad flendi societatem significandam (*συνδακρύειν*).

*) Excursus XII.

2) Cic. frg. apud Non. p. 63, 13 M.: ‘ego te certe scio omnes logos

numquam autem ad significandum certum illud poematum genus quod ipsi Graeci uocibus quae sunt μῦθος et λόγος (μῦθος, λόγος Αἰσωπεῖος), Romani in uniuersum quidem uernacula uoce 'fabula' notabant. Iidem tamen si ad accuratius significandam fabulae illam speciem aduenticia uoce utebantur, non 'logus' sed 'apologus' dicebant*). Unde fit ut hae duae uoces 'fabulae et apologi' saepissime compositae legantur, numquam 'fabulae (fabellae) et logi', quae sunt plane synonyma.

Peccauit igitur simulator cum hoc faceret.

Quid quod et ipsum sermonem et narrationem saepius abhorrere ab elegantia et acumine quae in ceteris Senecae scriptis obseruentur etiam Volkmannus defensor cogitur fateri (p. 134)? Me saepe elocutio inpeditior et obscurior atque comprehensio ambitusque uerborum, a Senecae faceta simplicitate et perspicuitate illa quidem aliena, offenderunt[1]) — nec me primum nec opinor postremum.

His potissimum de causis facere non possum quin a Seneca abiudicandam esse censeam consolationem ad Polybium.

M. Cornelius Fronto cum nepote orbatus scriptione quae est de nepote amisso[2]) luctum leuare studeret, tam fracto animo fuit ut raro ad fortem consolationem surgeret. — Longum nobis temporis spatium emensis occurrit Ambrosius cuius quae exstant huius generis scripta, de obitu Satyri fratris liber et duae orationes funebres, altera de Valentiniani, altera de Theodosii imperatoris obitu habitae,

('sermones uel dicta ridicula et contemnenda' Non.) qui ludis dicti sunt animaduertisse'.

*) Excursus XIII.

1) Confer praecipue salebrosam conclusionem (c. XVIII, 9) cum elegantibus illis consolationum ad Marciam et ad Heluiam clausulis. Deinde me quidem quod antecedit enuntiatum semper primorum Plutarchei epilogi uerborum (p. 121 E) commonefacit:

Haec utcumque potui longo iam situ obsoleto et hebetato animo conposui.	Ταῦτά σοι σύναγαγὼν ... καὶ συνθεὶς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀπειργασάμην τὸν παραμυθητικόν σοι λόγον.

2) In ed. Naberi p. 232 sqq. Magnis lacunis epistula misere lacerata est.

praeter paucos locos communes qui Ciceroni et Senecae debentur, nihil praebent ueteris doctrinae. — Varias consolationes scripsit HIERONYMUS quae in epistulis inueniuntur: XXXIX de obitu Blaesillae ad Paullam; LX de morte Nepotiani ad Heliodorum; LXVI ad Pammachium de morte Paulinae; LXXVII ad Oceanum de morte Fabiolae; IV ad uirginem in exilium missam. Quae quidem nos nihil iuuant excepta una ad Heliodorum illa consolatione, quam scripturus quod 'ingenium inriganit', si minus ex omnibus illis fontibus quos enumerat, certe e Ciceronis Consolatione, gratiam habeo quam maximam uiro uenerabili.

In ipso antiquitatis limine surgit mirum opus, BOETHII dico Philosophiae consolationis libros V, quos in carcerem coniectus admirabilis uir inminente morte intrepidus scripsit anno p. Chr. n. 524. Verum longe aliter atque illae quas adhuc perlustrauimus consolationes Boethii libri comparati sunt, cum in eis non de ipsa morte — hanc non curat summus ille uir — sed de rerum diuinarum et humanarum bonitate paene desperantem adloquens fingatur ipsa uetus Philosophia[1]). Quare seuera disputatio non gaudet ueterum ueneribus leporibus suauisonis locis — talia frustra quaesieris; interdum tamen ad relaxandum animum intentum carmen et ipsum quidem seuerum interrumpit difficilium tristiumque quaestionum fluctum. Ceterum in fine libri V exodium lacuna deuoratum esse existimauerim, propterea quod priores libri IV ad unum omnes in carmen exeunt.

Laudationum funebrium ratio alia apud Athenienses alia apud Romanos erat; non enim apud hos ut apud illos publice, sed a priuatis in singulos plerumque propinquos habebantur. Sic Q. Fabius Maximus mortui filii in honorem et dixit et scripsit laudationem, cuius magnam partem fuisse consolatoriam e Ciceronis uerbis concludo[2]).

1) De ipsis praeceptis e Platonis potissimum et Aristotelis [illegible] sumptis u. Zellerum III 2, p. 858 sqq.

2) Cat. mai. IV, 12 'Multa in eo uiro admirabilius quam quo modo ille mortem fi'

Memorantur M. Varronis et Ollii cuiusdam laudationes [1]).

Non satis doleri potest quod interiit Ciceronis Laudatio Porciae [2]) M. Catonis sororis, quae paulo post Consolationem anno a. u. c. 709 ab oratore tum his argumentis pleno composita quantum heu doctrinae studiorumque continuit thesaurum quem amissum lugemus. — Nec Sulpicii Apollinaris doctissimi uiri laudationes [3]) funebres aetatem tulerunt. Seruatae sunt lapidibus inscriptae trium Romanorum orationes funebres [4]): Lucretii Vespillonis in Turiam uxorem; Hadriani imperatoris in Matidiam maiorem [5]); laudatio in Murdiam [6]), in quibus tamen locus qui est de consolatione totus omittitur. Et haec quidem hactenus.

---

laris. Est in manibus laudatio, quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus?' Idem ἐγκώμιον Plut. Fab. XXIV, 6 uiri in luctu temperantiam miratus (ἤνεγκε μετριώτατα dicit) memorat et ib. 1, 8 illud usque ad aetatem suam perdurare diserte adnotat. — Ceterum de orationis indolé a me dissentiunt nec Wyttenb. nec Schneider p. 13. Hic adeo illam laudationem a Cicerone in Cons. scribenda adhibitam esse arbitratur. Fortassis recte. Utique et in Cons. et in Tusc. disp. (u. III, 28, 70) inter eos qui fortissime luctum uicissent Fabius locum inuenit.

1) Cic. ad Att. XIII, 48, 2 (scr. m. Sextil.).

2) Ib. XIII, 37, 3 (uidetur scr. mens. Quint.). 48, 2. cf. Cic. ed. Bait. uol. XI p. 69.

3) Gell. XIII, 20, 17.

4) Volkm. eas enumerat in libro quem inscr. Rhetor. d. Gr. u. Römer p. 305 adn.

5) Utramque edidit Mommsenus in act. acad. Berol. a. 1863, p. 455 sqq.; alteram etiam in C. I. L. VI, 1527; quam omnino non habitam, sed scriptam esse censet intra annos a. Chr. n. VIII et II l. l. p. 464.

6) Tertia pertinet ad Frontonis aetatem (Rudorff in act. acad. Berol. 1869).

EXCURSUS.

Excursus I. (ad p. 6).

De consolandi notionum significationibus.

Qui illi fuerint qui *παθολογικόν* dicerent consolationem non liquet, quoniam hac uoce unus Galenus usus est ubi Mnesithei medici *παθολογικόν* memorat. De quo haec habet (tom. XIX, p. 485, 4 Kühn.): *ἐν τῷ παθολογικῷ τῆς ἰατρικῆς μέρει περιέχεται τί τε καὶ ὁποῖόν ἐστι καθόλου καὶ τί τὸ κατὰ μέρος πάθος καὶ νόσημα.* Chrysippo in libris *περὶ παθῶν* hanc uocem in usu fuisse haud absurde conieceris. Cetera haec sunt. Graeco *παραμυθία* respondet ‘adlocutio’ (Catull. XXXVIII, 5. 7. Sen. cons. ad Marc. 1, 8. ad Helu. 1, 3. inc. ad Pol. XIV, 2); *παραμυθητικός* adsimulo uoci ‘adloquium’ (Hor. Epod. XIII, 18. Ou. Trist. 1, 5, 3. 8, 17; ex Pont. 1, 16, 18). Consolandi uim uel proprie inesse in uerbo ‘adloqui’ testatur Varro de l. l. VI, 57: ‘hinc adlocutum mulieres ire aiunt, quom eunt ad aliquem locum consolandi causa’ (‘ad aliquam locutum consulandi causa’ superstitione quadam obstrictus nunc retinuit Spengelius). Et clarissime adparet hic usus: Sen. epist. 26, 4 extr. 54, 6. 98, 9. id. Troad. 619 L.: ‘alios parentes adloqui in luctu decet’. Val. Max. II, 7, 6. IV, 6, ext. 3.

Ceterum aliquem consolatus est et consolauit homo Romanus teste Varrone (in frg. Oedipothyest.) et Gellio (XV, 13, 1). ‘Consolatio’ pro ‘argumento consolatorio’ dixit Cicero (ad fam. V, 16, 2. 3); unus Hieronymus (epist. LXII) formauit ‘consolamen’. — *παράκλησις* Dioni Chrysostomo (or. XXX, p. 549 Rsk.) et Gregorio Nazianzeno (or. XX, cap. 23) est *παραμυθία*; idem Dio (or. XVIII, p. 481 extr.) et Teles (Stob. Flor. CVIII, 83) *παρακαλεῖν* perinde dixerunt; nec aliter praegnanti elocutione uoces *ἐπᾴδειν* et *ἐπῳδός* Plato (Phaed. p. 77 E. 114 D) adhibuit, unde apud Phliasium Timonem Socrates *Ἑλλήνων ἐπαοιδός* uidetur audire (Mull. frg. phil. II, p. 88, u. 5[F]).

argumenta consolabilia (sic quoque dicere fas est, ‘consolabile’ enim ‘illius sui casus carmen’ Arionem in mare praecipitaturum Gellius XVI, 19, 12 narrat cantasse, *νόμον ὄρθιον* Herodotus 1, 24) uoluit esse Iulianus (or. VIII p. 316 A Hertl. [244 Sph.] quae est *ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ ἀγαθωτάτου Σαλλουστίου παραμυθητικὸς εἰς ἑαυτόν*); idem (ib. p. 316 B 322 C [248] 324 D [250]) *ψυχαγωγεῖν* uoci consolandi uim inpressit, solus Graecorum ut uidetur; unde etiam p. 326 D [252 A] dixit (*ἀπαραμυθήτως οὐδὲ ἀψυχαγωγήτως* (*ἐννοῶ*), prorsus inauditam notionem statuens. Hoc autem uerbum cui proprie delectandi notio inest, hinc apud Polybium adnotante Thesauri auctore docto delabitur in exhortandi sensum; de Iuliani usu siletur. Similiter aliquis opinor poeta *λόγοις παίνειν* dixit pro eo quod est *παραμυθεῖσθαι* teste Phrynicho in Bekk. anecd. 51, 6. Praeparauerunt quodam modo ad hunc memorabilem usum illud uerbum Aeschylus et Pindarus (imitante Themistio or. VII, p. 90 D.), cum (Agam. 277. 1669 D. — Pyth. II, 101) ei laetificandi notionem inprimerent. Postremum Flaccus (Epist. I, 14, 7) ‘insolabiliter’ maerentem facit Lamiam, scilicet graecissans [= *ἀπαραμυθήτως πενθοῦντα*; similiter carm. 1, 16, 27 uoci ‘recantare’ uim *παλινῳδεῖν* Stesichori memor uindicauit semel et unus; similiter epod. XVI, 25 Phocaeorum iusiurandum imitatus Herodoti illud *ἀναφανῆναι* de plumbo emergente dictum uoci ‘renare’ inauditam emergendi notionem dedit; idem VI fere saeculis post Iordanis (Get. 16) ausus est cum uas aureum ‘quod in profundum cecidit ... et longe post emergit’ faceret ‘renatans’] et comite carens, si Orellio ad h. l. et Thesauri uel nouissimae editioni credis; sed caue, nam Ennodium idem aduerbium formasse uideo (epist. VIII, 41 in. Hartel.). ‘Inconsolabilis’ Ouidio (Met. V, 426) et exitum saeculi p. Chr. n. IV uersus Optato Afro (de schism. Donatist. 1, 2) placuit. — Apud horum temporum Graecos *παραμύθιον* et *παραμυθέω* (*παραμυθεύω*) uoces ad fabulae et narrandi fabulas notiones delapsae sunt, aperta quidem uia ei qui nutricum in sedandis clamoribus infantium moris memor est. Neque omnino Graecis ueteribus populisque

orientis absurdum uidebatur lugentis curas fabulis aenigmatibusue promendis diducere: de qua re, si iuuat, adi Rohdii gr. Rom. p. 411 et 414 adn. 1.

Excursus II. (ad p. 46).

Apud eundem igitur Crantorem legisse uidetur Cicero alterum Callimachi epigramma de Ambraciota Cleombroto Socratis discipulo (cf. Plat. Phaed. 59 C) quod indicat Tusc. 1, 34, 84, legimus hodie bono casu in Anth. Pal. VII, 471 seruatum:

Εἶπας Ἥλιε χαῖρε Κλεόμβροτος ὠμβρακιώτης
ἦλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς Ἀΐδαν,
ἄξιον οὐδὲν ἰδὼν θανάτου κακόν, ἀλλὰ Πλάτωνος
ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος.

(cf. Callim. epigr. XXV Schn.).

Totum enim illud cap. XXXIV partim ad Crantorem ipsum partim ad Tullii consolationem pertinere uidemus. Et quam gratum cum Cleombroti philosophi mortem petentis exemplum tum clari poetae de eo testimonium consolatori erat! Accedit quod nusquam alias hic poeta a Cicerone uidetur adhibitus esse; nam quod de or. III, 33, 132 ad significandam Alexandrinorum quos dicimus aetatem una cum Aristophane nominatur, nihil adtinet; inter consolatoria studia ei ille forte obuiam factus est: de quo loco maiore cum probabilitate cogitemus quam de Crantoris libello?

Excursus III. (ad p. 46).

Secuntur l. l. (Tusc. III, 6, 12) haec: 'Ne aegrotus sim' inquit (Crantor) e. q. s.; sunt latine uersa Crantoris uerba quae Plut. in fine cap. III habet. Ergo concludamus necesse est: aut discerpsisse sententias Ciceronem aut contraxisse Plutarchum. Et illum quidem discerpere solere altero exemplo eluceat hoc. Quod Plut. p. 113 F indicato illo Calli[illegible]hi epigrammate pergit: (*Πρίαμος*) *εἰ προ[illegible]ησεν [illegible]ζούσης αὐτῷ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τ[illegible] τύχ[illegible]ήνει,*

profecto quiuis uel propter artum sententiarum conexum concedet haec coniuncta fuisse etiam in fonte Plutarchi, i. e. apud Crantorem. Sed quid mihi Cicero? Priusquam ipsum epigramma proferat (1, 93), propinat nobis illam argumentationem (1, 85): 'Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si uiuis filiis incolumi regno occidisset (intercedunt uersus ex Ennii Andromacha): utrum tandem a bonis an a malis discessisset? Tum profecto uideretur a bonis'. — Pronus est transitus ad Plutarchi illum locum conruptum. Quem qui adhuc emendare nisi sunt si quid uideo ad unum omnes ad inritum ceciderunt. Velut Wyttenbachii commentum quod est *ἢ Πρίαμος· ⟨οὗτος δ' εἰ ἐτελεύτησεν⟩ .. βασιλείας, προετελεύτησε καὶ τῆς τοσαύτης τύχης, ἣν ἐθρήνει* et probabilitate caret quamquam sano fundamento nititur, et laborat falsa interpretatione uocis *τύχη*. Est calamitas, inquit. At pace uenerabilis uiri dico: conrupta est uox, pro qua postulandum esse id quod prolis notionem designet Ciceronis illud 'uiuis filiis' cum eo quod est 'incolumi regno' coniunctum clamat; ut mittam grauissimam omnino calamitatem Priami esse illam orbitatem (cf. Ciceronis 'Priamum tanta progenie orbatum'). Tale uerbum uoci *τύχη* substituendum circumspicienti se obferunt quae sunt *φύτλη* (Hesych. s. u.· *γέννα, γένεσις γένος*) et *γενεή* (qua uoce utitur Callimachus qui Plutarchi loco latet) et *γενέθλη* e quibus quid eligendum sit ambigi potest.

Infelicissimum uero Schneideri conamen (u. ad frg. 363) (qui adeo ipsum fragmentum seruato pessime illo Plutarcheo '*γὰρ ὄντως*' Dauisium secutus in trimetrum iambicum claudum cogere ausus est) omnino contra grammaticae leges pugnat. Citra probabilitatem plane sunt coniecturae Dilthei (Anal. Call. p. 31) et Gerckii (p. 57), qui non debuit reuerti ad ineptam illam distinctionem quam iam pridem expulit Wyttenbachius quamuis uel ab Herchero editore neglectus. E Ciceronis locorum comparatione (1, 85 conl. 1, 93) proficiscitur opinor certissima emendatio: *Μεῖον γὰρ ὄντως ἐδάκρυσεν Τρωίλος ἢ Πρίαμος· ⟨καὶ⟩ αὐτὸς ⟨ἂν μεῖον ἐδάκρυσεν⟩ εἰ προετελεύτησεν*

ἔτ᾽ ἀκμαζούσης αὐτῷ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τοσαύτης γενεῆς (?) ἦν ἐθρήνει.

Dein argumentationem illam quam apud Ciceronem et Plutarchum legimus item ad Callimachi epigramma pertinere cogor statuere conlato Propertii loco (II, 13, 45 sqq. B.) quem ad p. 113 E olim alio consilio adnotauerat Wyttenbachius. Quem cum scriberet Propertio Callimachi sui illud epigramma obuersatum esse ausim adseuerare. Vide:

Atque utinam primis animam me ponere cunis
Iussisset quaeuis de tribus una soror!
Nam quo tam dubiae seruetur spiritus horae?
Nestoris est uisus post tria saecla cinis,
Cui si tam longae minuisset fata senectae
Gallicus Iliacis miles in aggeribus,
Non ille Antilochi uidisset corpus humari,
Diceret aut: O mors, cur mihi sera uenis?

Nunc eat aliquis et iactet cum Gerckio argumentationem illam non decere poetam; hoc credo refutaui. Nec quod de Propertio conieci inprobabis: Callimachei carminis certe eadem sententia erat.

Excursus IV. (ad p. 67 adn. 1).

Sextus ad inlustranda Epicuri furta e. g. eius quam supra exposui de morte sententiam ὅτι οὐδέν ἐστι πρὸς ἡμᾶς repetit, perperam uidelicet, ex Epicharmi hoc uersu deprauato

Ἀποθανεῖν ἢ τεθνάναι οὔ μοι διαφέρει

quem sic ab illo non esse profectum etiam e Ciceronis interpretatione (Tusc. 1, 8, 15) adparet:

'Emori nolo; sed me esse mortuum nil aestumo',

unde Ahrens emendationis periculum fecit quam uide apud Mull. l. l. I, 146 a.

Eadem ad amussim sententia legitur et in Ribb. Trag. Rom. frgg. inc. inc. 203 haec:

'Mors misera non est, áditus ad mortem ést miser',

et, si lectionem traditam prudenter seruas recteque adgnoscis

enuntiatum optatiuum (quo cognito apage omnia conamina), in Anth. Pal. X, 123:

Πῶς τις ἄνευ θανάτου σε φύγοι βίε; μυρία γάρ σου
λυγρά· καὶ οὔτε φυγεῖν εὐμαρὲς οὔτε φέρειν.

'Utinam', inquit, 'sine morte, i. e. ita ut mors non sit obeunda, liceat uitam fugere!' Totius enim lepidi epigrammatis argumentum hoc est: tot molestiae iuxta paucissimas delicias in uita obuiam fiunt ut haec sit fugienda; sed nec *φυγεῖν εὐμαρές*. — In talibus enuntiatis optatiuis, quae a *πῶς, τίς* uel a similibus surgant, posteriore graecitatis aetate potuisse omitti particulam *ἄν* discimus his locis: Anth. Pal. V, 246, 5 *καὶ τίς ὑποτλαίη*; IX, 359, 1 *Ποίην τις βιότοιο τάμοι τρίβον*; sic enim e codice pro Stobaei quod etiam Duebner recepit *τάμῃ* restituendum, ut docet Agathiae parodia (V, 302, 1): *Ποίην τις πρὸς ἔρωτας ἴοι τρίβον*; — Theocr. XXVII, 24 *Καὶ τί, φίλος, ῥέξαιμι*; ut uel inconstanter se gerant editores cum XV, 51 id quod recte traditur: *Ἄδιστα Γοργοῖ, τί γενοίμεθα* cum Schaefero conrumpant in id quod exhibent *γενώμεθα*. Proinde etiam Anth. Pal. XI, 133, 5 *Ποῖ τις ἀπέλθοι λοιπόν*, non *ἀπέλθῃ* (quod iterum habet Stobaeus), eruamus e cod. conrupto *ἀπέλθει*.

Hos locos Schaefer in melet. p. 97 sqq. non potuit tollere.

Excursus V. (ad p. 69).

In Pythagoreorum caterua per me licet recenseat hunc Sotionem Mullachius l. l. II, 47. Ex tribus enim illis Sotionibus qui omnino distinguendi sunt (cf. Zellerum l. l. II 2, 931 adn. 3 et III 1, 676 adn. 3) de eo h. l. cogitandum est qui Senecae praeceptor (Sen. ep. 49, 2. 118, 17. 20. Lactant. diu. instit. VI, 24) et Sextiorum quasi interpres (Sen. ll. ll.) erat, natione Alexandrinus. Quod sic euincitur. Seneca de ira libros III scripsit. Cum autem sciamus illius praeceptorem Sotionem quendam fuisse, inueniamusque *περὶ ὀργῆς* scripsisse Sotionem, illum et hunc unum esse concludemus. Sic olim Nietschius in Mus. Rhen. XXIII, p. 639. Cuius suspicioni fundamentum dedit Dielsius in Doxogr. prolegg. p. 256 conferendo Sotionis

fragmentum (*Σωτίωνος ἐκ τοῦ περὶ ὀργῆς β'* (apud Stob. XX, 53) cum Sen. de ir. II, 10, 5.

Habeo quae addam. Primum perperam in Meinekiana Stobaei editione l. l. sub lemmate LIV duae Sotionis sententiae prorsus diuersae inter se componuntur. Sunt duo fragmenta e satis diuersis libri II partibus, id quod per se manifestum adeo Senecae comparatione demonstrabo. Distinguenda igitur sunt lemmata LIV[a] et LIV[b]. E quorum priore radicem ducit imago quae et in Senecae libro II (obserua interuallum quo ea ab altera illa sententia dirimitur) et in Plut. *περὶ ὀργῆς* libri (quem uix iure eundem ac superstitem *περὶ ἀοργησίας* librum censuit esse Treuius l. l. p. 37 ad catalogi titulum XCIII *περὶ ὀργῆς*) unico fragmento (Stob. Flor. XX, 70) legitur haec:

Sot. *ἐκ τ. π. ὀ. β'*	Sen. de ir. II, 10, 8	Plut. *ἐκ τοῦ π. ὀργῆς*
	Numquid ille cuius nauigium multam undique laxatis conpagibus aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potius et aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta foramina praecludit, latentibus et ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit. nec ideo intermittit, quia quantum ex haustum est subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua et fecunda, non ut desinant, sed ne uincant.	*Λόγον οὖν ἡγεμόνα χρὴ ποιησάμενον οὕτως ἐπιχειρεῖν τοῖς κατὰ τὸν βίον ἔργοις, τὰς ἑκάστοτε προσπιπτούσας ὀργὰς διωθούμενον καὶ διανεύοντα, ὥσπερ οἱ κυβερνῆται τὰ κύματα προσφερόμενα. ἔστι γοῦν οὐκ ἔλαττον τὸ δέος ὀργῆς ἀντιπρώρου κυλινδομένης αὐτόν τε καὶ σύμπαντα οἶκον ἄρδην ἀπολέσαι καὶ ἀναστρέψαι μὴ διαπλεύσαντα δεξιῶς.*
Ὥσπερ δὲ πλοῖα γενναῖα οὐχ ὅσα ἐν εὐδίᾳ πλεῖ, ἀλλ' ὅσα πρὸς χειμῶνα ἀντέχει καὶ σώζεται, οὕτω καὶ ἄνθρωποι ὀργῇ καὶ κινήσει ἀντεχόμενοι μεγάλοι καὶ ἀνδρεῖοι.		

His tribus locis sane non ad amussim geminis manifesto ut eadem imago ita una sententia subest: uariare amant ueteres dum imitantur. Post haec et apud Sotionem et apud Stoicum leguntur (l. l. 54[b] et de ir. II, 17, 1):

Ὑποκριταῖς μὲν οὖν καὶ μὴ ὀργιζομένοις ὑποκρινομένοις ὀργὴν συννήνεγκεν, οἱ δὲ σπουδαῖοι ἄνδρες, οὐδ' ἐὰν ὡς ἀληθῶς ὀργίζωνται, οὕτω χρῶνται τῷ σχήματι.	(ab ira esse abstinendum exponitur.) 'Orator' inquit 'iratus aliquando melior est'. Immo imitatus iratum. nam et histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes.

Videmus igitur, si quidem e librorum congruentia et locorum singulorum ordine (ad librum II utriusque loci pertinent, et apud Stobaeum 53 = Sen. II, 10, 5; 54ª = II, 10, 8; 54ᵇ = II, 17, 1) licet coniecturam facere, Senecam in libris de ira praeceptoris scriptionem — ut Tullius ait — 'secutum esse'.

Excursus VI. (ad p. 70).

Μῦθός τις, ait Sotio, *περιφέρεται γυναικός, ὅτι ἡ λύπη* e. q. s. Quod uocem *γυναικός* conruptam esse ratus Meinekius (praef. ad Flor. IV, p. X) scripsit *λιβυκός* profectus a Plut. cons. ad ux. c. VI, ubi eadem fabula Aesopea uocatur; Bergkius hanc coniecturam pro librorum testimonio uendidit (in hist. litt. gr. 1, 372 adn. 184); Leutschius (in Philol. XXXIII, 417) ante *γυναικός* inserendum proposuit *Κυπρίας*, ut fabella illa adeo in Cyprium *μύθων* genus relegetur; Mullachius uero fortiter *ἀστεῖος* substituit: parum prudenter egisse omnes uidentur. Neglexerunt enim locum Plut. ad Apoll. consolationis (p. 112 A) quo idem *μῦθος* qui a Sotione et in consolatione ad uxorem indicatur a uetere quodam philosopho Arsinoae reginae narratur.

Ex hoc loco quippe quo mulieris in usum fabula dicatur ficta esse, Sotionis uerba sic explico: 'Fertur de muliere (siue ad mulierem) fabula qua discimus luctum apud eos manere a quibus colatur. Obscuriorem loci breuiloquentiam satis explicari ex consuetudine qua nos quoque in rebus tritis elocutionis diligentiam remittere solemus dudum mihi persuasi. Sed interim ipsi ueteres geminum exemplum suppeditant: *Ἀλκίνου ἀπόλογος* prouerbii loco dicebant de nimis uerbosa narratione. Sic e. g. Plato in republ. X, p. 614 B, ubi uide doctum schol. cf. Diogen. prou. cent. 1, 79 et locos quos praeterea indicat Spengelius ad Arist. Rhet. III, 16. Nimirum *Ἀλκίνου*

ἀπόλογος proprie erat longa illa Ulixis ad Alcinoum Phaeacum regem narratio quae Odysseae libris IX—XIII continetur. Perinde est μῦθος γυναικός fabula quae mulieri narratur. Quis postulat exempla quale est ἀνέρος αἴθονος ἀγγελία alia quae omnino liberiorem genetiui graeci usum testantur? De uno tamen exemplo paucis. Plutarchus p. 118 F celebratam illam de Periclis in morte filiorum constantia fabulam narrans illum μετὰ τὴν προσαγγελίαν ἀμφοτέρων τῶν υἱέων animo tranquillo in contione uerba fecisse non dubitauit breuissime dicere. Nam iniuria haec uerba Hercheri obelo notata esse recte monuit Dinsius (Beitr. z. Kritik d. Trostschr. Plut. an Apoll., in libro miscellaneo qui inscribitur Festschr. z. dritten Säcul.-Feier d. Berl. Gymn. z. gr. Kloster, 1874, p. 150 sq.) qui genetiuum illum insuper Thucydidis (1, 61, 1. IX, 15, 1) et Xenophontis exemplis (u. Mem. II, 7, 13) firmare non supersedit. — Idem Dinsius p. 146 se ex genere dicendi libelli ingenuitatem probaturum esse pollicetur, huic meae qualicunque opellae certe aptissimum supplementum additurus.

Excursus VII. (ad p. 82).

Vox φρουρά non solum τὸν φρουροῦντα (statio, custodia) sed etiam τὸ(ν) φρουρούμενον (carcer, captiuitas, custodia) denotat, ut apud Plat. etiam in Gorg. p. 525 A. Phaedonis locum illum spectans dicit Cicero (Tusc. 1, 30, 74) de sapiente: 'nec tamen illa uincla carceris ruperit'. Dio uero (or. XXX, p. 550 Rsk.) ἐπὶ τιμωρίᾳ inquit γεγόναμεν ἐν φρουρᾷ δὴ ὄντες ἐν τῷ βίῳ. Deinde ἐφήμερος Antiphontis l. l. non ualet proprie id quod est 'diurnus' sed praegnanter 'temporarius, breuis, zeitlich', uelut Thuc. II, 53, 1, quocum tam mire in exquisitis ille concinit. Adde quod Aeschines loco illo p. 80 adn. 3 exscripto de eadem re dicit θνητὸν φρούριον, poetae autem passim ἐφήμεροι pro eo quod est θνητοί usurpant — et quod Hesychius ἐφήμερα explicat εὐμετάβολα εὔφθαρτα. Sic enim recte olim conrexisse codicis quod sensu caret ἀμετάβολα Musurum quamuis a Schmidtio inprobatum disco ex Etymologico magno ubi legitur ἐφημερία... λέγεται δὲ καὶ ἡ τῆς ἡμέρας

λειτουργία διὰ τὸ εὐμετάβλητον πρὸς τὴν ἑκάστης ἡμέρας κατάστασιν. — Unice uero placet Photii ἐφήμερος· πρόσκαιρος.

Habes denuo delicatum meum sophistam. Qua data occasione non sino conruptum manere aliam Hesychii glossam: ἀμφιμήτορες inquit οἱ ἐκ πολλῶν μητέρων γεγονότες ἀδελφοί. Αἰσχύλος Ἡρακλείδαις, ubi scribe ἐξ ἄλλων μητέρων, si quidem Suidas ἀμφιμήτωρ explicat ἑτερομήτωρ, nec aliter Aeschyleum nomen ἀμφίπτολιν (sc. ἀνάγκαν Cho. 75 D.) commentatur doctus scholiasta τὴν ἐκ διαφόρων πόλεων ἀνάγκην, ὅ ἐστι πόλεμος, inquinatus ille quidem ab indocto interpolatore qui cum διαφόρων ualere 'inimicarum' (non 'diuersarum') perperam putaret, illud [ὅ ἐστι πόλεμος] inculcauit. Illa autem interpretatio recta est; etenim captiuus chorus dicit eam necessitatem quae inde fit quod ex alia urbe oriundus est, i. e. seruitutem. — Voluisse autem scholiastam diuersas intellegi urbes certissimum est; aliter non addidisset ὡς ἀμφιμάτορας χόρους φησὶν ὁ Εὐριπίδης. Dicit autem Androm. 465 D, ubi rursus recte interpres adnotat τοὺς ἐκ διαφόρων μητέρων, ἐξ ἑνὸς δὲ πατρός.

Excursus VIII. (ad p. 85).

Antiph. inc. frg. LVI admodum memorabile paucis commentari lubet. Narrat Pollux 1, 98 nauis ducem ab aliis aliter, ab Antiphonte uoce ποδοχῶν significatum esse. Erant autem qui grammaticorum ueterum fere omnium ipsiusque Pollucis in his rebus ignorantia inducti crederent uocem πούς non modo eum funem quo uelum regitur (pedem, Schote) sed etiam posse notare gubernaculum (οἴακα), duobus ut uidetur locis nisi, uno Odysseae (κ 32) et Pind. Nem. VI, 57. Sed utroque loco illud uerbum significare funem quem diximus, nil amplius, ad amussim nunc demonstrauit Breusingius uir harum rerum peritissimus in libro quem de ueterum re nauali inscriptum nuperrime edidit (Die Nautik der Alten, Bremen 1886, p. 59 sq.). De hoc fune eis quae ille p. 58—60 conlegit haec habui addenda. Eodem uerbo quo Antipho, metaphorice usus est Aeschylus in Persarum u. 656 ubi chorus Dareum praedicat: θεομήστωρ

δ' | ἔσκεν ἐπεὶ στρατὸν εὖ ποδούχει, quod duce Tanaquilo Fabero Dindorfius tandem reduxit (ὑποδώκει M).

Idem uerbum testatur grammaticus in Bekk. Anecd. 1, p. 297 sic emendandus: ποδοχεῖν (sic recte Dind., ποδοκεῖν cod.)· τὸ τῷ ποδὶ κυβερνᾶν· ποὺς γάρ ἐστι τοῦ ἱστίου τὸ σχοινίον τὸ ⟨κατέχον⟩ κάτω πρὸς τῇ νηί. Haec recta uerbi ποὺς explicatio est cui similem praebent schol. ad Lucian. Charont. 3 et primus schol. ad Odyss. ε 260 (u. apud Breusingium l. l. p. 59). Quae pro illis quae ego posui leguntur τοῦ ἱστοῦ τὸ ἀντίον sensu carent. Verum ut ad Antiphontem reuertamur: ποδοχῶν est gubernator, non quatenus ὁ ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος est, ut Pollucis inscitia uult, sed quatenus is qui nauem regit simul ueli pedem (ναὸς ἐγκρατῆ πόδα Soph. Ant. 715) tenet uel seruat (ἔχει). Neque enim gubernandi et regendi ueli officium distingui potest: pedem tenet; ita gubernator est.

Excursus IX. (ad p. 89).

Miratus sum cum Bothium, qui 'de Antiphontis et Thucydidis genere dicendi' disputationem Marburgae h. s. a. LXXV edidit, Antiphontis sophistae omnino nescium oratoris et sophistae fragmentis ex toto neglectis illorum scriptorum dictionis comparationem ita inuenirem instituisse ut tetralogias et orationes susque deque ferret.

Ecce inuitus iste tetralogias illas non oratoris sed sophistae esse mihi nunc probauit. Nam ex Antiphonte quaecunque aut inaudita aut insolentia et poetica adtulit et quaecunque eiusdem notae cum Thucydidis propriis contulit, ea non ad tres illas capitales orationes sed ad declamationes tetralogias quas uocamus pertinent! Et ea quidem ad amussim quadrant ad sophistam cuius imaginem effingere studuimus. Quae ex orationibus ad instituendam cum Thucydide comparationem deprompsit talia sunt qualia eiusdem aetatis scriptores et soleant et debeant habere communia. De insigni uerborum notione et usu agitur. Huc pertinent qualia sunt haec: ἀνθρώπινον φῦλον (IV α 1), ἀσπαίρω (II δ 5), ζῶν καὶ βλέπων (III γ 1), ποίνη (II α 3), πράκτορες (III β 6 i. e. 'qui aliquid exsecuntur',

quo uerbo alias Atheniensium quidam magistratus denotatur; sed illam uerbi uim statuunt Aesch. Agam. 112. Soph. El. 251. Arist. Ran. 1289) a poetis commodata; *ἀπολύσιμος* (IV *δ* 9), *διαγνώμων* (III *γ* 3), *ἀναποκρίτως* (!) *λέγειν*, *ἀναγιγνώσκειν* (i. e. *ἀναπείθειν*, II *β* 7), *εὐσεβεῖν* passiua constructione usurpatum (III *γ* 11), *καταλαμβάνειν* (i. e. *καταγιγνώσκειν* damnare II *δ* 11. IV *δ* 9), *ἀπελογήθην* (pro eo quod est *ἀπελογησάμην*, II *γ* 1. *δ* 3. IV *γ* 1), *συλλήπτωρ* (III *γ* 10) partim semel partim excepto Antiphonte a posterioris tantum aetatis scriptoribus admissa sunt. Elocutiones autem *ἄωρος τελευτή* et *ἄωρος συμφορά* (III *α* 2. *β* 12) atque totum tertiae declamationis primae orationis proemium, nisi sophistam illum quem in disputatione enarrauimus ex toto spirant, lateres me lauisse dico. Accedunt iterum ab aliorum consuetudine remota quae declamationum scriptori cum Thucydide communia sunt. Sic hi soli interfectorem dixerunt *αὐθέντην* (III *γ* 4. 11. *δ* 4. Thuc. III, 58, 5). Vocem poeticam (quamuis neque a Platonis neque a Xenophontis usu alienam) *γηραιός* utrumque adhibuisse Poll. II, 13 memorat: IV *α* 2 *τῆς γηραιοῦ τελευτῆς*, ut adeo generis masculini forma feminino seruiat, et Thuc. VI, 54, 2 *γηραιοῦ τελευτήσαντος* legitur. Multo memorabilior est apud utrumque uocis *ἐνθύμιος* mirus usus quem illa aetate praeter Herodotum et poetas nemo admisit. Luna deficiente Athenienses cessant *ἐνθύμιον ποιούμενοι* (Thuc. VII, 50, 4. schol.: *ἀποδεισιδαιμονήσαντες ἢ ἐκλογισάμεροι, κατὰ νοῦν σχόντες τὸ τῆς σελήνης*, scil. 'religione obstricti'); Antipho (II *γ* 10) minatur iudicibus mortuum *ἐνθύμιον γενήσεσθαι* i. e. eum conscientiam illorum uexaturum esse; III *α* 2 *τῷ ἀποθανόντι οὐδὲν ἐνθύμιον* ualet 'mortuo non curae illud est'; III *δ* 9 *τὸ ἐνθύμιον* substantiuum bis factum ualet fere 'mala conscientia'; ibidem mirifice substantiuum *προστρόπαιον* formatum, quod ualet fere 'contagium caedis'. Ceterum uox *ἐνθύμιος* bene comparatur cum illo *καταθύμιος* quod pariter a poetis mutuatum esse Antiphontem sophistam (inc. frg. VII) supra exposui.

Aceruum translationum elocutionum schematum poeticorum ex Antiphonte declamationum auctore et Thucydide congessit

Bothius (p. 24 sq., cui etiam quae supra scripsi partem debeo), qualia sunt (II γ 3 extr.) *σωφρονίσαι τὸ θυμούμενον τῆς γνώμης* et (Thuc. VII, 68, 1) *ἀποπλῆσαι τῆς γνώμης τὸ θυμούμενον* (Bothius p. 36 cf. Eur. Hec. 299 D.); *ὑπερόπται* (h. l. et Soph. Ant. 130) *τῶν εἰωθότων* (Thuc. III, 38, 3) et (II β 13) *ἰατροὶ τῆς ἀτυχίας* et alia multa. Sed haec nunc sufficiant.

Excursus X. (ad p. 104 adn. 3).

Aegre fero quod adhuc Boëthii carminum pulchrorum multi loci conrupti iacent. Vide egone nonnullorum medicus existam.

I. Boeth. cons. phil. II, carm. 1, 8.

Hoc carmine et quae antecedit pedestri oratione demonstratur neminem sanum de inconstantia fortunae queri debere cuius in mutabilitate summam sitam esse constantiam. Itaque in fine increpat: 'At omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit'. De eadem re est carmen, cuius conclusio haec est:

Sic illa ludit, sic suas probat uires
Magnumque † suis monstrat ostentum, siquis
Visatur una stratus ac felix hora.

Futtilia medendi quae exstant conamina, profecta ea quidem ab eis qui totius disputationis sumamm omnino non ceperunt, bene ad inferos editor relegauit, ubi uideas. Flagitatur: 'Magnumque *stultis* monstrat ostentum' e. q. s., i. e. nisi stultis nemini uidetur mirum fecisse, si eum qui modo felix splendebat in puluerem' detrusit. Sic poeta supra stolidissimum uocauerat qui fortunae uices miraretur.

Positionem neglexit poeta ad exemplum poetarum Augusteae aetatis et Horatii qui cum passim tum h. l. u. 3 Boethii menti obuersatur et exprimitur. Omnino autem facile et saepe propter sibilae exilitatem ante uerba quae a sp st sc (sq) incipiunt ab omnium aetatum poetis praecedentis uerbi breuem exitum non productum esse notissimum est; nempe ualde facile in uocula 'que'. cf. L. Muellerum de re metr. p. 317 sqq. Unde exempla quae huc pertinerent e re uisum excerpere haec:

Lucil. VII, 28 segetem immutassĕ statumque, Lucil. XXVIII, 52 pro statura Acciŭ' status. Lucr. IV, 772 L. Indĕ statu prior, Lucr. VI, 943 manantibŭ' stillent. Hor. Serm. I, 2, 30 fornicĕ stantem, Hor. Serm. I, 2, 71 Velatumquĕ stola, Hor. Serm. I, 3, 44 fastidirĕ strabonem, Hor. Serm. I, 10, 72 Saepĕ stilum uertas, Hor. Serm. II, 3, 43 Quem mală stultitia, Hor. Serm. II, 3, 296 Haec mihĭ Stertinius. Prop. IV, 5, 17 B. Consuluitquĕ striges. Stat. Ach. 1, 348 sparsosquĕ studet (ubi utinam tenero admodum colori ne intrusissent crassum illud 'tumet').

II. Sequentis carminis quo hominum insatiabilis auaritia perstringitur uersus 19 et 20 ut sensus restituatur sic emendandi sunt:

Numquam dĭues agit quĭn trepidus gemens
Sese credat egentem

cum praesertim optimus omnium cod. Tegerns. superscriptam praebeat litteram 'n' (quĩ^{N}).

III. Pessime Peiper in sequentis carminis (II, 3) uersu 16 eiusdem libri optimam scripturam (a conrectoris manu non spernenda cui adstipulatur antiqua cod. Goth. manus) 'Donis', quae et exquisitior est et spondaïcam basin format, postposuit ceterorum librorum lectioni 'Bonis', sic iambicam basin statuens qua abstinuit prorsus Flaccus, fere Catullus (XXXIV, 2 et 4 pŭellae et ib. 1 Dĭānae) et Seneca, Boethius frequentissimus in glyconeis caret nisi quod ter (III, 12, 29. V, 4, 11. 13 et 38 nŏtĭs) inuitus eam admisit.

IV. Sequentis carminis in u. 18 sollemni cuidam errori indulsere librarii, cum id quod poetam scripsisse contendo 'aethera' conrumperent in id quod legimus 'aequora'. Nam cum de periculoso mari uu. 4—8 dictum iam esset, u. 18 repetitio inepta fuisset; contra si h. l. reponimus *aethera*, uersus 22 'Ridens aetheris iras' habet quo respiciat.

V. Ad subsequens carmen pergo. In eo inertem temporum suorum luxum conquestus felicem praedicat frugalitatem aureae aetatis:

Facili quae *v*era solebat (u. 4)
Ieiunia soluere glande.

Sic 'sera' ieiunia conrigenda sunt. Veram enim famem opponit ei quae gulae deliciis incitari uomituque reconciliari solebat. Atque Bonnensis liber, post Tegerns. optimus testis, habet lacunam quae superscriptis litteris 'se' suppleta est (quae[re]ra).

VI. In libri III carminis VIII uersu 1 Peiper quod scripsit

Eheu quae miseros tramite deuio*s*
Abducit ignorantia!

fecit contra usum cum cunctorum poetarum Romanorum tum ipsius Boethii. Nempe cum plurimis codicibus — in Tegerns. quoque s erasa est — restituendum:

Eheu quae miseros tramite deuio
Abducit ignorantia.

Ecce adeo in pedestri oratione hanc elocutionem multo magis praegnantem praefert consolator: III, 2 pros. (p. 52,14 P.) 'Est enim mentibus hominum ueri boni naturaliter inserta cupiditas, sed ad falsa deuius error abducit. cf. III, 8 pros. init. 'ad beatitudinem uiae deuiae'. Hiatum illum in ordinibus inconexis omnino probum poeta non fugit. u. II, 3, 9. III, 10, 5. 8. IV, 1, 25.

VII. Ibidem carminis XI uersum 15 sic equidem censeo restituendum:

Quod si Platonis musa personat uerum,
Quod quisque discit *id* memor recordatur.

pro eo quod legitur immemor. Spectat enim Plat. Phaed. p. 76 A *ὕστερον, οὓς φαμεν μανθάνειν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ ἀναμιμνήσκονται οὗτοι.*

Excursus XI. (ad p. 117).

Volkmannus in refutando argumento a Dideroto et a Ruhkopfio l. l. p. 206 ex auctoris cum Stoicorum doctrinis pugna petito ad locum qui est in cons. ad Pol. c. XVIII §§ 5 et 6 neglexit comparare grauissimum locum qui est epist. XCIX §§ 15 et 26.

Sed quid rei sit explicemus. Ait Ruhkopfius, si libellus qui est ad Polybium ingenuus esset, Senecam sibi sine ulla

ratione contradicere, si quidem in c. XVIII § 5 ('et scio — conpulisset') detrectaretur Stoicus, quem Seneca semper profiteretur. Perperam. Primum enim illum fugerunt quae § 6 adiunguntur:

'Fluant lacrimae, sed eaedem et desinant. trahantur ex imo gemitus pectore, sed iidem et finiantur'. Et nunc compara quae uerus Seneca epist. XCIX § 15 profitetur:

'Quid', inquit, 'nunc ego duritiam suadeo et in funere ipso rigere uoltum uolo et animum ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas est ista, non uirtus, funera suorum isdem oculis quibus ipsos uidere ...' et § 26: 'Hi (Metrodori sectatores dicit) sunt qui nobis (scil. Stoicis) obiciunt nimium rigorem .... aucupari. Nos quod praecipimus, honestum est: cum aliquid lacrimarum adfectus effuderit et, ut ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori'. Vides ut nihil de sententia peccauerit qui Senecae personam induit.

Verum omnino et illud profiteri potuit et Stoicus esse Seneca. Nam cum in aliis tum in hac re inter se dissidebant Stoici: sitne postulanda fera illa *ἀναλγησία* necne.

Audi Caluisium Taurum Platonicum philosophum (apud Gell. XII, 5, 10): 'Haec ergo (mala) uir sapiens tolerare et cunctari potest, non admittere omnino in sensum sui non potest: *ἀναλγησία* enim atque *ἀπάθεια* non meo tantum, inquit, sed quorundam etiam ex eadem porticu prudentiorum hominum, sicuti iudicio Panaetii, grauis atque docti uiri, inprobata abiectaque est'.

Inter illos quosdam nimirum Seneca fuit. Idem postea censuit Marcus Aurelius imperator et stoicus *πρὸς ἑαυτόν* V, 26 *πρὸς μέν* ait *τὴν αἴσθησιν φυσικὴν οὖσαν οὐ πειρατέον ἀντιβαίνειν*. Meministine eiusdem Crantoris et Epicuri praecepti? u. supra p. 46 et 61.

Excursus XII. (ad p. 119).

Graeci plurimi sunt in eis uerbis praepositione $\overline{συν}$ compositis quibus significetur complures simul id facere quod simplicis uerbi notione exprimitur; quaecunque autem uerba ad

hoc genus pertinent, absolute (et cum objecto quatenus transitiua sunt) usurpari possunt. Talia sunt — ut ad propositum statim accedam — e. g. *συναλγεῖν*, *συνάχθεσθαι*, *συμπενθεῖν*, *συνδακρύειν*, *συνθρηνεῖν*, *συμπάσχειν*, *συνήδεσθαι*, quibus quae uernacula opponant Romani non uidentur habere. Apud eos enim praepositione con teste exemplorum legione potius augetur et intenditur simplicis uerbi notio. Itaque si complurium in idem agendo societatem indicare uolebant, aut uocem 'simul' adsumere aut loquendi circuitu uti cogebantur. Ea uerba quae hac norma non uidentur adstringi, aut graecissant aut omnino labante demum Latini sermonis integritate ingruerunt. Latine igitur nemo commoriebatur cum aliquo, nam Plautus Commorientes suos e graecis *Συναποθνήσκουσι* uortit barbare; nec minus Ter. Andr. 645 'Postquam me amare dixi, complacitast tibi' ad graecum *συνήρεσε* redire uidetur, nisi forte ut Haut. 773 et saepius apud comicos omnino intellegendum est 'ualde placuit'. Apud Gellium (XVII, 9, 4) uoce 'complacebat' uariatur id quod (§ 3) praecedit 'conuentum est', i. e. inter eos conuenit. De uno uerbo 'compascere' quod et semel apud Ciceronem et in quadam inscriptione adparet, possit dubitari sitne uere Latinum an descendat a graeco *συμβόσκω*.

Nam omnino huc non quadrant cetera quae sunt 'condicere conspondere compromittere' (con = inter se), neque 'consusurrare (semel dictum est graecissanti Terentio in Haut. 473 'Syrus cum illo uestro consusurrat: conferunt consilia') conloqui concinere 'utpote in quibus con non 'simul' sed iterum 'inter se' ualeat; neque uero 'concumbere', quippe quo uerbo loci, non temporis communitas notetur.

Reliquus grex aduenticius est: 'commilitare (Flor.), competere (Iustin., Aur. Vict.), complaudere, condiscere (Apul.), conspatiari (Petron.), correcumbere (Tertull.), congaudere conuesci corregnare (Tertull.). — Nunc ad singula.

a) 'condoleo' ualet ubique 'penitus doleo'; u. Plaut. Truc. II, 8, 2. Cic. Tusc. II, 22, 52. de or. III, 2, 6. Hor. Serm. I, 1, 80. Ou. Tr. V, 3, 32. Primus Tertullianus uocem adhibet ad

significandam notionem 'simul dolendi'; de poen. 10: 'Non potest corpus de unius membri uexatione laetum agere: condoleat uniuersum necesse est'.

Idem ualet in raram uocem 'condolescere'.

b) 'conlacrimo' siue 'uehementer fleo'; et ecce Plaut. epigr. apud Gell. 1, 24, 3 (e Varrone):

simul omnes conlacrumarunt.

adde Ter. Andr. I, 1, 82. Cic. Somn. Scip. 1. pro Sext. 58.

c) 'compati' omnino nisi apud Tertullianum (adu. Prax. 29. anim. 5) et apud Augustinum (epist. 40, 6. Confess. III, 2; utrisque locis scil. id quod est 'cum aliquo p.') non legitur.

d) 'conqueri' ubique est 'uehementer queri'. Perperam enim Sil. Ital. VIII, 94 excitatur;

Conqueriturque tibi et sperat responsa remitti

cum hoc loco Anna Didonis soror ad Iuli imaginem questus mittens sperat fore ut ab illa responsum remittatur; igitur non cum eo (ut Forcellinus ariolatur) sed ad eum conqueritur. — Perinde caue ne Pacuu. 365 R. 'simul una enicarier conprecamur' de notione simul precandi cogites. Inpense precantur alter pro altero Pylades et Orestes.

Excursus XIII. (ad p. 120).

Plaut. Stich. 538 'praesente ted apologum agere unum uolo'. Narrat fabulam. cf. 541. 570.

Qui oratorem instituunt, passim 'apologorum uel fabellarum' narrationem ad recreandos defessos auditorum animos commendant: Rhet. ad Her. 1, 6, 10 'apologo, fabula'.

Cic. de inu. 1, 17, 25 'uel apologum uel fabulam'. de or. II, 66, 264 (Caesar de facetiis disserens) 'ad hoc genus... narrationes apologorum'.

Quint. inst. or. VI, 3, 44 'in apologis et quibusdam interim etiam historiis'.

Suet. de rhet. 1 (p. 121 Reiff.) 'nam et dicta praeclare per omnes figuras, per casus et apologos aliter atque aliter exponere' e. q. s.

Hic quidem locus emendatricem manum desiderat. Nam 'casus' neque 'historiae siue ueri euentus' sunt, id quod Ernestius et Oudendorpius dubitanter statuerunt, recte detrectauit Fr. A. Wolfius, neque uero h. l. possunt intellegi nominum casus per quos pueruli singula uerba declinent uarientque, quoniam non de triuiali disciplina sed de institutione oratoria res est. Atque ut possit per se h. l. de casibus grammaticis cogitari: quis homo sanus audeat coniungere' praeclare dicta per casus et apologos exponere?' Itaque ex eo quod legitur 'casus' elicio quae optime et saepe iuxta apologos ponuntur '*fabulas*'. — Pergo.

Gell. II, 29, 20 'Hunc Aesopi apologum'. Fortunatian. art. rhet. II, 23 (Rhet. Lat. min. p. 115 H.) 'Circa rem quot loci sunt? addunt quidam et apologos, ut sunt Aesopi fabulae'. Mart. Cap. de rhet. c. 49 idem scribit.

Victorin. p. 199 H. 'Apologi sunt ex rebus humilibus compositae quaedam formae ac species ad uiuendum, ut exstat illa de mure et leone'. Iul. Victor p. 399 'apologo, i. e. fabula'.

EPIMETRUM

de

Philodemi περὶ θανάτου libro.

Dum disputatio mea typis inprimitur, nuper a Sigfrido Meklero Philodemi e libro quarto *περὶ θανάτου* quae exstant fragmenta eduntur. E cuius praefatione cum discerem fragmenta illa iam anno h. s. XLVIII in Herculanensium uoluminum collectionis prioris tomo IX ab Octauiano academico Herculanensi edita esse, primum sane aegre tuli quod liber qui ad meum propositum tanti esset momenti prorsus me fugit. Mox tamen ubi ipsam Neapolitani editionem diligenter examinaui, feliciter uertisse inscitiam meam non sine gaudio animaduerti. Etenim, ut omittam academici neglegentiam et ridiculam quandam graeci sermonis ignorantiam, Neapolitanum illud apographum, quemadmodum nunc cognouimus, ab homine qui neque oculos satis intendit et saepe, ut ipse Philodemus ait, in utramque aurem dormiuisse uidetur exaratum est. Quibus subsidiis si usus essem, laborem meum ad inritum cecidisse nunc uidissem. Sed ubi Mekleri editionem paraui, feruore quodam in reliquias illas incubui inuenique eum quem exspectaueram scriptorem qui totus in consolationum materie uersaretur itaque, si quisquam, mihi tractandus esset. Et iam quae disputationi meae addenda essent animo formaueram, cum alterum papyri apographum, Hayterianum dico a Scottio nuper editum[1]), quo ipsone Mekler quidem uti potuerat Gardthauseni nostri singularis humanitas mihi suppeditauit. Quo conlato et Mekleri apographum parum fidum esse adparuit et multa ad emendandum supplendumque scriptorem apta uerum schedarum habitum ob oculos habenti se obtulerunt, quorum sane complura Dielsium[2]).

1) Scott, fragmenta Herculanensia, Oxford 1885 (adpendix).

2) In censura Meklerianae editionis: Deutsche Litteraturzeitung 1886, No. 15 p. 516.

et Blassium[1]) praeoccupasse breui post comperi. — Totius libri *περὶ θανάτου* locos discernere, fragmenta enarrare et commentari adnotationemque criticam adicere in animo erat: quod tanta temporis breuitate non satis accurate fieri posse cum mox intellexissem, quae noua haberem inuenta cum maxime delibanda constitui, cetera non ita multo post depromptturus.

Addendum ad p. 64.

Epicureorum agmen claudit PHILODEMUS Ciceronis temporibus nobilissimus Epicuri sectator[2]), qui praeter plurima alia *περὶ θανάτου* quattuor ut uidetur libros composuit. Is primis III libris de mortis natura in commune disputasse censendus est; quarto, cuius ampla exstant fragmenta, mortis percenset solacia mortalesque adsidue monendo nihil ad eos pertinere mortem omnem eius metum radicitus exstirpare nititur. Ita hic liber quartus proprie dici potest *θεραπευτικός*, quemadmodum Chrysippus operis *περὶ παθῶν* librum quartum (in quo multa consolatoria infuisse supra p. 37 monui) inscripsit; et reputanti mihi quales intercesserint inter Epicureos stoicosque rationes suboritur suspicio haec scripta Chrysippi et Philodemi indole et materiei distributione inter se similia fuisse[3]).

Quanti autem momenti sit Philodemi libellus ad restituendum grauissimum Epicureae philosophiae de morte eiusque solaciis locum facile adparet. Deinde, cum Epicuri doctrinam a sectatoribus paene integram propagatam esse sciamus, in Philodemi *περὶ θανάτου* libro Epicurum quodam modo eiusque consolationes habemus. Itaque uel ideo in restituendis his fragmentis opera ponitur utilissima. Accedit quod uix adhuc tam clara imago neque sermonis philosophi qualis illa aetate uiguerit neque ipsius qua Philodemus usus sit dictionis disputandique rationis uniuersae in lucem prodiit. Qui scriptor quamuis graeco sermone utatur qui haud raro ad infimae aetatis

1) In censura Scottiani operis: Göttinger gel. Anzeigen 1886, 13. Juni.

2) Ascon. in Cic. or. in Pis. 68, p. 14 Kiessl.

3) Chrysippi *τὸν περὶ παθῶν θεραπευτικόν* ipse Philodemus laudat de ir. col. I, 18 sq. Gomp.

sordes accedat, quamuis plerumque tam inplicite tamque inpedite sententias componat et exstruat ut quid dicere uoluerit aegre extricetur: tamen graeci ingenii spiritu et lepore non plane destitutus est. Sed iam quae me quasi in antecessum soluturum esse promisi adiungam.

Primae columnae initio Epicuream cantilenam illam qua magnum solacium in eo ponitur quod sensuum priuatio morte effecta nihil ad nos pertineat, facile eruimus. Post haec sic fere scripsit (u. 7 sqq.): *εὐομολόγητον (δέ ἐστι) τὸ τὴν στέρησιν τ(ῶν τοῦ ζῆν ἀγα)θῶν μετ' ἀναισθησί(ας τελέας ὑ)πάρχουσαν ἄν(ε)υ πόνο(υ γίνεσθαι* ... cf. Axioch. p. 369 D *ἐμὲ δὲ ἡ στέρησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ ζῆν λυπεῖ* et infra col. XVII, 6 *πολλὰ — τῶν ἐν τῷ ζῆν κακῶν.* XXXIX 22 *τελέαν αὐτοὺς ἐπιλαμβάνειν ἀναισθησίαν.* XXVIII, 10 sq. *τῶν ἐκλιπόντων ἀναισθησίαν παντελῆ.* Praedicat autem inpense mortem quae sine ullo dolore contingat, ut Epicureus; cf. V, 2 *ἀπόνως ἀμαυρουμέν(ους τὸ) ζῆν* (Sic enim uidetur supplendum esse) et VI, 12. Incredibile uero memoratu est quam saepe litterae ЄCOΘ in his papyris inter se confundantur, ut si aliam pro alio ponas uix aliquid mutes.

Col. III, 20 sq. *ὅτ(αν | τις αὐ)τῆς* et 23 sq. *ἀπέλα | βε τ)ὸ* ex ΑΠΟΛΛ et 25 *(καὶ ὁ) ἄπειρος χρόνος περιεποίη(σε)* de re conl. Diog. X, 145 restituenda uidentur.

Desperandum paene uidetur esse de eis fragmentis quae col. XVI, 2 sqq. exstant. De Dielsii aliquot coniecturis nunc non ago; hoc dico: si e u. 4 sqq., ubi de aliquo malo, fortasse de morte, sermo est, sensum elicere uolumus, u. 5 *κακ(ὸν ἔ)χοι* suppleamus necesse est; ut haec fere existat sententia: 'quis enim moueatur hoc malo[1]) qui naturalem sequatur instinctum, non uanas sententias aut uoces audiuerit?'[2]) Quod enim Dielsius posuit *κάκ' ἔχοι* neque explicationem habet nec propter lacunae spatium admitti potest.

---

1) Sic intellexi *διαφόρως πρὸς τοῦτο κακὸν ἔχοι.* Contrarium *ἀδιαφόρως ἔχουσι* infra u. 23 adparet.

2) u. 8 *ἀκο(ύσ)ας* recte Dielsius.

Vituperauit Epicurus[1]) eos qui dicerent *κάλλιστον μὲν μὴ φῦναι, φύντα δ' ὅπως ὠκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι*; inprobauit igitur principem consolationum locum. Unde certum est etiam Philodemum illam sententiam (de qua dicit XVI, 37 sqq.) detrectasse. Pergit autem col. XVII, 3: *οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνό γε χαρίεν ὑμνολογεῖν ὅτι διὰ ταῦτ' οὐχ αἱρετὸν νέους τελευτᾶν, ἐπειδὴ πολλὰ συναπολοῦνται τῶν ἐν τῷ ζῆν κακῶν.* Tenemus manifestum librarii errorem: in aperto enim est u. 4 *οὐχ* delendum esse. Inpugnat Epicureus, ut dixi, eos qui aut omnino non nasci aut natum quam celerrime mori censeant optimum esse, non eos qui expetendam esse inmaturam mortem negent. Accedit quod seruato illo *οὐχ* etiam insana fit sententia, si quidem insani est dicere ideo lugendam esse adulescentis mortem, quia is multa ex multis illis uitae malis secum auferat, i. e. effugiat. Etenim hoc est talis mortis solacium. Valet autem 'effugere' *συναποφέρεσθαι* ut Alciphr. epist. III, 3, 13 Mein., ubi Menander fingitur scribens ad Glyceram: *ἀποθνήσκων τὰς μὲν λύπας ἐμαυτῷ συναπολοῦσω.* Verum me in eis quae principio sumpsi non errasse inde omnino comprobatur, quod in eis quae statim secuntur (u. 6—13) illam sententiam reapse refutare studet Philodemus quodque eandem illam sententiam iam supra repudiauit cum scriberet (col. XIII, 13): *σιωπῶ γὰρ ὅτι πολλάκις πολλοῖς τῶν ἀφρόνων τὸ νέους τελευτῆσαι λυσιτελέστερον φαίνεται.*

Deinde antithesin quam (XVII,) 9 sqq. ponit *εἴ τ' ἔνιοι τοῦτο μὴ πείσονται — ὅσοι δὲ πείσονται* uidetur continuasse duplici quaestione u. 13 sqq. (*πό*)*τερα — (ἤ*). Illud quidem post *ῥᾴιον* uidetur scribendum; u. 16 *ὡς δ'*(*ἔνι*)*οι* aut *ὡς ἄ*(*λλ*)*οι ἔφησαν.*

Ad beatam uitam, i. e. ad summum bonum percipiendum quodlibet breue tempus (*ἐν ποσῷ χρόνῳ τὸ μέγιστον ἀγαθόν*) sufficere Philodemus col. XIII, 4—13 multis uerbis docuit. Attamen *νοῦν ἔχοντος ἀνθρώπου* esse *ὀρέγεσθαι προσβιῶναί τινα χρόνον, ἵνα — πᾶσαν ἀπολάβῃ τὴν οἰκειοτάτην διαγωγήν*

1) In epistula ad Menoeceum, Diog. X, 126.

col. XIV, 2—10 longis ambagibus praedicat. Eiusdem sententiae fragmentum habemus col. XIX, 1 sqq., sic sanandum: *νῦν (δὲ σο)φῷ γενομένῳ καὶ ποσὸν χρόνον ἐπιζήσαντι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἀπείληπται.* Hoc conieceram, cum in *o* reuera litterae O ante ΦΩΙ certum uestigium exstare uidi; simul editoris coniectura *κυφῷ*, omnino non a recta cogitatione profecta ea quidem, concidit.

Col. XX, 3 Philodemus ad eam partem transit qua demonstrat perquam stultum esse qui mortuo se maleuolos homines gauisuros esse doleat. *πάντες*[1]) (scil. mortui) *μὲν γὰρ οὐκ ἐπαισθήσονται τῶν ἐπιχαιρόντων ἠ(ρμ)ένο(ι) τελέως*, i. e. 'quia toti de medio sublati sunt'. Perinde infra XXXVII, 7 stultum aliquem hominem moriendum sibi esse indignantem audimus his uerbis: *ἐγὼ μὲν ἐκ τῶν ζώντων αἴρομαι κτλ.* cf. XIX, 30 *ἐξαιρ)ούμενος ἐκ τῶν ὄντων.*

Col. XXII, 12 sqq. sententiam sagacissima mente diuinauit Gomperzius in adpendice editionis; u. 13 tamen minus recte *διατηρεῖσθαι τ(οὔνομ)α* proposuit. Etenim nulla mutata littera *τὠ(νόματ)α* restituitur, id quod uel commendatur u. 15 ubi idem uerbum plurali numero adhibetur: *τ(οῖς αὐ)τοῖς* [sic Gomp.] *(ὀνό-μασι προσαγο(ρευο)μ(έν)ων.*

Col. XXIII, 1 sqq. pertinent ad eum locum quo philosophus arguit stultum esse qui maereat quod moriens liberos non sit relicturus (XXII, 9—XXV, 2). Inter argumenta erat hoc: ipsis liberis non opus esse ei qui mortuum se coli honorisque compotem fieri cupiat. Cuius rei testes optimos esse Polyaenum Metrodorum Leonteum Epicurum et omnes Epicuri sectatores atque adeo multos homines priuatos qui mortui ab amicis beneuolis[2]) omni honore ornati sint. — Recte igitur M. duce apographo Oxoniensi posuit u. 4 *κη)δεμόνων.* Sed non minus certo u. 1 *(κη | δ(ε)μόνων* restituendum est, ita ut litterae KH ad antecedentis columnae extremum uersum pertineant qui omnino non plenus erat. Nam quod M. euanido quodam ductu in *o* deceptus *δ(α)ιμόνων* scripsit, et repugnante lacunae spatio, quod

1) *πάντες*, de quo dubitat M., optime se habet conl. XXX, 15 *λήθῃ τοῦ πάντας ἁπλῶς ἀναισθητεῖν.*

2) u. 11 sq. *φί(λ)ων ἀξιολό | γως (εὐν)οησάντων* recte Dielsius.

non potest continere litteram A, et inuito sensu fecit. Quid uero tandem huc daemones? — Idem u. 8 *ἀτ . . ν* inprimi iussit et in adparatu critico nequaquam id adpinxit quod in *o* exstat. Nam in *o* fere hoc adparet ΑΠC . N (quamquam alteram litteram reapse non Π esse e comparatione ductuum huius papyri certissimum est). Octauiani autem illud *ἀγωγήν* et editoris *ἀγέλην* uel propter spatii rationes inrita sunt; huius coniecturae etiam obest quod *ἀγέλη* de philosophi schola perinde ac latine 'grex' nisi cum quadam inrisione non usurpatur. Peruulgata sunt Horatiana illa 'Epicuri de grege porcum'[1]) et 'Chrysippi porticus et grex'[2]); et ne Cicero[3]) quidem absque ioco 'philosophorum greges' scribit. At Philodemum h. l. de propria schola iocari quis censeat? Epicteti uero locus ad quem M. nos delegat cum nostro nil rei habet. Restat ut illi reddamus *αἵρε(σι)ν*. Hac uoce qua proprie philosophorum sectae denotantur e. g. Antigonus Carystius (Athen. XIII, p. 565 D) de Aristippi schola utitur; nec Romanis haec uox non in usu erat.

Post longam disputationem nunc amissam, qua arguere uoluit stultum esse qui moribundus orbitate sua doleat, scriptor col. XXIII, 36 clausulam adnectit sic supplendam: *συνελὼν (δὲ....) λέγω διότι (κατ)αλειφθέντων ἢ μὴ καταλειφθέντων ἐγγόνων — οὐδὲν ἔσται πρὸς ἡμᾶς κτλ.* Sic integram simul structuram habemus: nam *διότι* e Philodemi usu (quem exemplis inlustrauit Sauppius ad Philod. de uit. § 27, p. 28, 4) h. l. ualet *ὅτι* s. 'dasz.' Accedit ex hoc libro exemplum quod exstat XXXVI, 32. Ceterum quod in uerbi *καταλειφθέντων* praepositione Τ cum Π inmutata est, factum est ut compluriens in his papyris et, ut uidetur, in eodem uerbo XXV, 14.

Sed ne parua contemnantur, col. XXV, 38 perperam *ἐ)ὰν* posuisse editorem adnoto; fuit *ὅταν* teste certo litterae Τ uestigio. cf. XXXII, 2. — Ibidem incipit locus qui est 'de morte in peregrina terra'. Talia fere scripsit: Si quis peregre degens parentes aut alios cognatos relinquit, hoc si pungit animum satis est; magnum luctum ne illud insuper addat ad difficultates quae per se peregre degentem secuntur. Tum in

1) Epist. I, 4, 16. 2) Sat. II, 3, 44. 3) De or. I, 42.

papyro legitur: *κατὰ μὲν τὸ συνέχον ὅτι πρὸς ἡμᾶς οὐδ' οὗτός ἐστιν ὁ θάνατος ἄτε μηδενὸς ἐπαισθησομένους, οὐχ ὅτι τοῦ κεῖσθαι τὰ λείψαν' ἡμῶν ἐπὶ ξένης.* καθόσον θάνατος

Quae suprascripta sunt uerba editor ante *ἄτε* inseruit. Sed totum enuntiatum mire conruptum est neque ullam sanam habet interpretationem. Ut paucis dicam: et illud quod post *συνέχον* legitur *ὅτι* et supra scripta illa uerba expellenda sunt ut sana euadat haec sententia: ‘nam, id quod maximi momenti est, ad nos ne haec quidem mors pertinet utpote nihil, nedum reliquias nostras peregre iacere sensuros’.

Si quid in editore ceteroqui de libello bene merito reprehendendum est, hoc est quod certa Buecheleri[1]) inuenta complura Philodemi cum detrimento siue neglexit siue non satis perspexit. Quae quidem partim ita in propatulo iacebant ut et Buecheler tacitus ea posuerit et ego in prima lectione in margine adnotauerim. Primum exemplum exstat in loco difficillimo qui nisi omnia fallunt adeo emendatricem manum desiderat. Col. XXVII, 34 [*κἀκεινο* e. q. s.] locum ‘de mortis indigno genere’ adgreditur Philodemus quo nihi interesse quo modo quis e uita decedat stultis hominibus persuadere uult (usque ad XXX, 7). Non, inquit, animum perturbare debet, quod multi antiquitus indignam adepti sunt mortem. Insani uero est dictitare: recte eum angi qui subductae nauis instar in lectulo aniculae in modum, non post magna facinora posterisque celebranda sese aliquando moriturum esse apud animum suum proponat[2]). *ὡς γάρ*, pergit u. 5, *ἐν Ἅιδου προτιμηθησόμενοι — οὕτως ἔχουσιν, ὑπὸ τῆς ἀδιαληψίας ἐπιλανθανόμενο(ι τ)οῦ*[3]) *ποτε κατακρείνειν τῶν ἐκλιπόντων ἀναισθησίαν*

1) In coniectaneis quae in Mus. Rhen. uol. XV (1860), p. 289 sqq. scripta sunt.

2) Ad perspiciendum hoc specimen Philodemeae eloquentiae (XXVIII, 1—5) opus est ex antecedentibus sententiam sic quasi supplere: *εἰ δὲ τὸ νενεωκλημένον — τρόπον ⟨τελευτῆς τυγχάνειν⟩, ἀλλ' οὐχὶ — τραγῳδεῖν, ⟨ἐνοχλεῖν λέγουσιν⟩, ἀποπληξία — ἐστίν.*

3) Sic pridem Buecheler l. l. p. 295 suppleuerat. Et duarum litterarum lacuna certo ut nihil supra cernitur in papyro. Quod M. scripsit *οὔποτε* nullam admittit interpretationem.

παντελῆ καὶ διὰ τοῦτο τοὺς αἰκιζομένους τὰ λείψανα κωφὴν γαῖαν ἀεικίζειν μενεαίνειν λέγοντες.

Unum extemplo apertum est: adhiberi ad exstinguendum illum dolorem ueterem illam de mortuorum perfecto torpore cantilenam. Sed qui porro nos hinc expediamus? Quid est *κατακρείνειν*? Nequit esse, quod alias est, 'damnare': nam illi qui a Philodemi inpugnantur nimirum non neglegunt (*ἐπιλανθάνονται*) damnare illam Epicuream sensuum priuationem, sed contra utpote Epicuri aduersarii acerrime detrectant. Pergo. Eidem illi stolidi homines (u. 12 sqq.) hac de causa eos qui cadauera foedant brutam terram foedare studere dicunt? Quid? Illi stolidi, paulo supra aduersarii Epicuri, subito tam recte, ita cum Epicuro sentiunt? Et hac de causa? Hic haeremus. — At illi fortasse re uera obliti damnare sensuum priuationem, puta non damnantes, scelestos illos brutam terram foedare rectissime concludunt. — Itane uero? Vide ne sic tota sententia conlabatur. Nam ei qui accipiunt illam sensuum priuationem, quo modo tandem eidem in Orco honores sese adsecuturos esse possunt sperare, quemadmodum paulo ante dicuntur sperare? Non enim sperarent, si illud cum Epicuro censerent; nedum sperent quia illud censent, sicut nunc legimus. Incurrit in oculos totius argumentationis insania.

Et primum aliquid profecerimus, si *κατακρίνειν* ad iudicandi uel censendi notionem delapsum esse perspexerimus[1]). Sic iam habemus quem exspectamus Epicuri aduersarium qui sensuum priuationem perfectam statuendam esse pro uanitate sua inmemor sit. Dein, ne sequentia tamen contra pugnent, aut pro eo quod in papyro est *λέγοντες* uerbum quod negationem in se contineat postulandum aut aliqua ratione enuntiati membro quod a *κ.. διὰ τοῦτο* (u. 11 sqq.) incipit negationem inserendam esse dicemus. Et facile quispiam *κ(οὐ)* supplendum esse suspicetur: quod propter magnum spatium quod sic inter *οὐ* et *λέγοντες* artissime coniungenda intercederet auersor.

1) Unum fortasse possit conferri Pind. frg. 149 [116] B. (*Ἀπόλλων*) *κατεκρίθη θνατοῖς ἀγανώτατος ἔμμεν*; quae uerba ita possunt explicari ut maxime benignum erga mortales Apollinem iudicatum esse dicatur.

Hoc autem — ut comprehendam quae disputatione uideor enucleasse — uoluit Philodemus: 'tamquam in Orco honores adepturi sint — ita se gerunt, quoniam perfecti mortuorum torporis obliti non intellegunt (siue negant) eum qui cadauer foedet brutam terram foedare studere'. — Eandem ad amussim sententiam cum eadem argumentatione (perspecta quidem prioris partis inmani uerborum structura) infra col. XXX, 11 sqq. leges: 'Peruulgata enim opinio est[1]), tamquam apud inferos eis, qui in uita nobiles fuerunt, gloria, eis qui ignoti, obscuritas contingat, *λήθη τοῦ πάντας ἁπλῶς ἀναισθητεῖν, μᾶλλον δὲ μηδ' εἶναι, καὶ τοῦ τῶν εἰς τὰς ταφὰς*[2]) *τὰ μὲν αὐτοῖς συγκατακάεσθαι, τὰ δὲ συνταφέντα* (lacuna sequitur XIII fere litterarum qua talia fere deuorata sint: *πάντα ὀλίγου χρόνου*) *κονιορ(τοῦσθαι . . .*' Sic enim haec uerba distinguenda et supplenda erant. Adparet illud *λήθη τοῦ πάντας ἁπλῶς ἀναισθητεῖν* respondere eis qui illo loco leguntur *ἐπιλανθανόμενοι τοῦ ποτε κατακρείνειν τῶν ἐκλιπόντων ἀναισθησίαν παντελῆ*. — Restat ut memoriam Philodemi conrigam, qui extremis uerbis Apollinis Homerici (Ω 54) de Achille Hectoris corpus trahente dictum

κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζει μενεαίνων

uerbi *μενεαίνειν* non irascendi, ut Homerus, sed alteram illam studendi uel cupiendi notionem usus uidetur esse. Aliter scripsisset *μενεαίνοντας*.

Col. XXX, 1 sqq. scripsit editor *(πάν)τες ἅμα τοῖς ὡς Μίλων εὐσάρκοις ὀλίγου κτλ.* At in papyro teste *o* clarissime exaratum est ЄΥCΑΡΚΟΙΟΛΙΠΤΟΥ, unde ni fallor recte haec statuitur structura: *πάντες ἅμα τοῖς ὡς Μίλων εὔσαρκοι — σκελετοὶ γίνονται* cum breuiloquentia Graecis non inusitata, qua

---

1) Hoc enim ualet id quod est *καταφερομένων γάρ ἐστιν*, ut supra XXVII, 8 sq. *ἐστὶ καὶ τοῦτο καταφερομένων ἐπὶ τὰ κατὰ τοὺς μύθους* — u. 14 *τὸ πανταχόθεν κτλ.*

2) Ad uerba *τῶν εἰς τὰς ταφάς* supplendum (horribile dictu) quale est *συγκατατιθεμένων*. Paulo ante *καὶ τοῦ τῶν* distinguendum est ut sit quomodo infinituus *συγκατακάεσθαι* pendeat e uerbo *λήθη* (*λήθη τοῦ — ἀναισθητεῖν — καὶ τοῦ — συγκατακάεσθαι*).

post *Μίλων* id quod est *εὐσάρκοις* quasi subauditur. — Hic locus iam ad eam libelli partem pertinet qua 'nullius momenti esse quid fiat corpore post mortem' argumentis uere Epicureis eisdemque peruulgatis euincitur (XXX, 7—XXXIII, 36). Eodem pertinet locus quo ipse librarius uno uerbo omittendo peccauit, dico col. XXXII, 2 sqq. Ibi ne eum quidem qui cogitet fore ut se mortuo corpori sepultura denegetur doliturum esse contenditur. Inserendum igitur est u. 5 ante *τυχεῖν* uox *ταφῆς*, non modo subaudiendum ut opinor; nam licet euanuerint magna ex parte quae scripta olim fuerunt exstrema columna XXXI, tamen in uicinia illa uox non legitur unde possit lector arcessere. Accedit quod infra u. 18 eadem legitur elocutio: *ἀλλὰ δὴ καὶ μυρίοι — ταφῆς οὐκ ἔτυχον.*

Mox u. 29 sq. *τοὺς περιεσταλμένους καὶ τοὺς ἀτάφους* sibi opponi, quamuis in papyro (librarii an ignis culpa incertum) YCIC | . ΑΦΟΥC clarissime sit scriptum, ipse editor perspicere poterat[1]). Nam nil reapse aliud potest scripsisse Philodemus, id quod nuper iam Blassium l. l. monuisse uideo.

Hinc (inde a u. 31) id agit Epicureus ut expellat metum eius mortis generis quod unum omnium *φρικωδέστατον* censebant ueteres, mortem dico quae in mari contingat. Haec nimirum Epicureorum cateruae grata erat arena in qua principis famosas exercerent doctrinas. Itaque nihil prorsus interesse utrum quis lacu uel fluuio an mari mergatur, utrum piscibus cibum praebeat corpus an terra conditum uermibus conficiatur uel supra terram 'flammis interfiat', non sine quadam festiua inrisione increpantem audimus Philodemum nostrum qui h. l. cum Lucretio mire concinit.

Sed ut dicam quod nunc dicendum est: illa quam modo adumbraui narratio non continuo uersuum ordine decurrere sed duorum uersuum lacuna interrumpi uidetur; nam post u. 37 in col. XXXII fuisse uidentur duo uersus de quorum altero superstites sunt litterae Α̣ . ΑΘΟΝ quod est *ἀγαθόν*[2]). Sic

1) Quod ipse dubitanter coniecit *τοὺς εἰς τάφους* omnino sensu caret, quoniam ipsum contrarium flagitatur.

2) Col. XXXII M. = p. XXXIII Scott. Inter XXXVII et XL uersuum

sane inferiore margine columna careret, quamobrem ut opinor M. illud uerbum forte fortuna adscriptum esse maluit adnotare. Quod factum esse cur statuamus non uideo. — Idem est argumentum totius quae sequitur columnae. Ibi inde a u. 23 id agit ut increpet eos qui non *δι' ἀναγκαίας χρείας* sed uel scientiae cupiditate uel auaritia permoti uel alia quadam de causa (de qua nunc quaestio est) omnino mare temptent. Scribit autem sic (u. 23): *τί γὰρ δεῖ λέγειν τοὺς ἀπὸ φιλομαθίας ἐπαναγομένους ἢ τοὺς ἕνεκα συνήθων πλέοντας (τά)φου; (ἐ|κείνους μέντοι νὴ τὸν Δία καὶ ψέγειν (καὶ)*[1] *κακοδαιμονίζειν φυσικόν κτλ.* — Sic optime opinor u. 25 suppleuerat Mekler, post quem cur Gomperzius eiusque inscius Blassius maluerint *πλέοντας (σο)φού(ς)* haud adsequor. Concedendum sane est utrumque posse suppleri, quippe quia in extremis uersibus de unius litterae spatio uix quidquam potest statui. Sed quam displicent illi *ἕνεκα συνήθων πλέοντες σοφοί*! Quanam de causa nauigantes? Cur tandem sapientes potissimum inducuntur nauigantes hac potissimum de causa! Quid est familiarium causa nauigare? Quales uero dicit sapientes? Scilicet Epicureos. At qui cogitari potest Philodemum sapientibus suis id inputare quod ualde uituperandum esse statim clamat? Quinam mihi iste est sapiens qui omnino ut faciat quod uituperatione obnoxium sit ab animo suo inpetret? Procul hinc abeant isti *σοφοί*. Contra quam apte h. l. homines familiarium sepeliendorum gratia nauigantes commemorantur! Antiquissimus ueterum mos erat peregre mortuos cremare cineremque eorum urnis in patriam reportare[2]. Proinde humanissimus fuit Ouidius[3] cum oraret:

---

in singulis columnis numeros fluctuat, ita tamen ut tantum XXXVI uersus habeant columnae XXIV et XX (= p. XXV et XXI Scott), XXXV uero col. XII (XIII Sc.). — In col. IX (X Sc.) fragmento fugit editorem ultimus i. e. uigesimus alter uersus de quo littera Δ superest.

1) *καὶ*, non *ἢ* supplendum esse uidit Blassius.

2) Sic Tzetz. ab Lycophr. 367. Nubem locorum congessit Meursius, de funeribus c. 39, qui cui non sufficiunt adhibeat K. Fr. Hermanni opus quod inscr. Lehrbuch d. gr. Antiquitäten[4], IV, p. 365, 1. 374, 3.

3) Trist. III, 3, 65.

Ossa tamen facito parua referantur in urna
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

Et quis inmemor est Catullianae pietatis cui sublime carmen epicedion debemus quo testatur ipse:

Multas per gentes et multa per aequora uectus
Aduenio has miseras, frater, ad inferias,
Ut te postremo donarem munere mortis e. q. s.?

Quam pulcherrimam pietatem Epicureus ut inutilem censet uituperandam. — Voce *φυσικὸν* sententia qua de illis hominibus iudicat philosophus manifesto clauditur; tum scripsit editor *ἢ τοὺς κτλ.*, perperam, quia ante H unius minimum litterae spatium est. Item frustra fuit Blassius quod proposuit *φυσικὸν ἤδη, τοὺς κτλ.*, et propter spatii indolem duarum latissimarum litterarum haud capacis et propter uerborum structurae atque sententiae labem. Ego, si spatium sufficeret, scriberem: *φυσικόν. τί δὴ τοὺς — βυθιζομένους;* namque certissimum est hic nouam sententiam incipere qua nouum nauigantium genus inducatur de quo infra u. 30 sqq. iudicat: *ἀλλὰ τὸ ζῆν οἰκτρὸ(ν ὄν)τως*[1]) *αὐτῶν, οὐχ ὁ θάνατος κτλ.* — Sed res ita potius expeditur. Enuntiatum illud u. 25 *ἐκείνους μέντοι — φυσικόν·* interponitur *παρενθέτως* inter id enuntiatum quo prius nauigantium genus describitur (u. 25 *τί γὰρ δεῖ λέγειν τοὺς — τάφου;*) et id quo alterum adiungitur (u. 27 *ἢ τοὺς διὰ φιλοκερδίαν — βυθιζομένους;*), ita ut accusatiuus *ἢ τοὺς — βυθιζομένους* trans illam intercapedinem respiciat ad id quod supra legitur *τί δεῖ λέγειν.* Tum de illo altero genere satis concinne statim, ut supra de priore, u. 30 sqq. iudicatur. En Philodemi eloquentiam! Nunc illud spatium quod u. 27 post *φυσικόν* et ante *ἢ* in papyro esse supra dixi, et illud quod u. 25 post *τάφου* reapse uidetur fuisse, interpunctionis loco a librario factum esse recte statuemus. Qualia spatia constat complura in his papyris adparere.

Quae deinceps inter u. 31 inde a uerbo *ὅτ'* et u. 36 leguntur, sicut M. scripsit, item uerba sensu destituta sunt. Ea

1) *ὄντως*, non *οὕτως*, supplendum uidetur.

nec Blassius omni ex parte emendare potuit neque ego nunc possum; quare miras papyri scripturas accurate exhibere satis habeo: u. 31 sq. ΟΤΟΥΚΕΙCΓΑ . . | Δ . Δ . . ΑΓΚΑ . . C, ubi plane absonum est ni fallor *ὅτ' οὐκ εἰ(σίν. τῶν* | *δὲ* quod suasit Blassius. u. 33 sq.

CΥΝΚΥCΙΝ . | ΤΩΝΟΥΔΕΓΕΡ . . ΑΛΛΩCΓΕ,

ubi Blassii *οὐδέτερ(ο)ν* ‘i. e. nec *τὸ ζῆν* neque *ὁ θάνατος* horum hominum *οἰκτρόν ἐστι*’, ut de obscura sententia taceam, ne Philodemo quidem ausim inputare. — u. 35 sq. optime Blassius *ἐν θαλ(άτ* | *τηι* cognouit et uersuum 35 et 36 sensum reduxit.

Iniustam quoque mortem solacia sua habere inde a col. XXXIII, 37 usque ad col. XXXV, 34 demonstraturus Philodemus praemittit habere quodam modo ueniam, si quis maereat quod uelut olim Palamedes Socrates [1]) Callisthenes e uita decedere ui cogatur. Quod quidem sapientibus uiris perquam raro accidere, quia hi neque quod tali morte dignum sit committant neque omnino cum hominibus scelestis rem habeant. *ἀλλ' ἐπειδήπερ οὐκ ἀδύνατον, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν μὴ τελείων τοῦτο συνκυρῆσαι, τὸ μὲν ἀδήκτως ἔχειν κατὰ πᾶν οὐ ῥάιδιον κτλ.* Sic habet papyrus, et sic scripsit, id quod satis mireris, editor. Nam haec uerba inmane quantum insana esse, facile autem inserendo uoculam *οὐκ* ante *ἐπὶ* u. 10 sanari paulo diligentius haec legentem uix fugere potest. Adde quod Buecheler l. l. p. 294, cum totum locum (XXXIV, 1—15 init.) exscriberet, sic conrexit, nisi quod praepositione *ἐπί* nescio qua de causa omissa exhibuit *ἔτι δὲ μᾶλλον οὐ τῶν μὴ τελείων κτλ.* Res est certissima, nisi forte quis negationem *οὐκ* ante *ἀδύνατον* positam hucusque ualere nobis persuadeat. Verum ut ad Philodemi disputationem reuertamur: si quis iniustam mortem perpessurus sit, eum non omni quidem morsu liberum fore sed mediocriter perturbatum talibus meditationibus adhibitis prorsus fortiter casum toleraturum esse contendit (XXXIV, 12 sqq.). Etenim si quis propter turpia facinora mortis con-

1) Quid rei sit Palamedi cum Socrate supra p. 24 sqq. pluribus exposui. Quam igitur lepide eidem in eadem causa a Philodemo iuxta ponuntur!

demnetur, eum infelicem quidem esse, sed quia uiuens perpetuo poenam metuat, non quo ei mortuo propter infamiam quam contraxerit male sit futurum. — Nimirum huic homini scelesto eis quae secuntur sapientem opponit, quem, cum insontem se necari sciat, dolorem sane sensurum dicit, non autem nec per se nec propter hominum existimationem mortis genus turpe putaturum esse, praesertim cum neque omnes neque multos sic iudicare sciat.

Haec igitur sententia (cuius singula uerba restituere frustra uidetur nisus esse Blassius) inde a uersu 21 usque ad u. 34 patuit et, ut par est, eodem modo quo sententia cui opponitur (u. 15 *ὅταν μὲν γάρ τις — ἔνοχος ὢν — τυγχάνῃ —, ἄθλιοι ἔσονται —*) exstructa erat. Atque initium (u. 21) quidem *ὅταν δέ τι(ς*[1]*) ζήσας) καλῶς καὶ παντὸς σπ(ίλ)ου καθαρῶς*[2]*) κτλ.* certo refingitur. — Versu autem 34 sic pergit: 'et si omnes eius mortem turpem censerent, ipse, dummodo uitam integram et beatam..... nec sibi soli illud accidisse meminerit: tali casu non perturbabitur'.

Lacunam supra in paraphrasi indicaui, de qua explenda nunc paucis. Exstant u. 37 haec:

ΑΝ . ΠΙϹ . . Ε . . ϢϹ[3]) e. q. s., e quibus ni fallor necessario hoc uerbum restituitur: *ἀν(ε)πισ(τρ)έ(πτ)ως*. Sic prodit et elocutio uere Philodomea (*ἀνεπιστρέπτως ἔχειν τινός*. cf. XXXVII, 5) et sententia apta: nempe molestis illis bestiolis, quas cum locustis et uermibus componit comicus poeta[4]), ad-

1) Haec e papyri ductibus eruenda erant; sed nec lacunam recte mensus est Mekler. Ceterum cf. XXXV, 39 *ἐὰν δέ τις εὖ βιώσας κτλ.*

2) Hoc recte uidit Blassius, cuius e ceteris coniecturis uel propter spatii rationem cadit ea quam fecit u. 24 sq. *εἰς τύ)χην τοιαύτην ἀχθεῖς*, si quidem u. 25 ΤΗΝΛ . ΧΘΘΙϹ exstat. Pariter cadunt quae M. u. 27 extr. et 28 in. suppleuit, quia u. 28 . ΝΑΠ . . ΟΙ legitur.

3) Post prius Ϲ uestigium litterae Λ adparere uidetur. Sed haec h. l. uix reuera potest scripta fuisse.

4) Nicoph. frg. 1 (Com. II, 848 M. = I, 775 K.)

Ἅπερ ἐσθίει τουτὶ τὰ πονηρ' ὀρνίθια,
σέρφους ἴσως, σκώληκας, ἄκριδας, πάρνοπας.

simulantur maledici homunciones, ad quorum ludibria uelut culicum susurrum sapientis beatam uitam Philodemus ait non respecturam esse. Quales uero *σέρφους* illos dixerit quod nequiui indagare aegre fero: *ἀπτέρους* (de quo Gomperzius cogitauit) certe nec uoluit nec potuit dicere. — Tum argumentum illud omnium scholarum consolatoribus tritum 'non tibi hoc soli' proferentem supra feci Philodemum; et quod eodem redeat legimus apud Meklerum u. 38 *καὶ οὐ μόνον αὐτὸν ἐγκεκυρηκέναι*, nisi quod *αὐτὸν* conrigere opus est. Quamquam, cum apographorum ductus non satis siue aestimaret siue intellegeret, ueram scriptoris manum non restituit. Sic enim fuit testibus *o* et *n* scriptum olim in papyro: KAITOMONONAYTON [1]; unde conrecta librarii neglegentia OY post TO omittentis Philodemi uerba *καὶ τὸ ⟨οὐ⟩ μόνον αὐτὸν ἐγκεκυρηκέναι* repetimus [2]. Hanc fuisse eius sententiam inde euincitur quod quae statim secuntur *καὶ γὰρ μυρίους οἶδε καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων φθόνῳ καὶ διαβολῇ περιπεσόντας κτλ.* huc necessario spectant.

Ex his uadis uixdum expeditis nobis in conspectum ueniunt horridi scopuli, quos si minus possumus tollere, certe, noti ut fiant, explorare debemus. Philodemus postquam iniustos illos iudices per totam uitam scelerum conscientia uexari et interdum etiam ab aliis castigari (col. XXXV, 6—11) narrauit, adiungit uerborum comprehensionis quoddam monstrum quod inde a u. 11 usque ad u. 25 in. patet. Cuius sententia usque ad medium uersum 17 bene se habet; pariter quae inde a u. 19 med. usque ad periodi finem leguntur explicationem admittunt: de eis quae inter has duas quas distinxi partes exstant quid sibi uelint quaeritur. Dixit autem talia fere: 'equidem miror esse qui in summis malis censeant damnatum esse, non ab hominibus bonis, sed a pessimis uel potius beluis; miror, inquit, si eidem beate uixisse et uicturos esse existimant pessimos illos homines (*τοὺς παμπονήρους μέν*), *ἀπολυομένους δὲ διαβολῶν ἢ μηδόλως δια-*

1) Littera I post KA etiam in *o* deest, in quo ante OM certissimum litterae T uestigium superest quod Neapolitanum fugit.

2) Subaudiendum esse (*τῇ τοιαύτῃ τύχῃ*) *ἐγκεκυρηκέναι* uix opus est adnotare; quam elocutionem uide XXXIII, 33 et XXXV, 40.

βαλλομένους παρὰ τοῖς τοιούτοις, sed id quoque miror[1]), si illi negant etiam sapientissimorum hominum uitam miseram esse, si quidem ei qui scelestis illis[2]) obnoxii fiunt miseri sunt, quoniam fore ut sibi quoque simile quid accidat[3]) mente praesentiunt'.

Vides optimam euasuram esse sententiam, si u. 17 commate post *παμπονήρους* posito statim sequerentur *ἔτι δ' εἰ μὴ νομίζουσιν κτλ.* (u. 19); dein membrum illud *ἀπολυομένους δὲ — τοιούτοις* (17—19), quod uidelicet eis quae sunt — *τοὺς παμπονήρους μέν* respondet et ex eodem uerbo *ἡγοῦνται* (u. 15) non potest non pendere, praedicato suo carere. Quod quidem restitueris, si spatium illud duarum litterarum quod u. 19 inter *τοιούτοις* et *ἔτι* iacet uocula *μή* expleueris[4]).

Restat ut concludamus Philodemum *ἀντιθέσεων* amantissimum, cum scripsisset illud *παμπονήρους*, adglutinando uerba quae sunt *μέν, ἀπολυομένους δὲ — τοιούτοις* de sententiae salute securum libidini suae indulgere quam statim adiungendo *ἔτι δ' εἰ μὴ κτλ.* sano stilo uti maluisse.

'De praemeditatione malorum et mortis' festiuum consolationum locum Philodemus inde a col. XXXVI uersu 37 exponit. Cuius loci initium inmedicabili uulnere truncatum hanc fere sententiam exhibuit: 'plerique, si mors in conspectum uenit, inter grauissima et quae sibi unice curae sint negotia opprimi sese clamitant; uelut senex ille tyrannus urbe amissa turpi dolore adfectus, quod sibi moriendum sit, priusquam illam recuperare possit (— XXXVII, 3)'. Tum u. 3—10 duo homines instantis mortis timore eiulantes inducuntur, quorum utriusque in uerbis distinguendis editor errauit. Prioris enim clamor iam a uerbis *εἰ τοῦτ' ἐπιδὼν* incipit; deinde nulla dumtaxat mutatione pro *ἀπέθνησκεν* scribendum est *ἀπέθνησκον*. Etenim

1) Nempe *ἔτι δὲ* (*θαυμάζω*) *εἰ* intellegendum est.

2) u. 22 *τοῖς τοιούτοις* spectat ut paulo ante *παρὰ τοῖς τοιούτοις* (u. 19) ad scelestos illos iudices.

3) Scilicet ut re uera ab illis necentur.

4) Hoc spatium non indicauit M.. Structura autem haec est: *ἡγοῦνται μακαρίως βεβιωκέναι — τοὺς παμπονήρους μέν, ἀπολυομένους δὲ — μή.*

exclamationis protasin indirecta quam dicimus oratione (*εἰ — ἀπέθνησκεν*) praemissam esse, directa sequi apodosin (*οὐκ ἂν ἀπεστρεφόμην* cogitari nequit. — Mirifice uero lapsus idem est in distinguendis alterius uerbis. Posuit enim inductus loco quodam alienissimo[1]) u. 8 post *πολλάκις* comma, cum artissime cohaereant uerba *καὶ πολλάκις ἀγαθὰ τοσαῦτ' ἔχων*, quippe quibus superbus iste et stolidus homo multo plura bona se habere gloriatur; multo plura scilicet quam *ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα* quem sibi superstitem duraturum esse indignatur. In elocutione autem *πολλάκις τοσαῦτα* (nam haec uerba coniungenda sunt) non debuit offendere, si quidem Plato[2]), ubi Cephalum facit dicentem *ὁ μὲν γὰρ πάππος — ὅσην ἐγὼ νῦν οὐσίαν κέκτημαι παραλαβὼν πολλάκις τοσαύτην ἐποίησε*, plane eadem utitur.

Haec non ita difficilia editorem fugisse eo magis miror quod a Buechelero utrumque locum olim, uerbo sane non addito, recte constitutum esse uideo. — Qua data occasione reuertor ad locum in quo restituendo et explicando recta membrorum distinctione aliquantum proficimus. Hic quoque eodem quo Buecheler deueni, hic quoque Mekler eum neglexit. Dico autem col. XIX, 1—9, ubi haec narrantur: 'ei qui sapiens factus sit et aliquod tempus uixerit summum bonum contigit[3]). Sed dum ad huius (scil. summi boni) similitudinem quam maximam iter fit, usque ad infinitum tempus, modo possit fieri, uiuendo progredi optimum est: *ἂν δὲ* — sic pergit apud Meklerum — *παραγένηται, τῆς μὲν εὐδαιμονίας ἀφαίρεσις οὐ γίνεται τῆς γεγονυίας, κώλυσις δὲ τῆς ἔτι μετουσίας αὐτῆς.*

Quaero quid sit quod adesse (*παραγίνεσθαι*) ponit philosophus; uel, ut *γραμματικώτερον* dicam, quod sit protaseos illius subiectum. Summum illud bonum an summa illa similitudo? Neutrum animo substituisse editorem confido: admodum enim inepte substituisset. Atqui tertium quod suppleret non habuit. Verum certissimum est cum Buechelero distinguendum sic esse: *ἂν δὲ παραγένηται τῆς μὲν εὐδαιμονίας ἀφαίρεσις,*

1) Plat. Apol. p. 30 C *οὐδεὶ μέλλω πολλάκις τεθνάναι.*
2) Republ. I, p. 330 B.
3) Hanc loci partem supra p. 146 suppleui.

οὐ γίνεται τῆς γεγοννίας, κώλυσις δὲ τῆς ἔτι μετουσίας αὐτῆς. 'Cum autem (scil. morte) beatitudinis priuatio fit, non fit praeteritae, sed tantum eius quae etiam tum contingit inhibitio'. Haec interpretatio tibi adridebit, si hoc fragmentum ad libelli locum qui est de inmaturae mortis solaciis pertinere memineris. — Quam mortem minime optandam esse, habere tamen solacia sua Philodemus columnis XII et XIII explicauit, de qua re supra p. 145 sq. copiose exposui. Solacium autem quod h. l. adhibet 'praeteritae beatitudinis priuationem fieri non posse' uide quam sit bene Epicureum. Epicurus enim teste Cicerone[1]) leuationem aegritudinis in duabus rebus posuit, auocatione a cogitanda molestia et reuocatione ad contemplandas uoluptates. Et Seneca in consolatione ad Marullum[2]) idem argumentum diserte persecutus est. 'Nostrum', inquit, 'est quod praeteriit tempus nec quicquam est loco tutiore quam quod fuit... Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est: et futura et praeterita delectant, haec exspectatione, illa memoria: sed alterum pendet et non fieri potest, alterum non potest non fuisse'.

Sed de hac digressione secundum disputationis ordinem ad col. XXXVII redeo. Ibi u. 27 sqq. causas infirmitatis humanae naturae adfert: nos omnes, inquit, quasi in urbe habitamus quae nullum contra mortem praesidium praebeat, omniaque plena sunt eorum quae mortem efficiunt, cum nos tam debiles simus et anima nostra opportunissimos ad exspirandum exitus inueniat, (u. 33) *καὶ τοῦ περιέχοντος ἅμα τῇ τύχῃ διακρίσεως ἡμῶν ἀμύθητα γεννῶντος κτλ.* Haec uerba sensu cassa esse iam Gomperzius sensit, cum post *ἀμύθητα* desiderari *αἴτια* uel *παρασκευαστικά* coniceret. Et certissimum quidem est tale quid excidisse. Nam ut mittam genetiuum *διακρίσεως* necessario egere uerbo e quo pendeat, nullo pacto potest dubitari quin id quod supra legitur u. 29 *πάντα γέμει ποιητικῶν αὐτοῦ* (scil. *θανάτου*) aliis uerbis h. l. repetitum sit. Sed probabilius est Philodemum ingenti uerborum inopia insignem simul cum

1) Tusc. III, 33. 2) Epist. 99, 4 sq.

sententia uerbum quod iam supra adhibuerat repetiuisse h. l. et sic scripsisse: *ἀμύθητα ⟨ὅσα ποιητικὰ⟩ γεννῶντος*. Nam illud *ὅσα* uix omissum fuisse discimus u. 38 *πάμπολλ' ὅσα προσεπεισφορούσης* et XXIX, 12 *ἀμυθήτων ὅσων ἀγνοουμένων ὡς ἀπέθανον*.

Pungit me dius fidius animum quod columna XXXVIII egregie seruata inquinatur una lacuna qua loci lepidissimi quaedam pars obscuratur. Quae lacuna quo expleatur ne me quidem habere fateor; tamen refutata Gomperzii ingeniosa coniectura uiam monstrare posse mihi uideor. Sermo est in hac columna de uitae breuitate et de eorum ineptia qui in tanta breuitate ‘spem incohare longam’ longaque consilia texere audeant (—14). Quid sapientis uiri sit opponit suo more Philodemus u. 14—25. De uerbis *εἰ οὕτως ἐλλείπων | τι τοῦ κρατίστου βίου συνακολουθεῖ* ΠΡΟ . | ϽΑϹ — . ΔΗ quaeritur[1]). Primum ex eo quod u. 20 in papyro scriptum est ΕΛΛΕΙ-ΠΩΝ | ΤΙ Gomperzius fecit *ἐλλείποντι*, et hac coniectura reliquae mutationes haud ita lenes nituntur. Ergo si illa cadit, hae simul concidunt. Atqui aut illa cadit aut nihil ego uideo. Manifestum enim est per totam hanc periodum (u. 14—25) unum regnare subiectum: *ὁ δὲ νοῦν ἔχων ἀπειληφὼς — ἐντεταφιασμένος περιπατεῖ καὶ — κερδαίνει — στενάζων — ἀπολαβὼν — συνκεκυρηκὼς εὐχαριστεῖ*. Quae cum ita sint, haud probabiliter u. 22 nouum subiectum *τὸ πέρας* inculcatur. Crede mihi, h. l. melius scripsit Philodemus. Conligitur *ἐλλείπων* seruandum et *τι* notissimo ex usu aduerbialiter prolatum esse. Accedit quod u. 21 post *συνακολουθεῖ* clarissime exaratum est ΠΡΟ, sic scilicet supplendum ut *πρός* fiat. Dicitur autem ille *ἐλλείπων τι τοῦ κρατίστου βίου*, quod ad optimam uitam ipsa longitudo necessaria est, sicut Philodemus diserte docet col. XIII, 36—XIV, 10, de quo loco supra p. 145 sq. dixi. Postremo confer quaeso col. XIX, 30 sqq., ubi de eodem homine sapienti (qui opponitur u. 33 *τῷ ἄφρονι*) scribitur: *λυπήσεται δ' οὐδαμῶς*

1) Spatium quod ante ΔΗ est nullo modo litterae ω capax est; de maculis illis euanidis quas sic interpretatus est M. incertissima res est.

ἐξαιρούμενος ἐκ τῶν ὄντων ὡς εἰ μηδεμίαν ἴσχεν τῆς ἐλλείψεως ἐπαίσθησιν. His ipsi Gomperzio de hoc loco me persuasisse confido.

Sed nunc age, ut post hos labores paulisper recreemur, Horatium lepidissimi furti coarguamus. Quem inter Zenonis rigidam sapientiam Aristippique molliora praecepta modo huc modo illuc inclinantem fluctuasse optimo scimus testimonio. Et Aristippus quidem placuit cum primam illam ad Maecenatem epistulam scripsit, cuius de quodam loco uide quae supra p. 62 obiter adnotaui; eidem deditus erat eo tempore quo ad Albium quendam festiuum misit epistolium (I, 4), cuius extremi uersus mire ad Philodemum nostrum (ibid. u. 22 sqq.) faciunt:

Inter spem curamque, timores inter et iras | Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. | Grata superueniet, quae non sperabitur hora.

τὴν ἐκ τοῦ χρόνου προσθήκην ἀξιολόγως ἀπολαβὼν ὡς παραδόξῳ συνκεκυρηκὼς εὐτυχίᾳ καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς πράγμασιν[1]) εὐχαριστεῖ.

Quam uero apte statim pergit Flaccus meus:

Me pinguem et nitidum bene curata cute uises,
Cum ridere uoles, Epicuri de grege porcum[2]).

Postremum surgit disputatio. Quid de senibus uiuendi cupidis re uera scripserit Philodemus ostendam; namque adhuc ea legis quae cum illius consilio aduersa, ut aiunt, fronte pugnent. Postquam sapientem suum quemadmodum paulo supra rettuli descripsit, sic pergit: πᾶς δ' ὁ κηφηνώδης καὶ γέρων γενόμενος ἀνενθύμητός ἐστι τοῦ θνητοῦ καὶ ἐπικήρου τῆς συστάσεως, καὶ πιθανὸν ἡγεῖται λέγειν τὸν φάσκοντα παράδοξον εἶναι γέροντα κυβερνήτην ἰδεῖν καὶ τύραννον, οὐχ ἡγεῖται δὲ καὶ τὸ κοινῶς ἄνθρωπον· ἀλλὰ — et nunc senis illius ineptias usque ad finem columnae iocosa inrisione perstringit. Vides ut unius litterulae falsa adiectione totus locus conruptissimus sit? Quid? ignauus ille et ineptus qui describitur senex ita cum Philodemo sentit ut ei uel de fastidioso illo dicto adsentiatur? Belle profecto suas partes ageret! Equidem hoc sensus uitium extemplo sic conrexi ut scripserim κἀπίθανον

1) το(ῖς) πράγμα(σ)ιν Blassius.

2) Philodemus laudatur S. 1, 2, 121.

ἡγεῖται λέγειν, quod uel ideo censui flagitari quod paulo post legitur οὐχ ἡγεῖται δὲ καὶ, pro quo Philodemus, si supra id quod illi putant scripsisset, potius ἀλλ' οὐχ ἡγεῖται οὐδὲ κτλ. posuisset. Post cum Scottii tabulas inspexissem, ecce in papyro quod conieceram scriptum esse inueni: ΩCKAΠ . ΘANON [1]).

Sed restat alterum mendum in fine huius loci, u. 31 οὐχ ἡγεῖται δὲ καὶ τὸ κοινῶς ἄνθρωπον. Hoc quidem nihil est, sed quid lateat scire mihi uideor. Scribere enim debuit librarius ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ. Dicebant autem ueteres, ut in rebus tristibus solebant εὐφημεῖν (cf. XXXV, 40), mortem τὸ κοινῶς ἀνθρώπινον, sic ipsa significatione rei quoddam solacium indicantes.

Col. XXXIX, 23 sq. perperam de papyri scriptura rettulit M., si quidem in *o* clarissime exaratum est ЄΚΠΝЄ | Θ . . . Ν, unde nuper iam Blassius ἐκπνέο(υσι)ν recte suppleuit.

Reliquum est ut quae noua uerba quique noui uerborum usus linguae graecae thesauro addenda ex hoc Philodemi libello redundent paucis complectar. συνεκπτώματα (XXXVI, 2) quod ualet idem ac συμπτώματα, προσεπεισφορεῖν ('insuper ingerere' XXXVII, 38)[2]), ἀνενθύμητος ('is qui οὐκ ἐνθυμεῖται' XXXVIII, 27), ἀδιαληψία[3]) (i. e. διαλήψεως ἔνδεια XXVII, 13. XXVIII, 9) adhuc non legebantur; accedunt προ(σέ)νστημα (quid sit nescio. XVI, 8) et ἀ(ντα)λλάκτης (scelerum ultor?

---

1) Rectissime u. 28 sq. (ἠγ|ε(ῖ)ται suppleuerat M.; nam C . TAI u. 29 init. exstat. Itaque Blassius utinam illo inprobato οἴ|εται ne iussisset scribi!

2) Nisi forte προσεπεισφερούσης facillime emendandum est; hoc autem uerbum Longin. de sublim. 9, 12 p. 23, 3 Jahn. eadem notione praeditum legitur. Quid sit quod Pollux V, 140 idem uerbum synonymum facit uerbo ἐνεργετεῖν haud adsequor.

3) ἀδιαλήπτως de ir. p. 137, 23 Gomp. exstat, ubi opponitur ei quod est διειλημμένως ('prudenter, accurate'), de quo cf. nostri libelli col. XXXII, 20 sq., ubi διειλημμέν(ω)ς ἐπιστ(ήσ)ας optime restituit Dielsius. Ceterum quod ἀδιαληψία in mss. Herc. Oxon. part. II p. 18 ualere 'continuitas, status qui diuisiones non recipit' Cramer in Steph. Thes. dicit, ibi ἀδιαλειψία (ει pro η, ut saepe in his papyris) restituendum esse facile intellegitur.

XVII, 9), si haec recte a Gomperzio et a Meklero restituta sunt[1]). Incerta res est de truncо uerbo *προφαντασοφ . . . . ον* (XVIII, 9 sq.), ubi caue cogites de generis feminini uerbo; nam quae antecedunt *κρεῖττο(ν τ)ὴν* perperam suppleta sunt, cum in papyro certissime fuerit *κρεῖττο(ν) ἦν*. Videtur igitur de alicuius uerbi praesentis temporis participio cogitandum esse. Eximie placuisse uidetur Philodemo adiectiuum suum *ἀρετηφόρος* (XXXV, 27) quod etiam in eius de arte rhetorica libro (p. 74, 8 Gros. et col. XXVIII) legi et, ut illo loco, cum uerbo *ἀνήρ* coniungi inuenio. Transeo ad uerborum uel memorabiles uel adhuc inauditos usus. Adiectiuo *ἀναπόλαυστος* (XIII, 12) actiuam notionem indidit Philodemus: unde confirmatur Hesychii glossa *ἀναπόλαυστος· ἄγευστος* (i. e. 'qui non fruitus est'). *οἱ ἐπιχαιρόμενοι* (XX, 10) sunt, mirifice profecto, 'ei qui inridentur'. Perinde hoc uerbo in libro de uitiis[2]) usus est. *κατακρείνειν* col. XXVIII, 10 ad iudicandi notionem degenerasse supra p. 149 mihi uideor ostendisse. *σύνγνωσις* (XXXIV, 35), quod hoc loco atque apud unum Clementem Alexandrinum[3]) legitur, latino conscientia ad amussim respondet. In elocutione *ἀβίωτον ἡγεῖσθαι τὸ καταγνωσθῆναι* (XXXV, 12) uerbi *ἀβίωτος* naturalis et principalis significatio ita euanuit ut idem fere ac 'intolerabilis' ualeat. Et ad hunc usum reapse Suidae glossa (de qua Schaefero in Steph. Thes. non liquebat) *ἀβίωτον· κακόν ἀηδές ὀδυνηρόν* spectat, ubi nimirum *βίον* nequit subaudiri. Itaque in Hesychii glossa *ἀβίωτον· κακόν ἀηδῆ ὀδυνηρόν ἀηδές* restituendum est. Quem rei statum uerbique usum quod Schaefer non perspexit eo magis miror quod Aeschinis locum (74, 149), qui proxime ad Philodemeum accedat: (*Δημοσθένης*) *ἀβίωτον ἡγησάμενος εἶναι εἴ τινος ἀπολειφθήσεται δωροδοκίας*, ipse adfert.

1) *ἔνστημα* ('inpedimentum') unus Chrysippus (Plut. Mor. p. 1056 D) habet. *ἀλλάκτης* infima graecitate, *ἀπαλλάκτης* semel apud Maximum Tyrium inuenitur.

2) § 27, p. 28, 2 *ἐπιχαίρεσθαι μετὰ καταγέλωτος ὑπὸ πάντων*, ubi u. Sauppium.

3) Cognitionis notione praeditum, Strom. 1, p. 120 Sill. (uol. II. p. 17 D.).

Finem apte facit ἡ τοῦ βίου παραγραφή (XXXIX, 18), id quod per metaphoram alias inauditam (παραγραφῆ a grammaticis periodi finis significabatur) 'uitae finis' ualet.

Sed multo longius quam constitueram euagatus sum et, dum quaedam uolo delibare, paene omnia quae habui raptim exhausi. Proinde nunc defessus labore decedo.

Ecce coronatae portum tetigere carinae,
Traiectae syrtes, ancora iacta mihist.

Sintne alicuius pretii quae reportaui qui harum rerum periti sunt iudicent.

ADDENDUM.

Exciderunt nescio quo casu quae habui de Philod. π. θανάτου col. XIV, 12. Philodemus ab initio columnae cur uere sapientis uiri sit aliquantum temporis ad uiuendum expetere exponit (— u. 10). 'Si quis autem' — sic cum leni inrisione uidetur perrexisse — 'infinitum tempus expetat, quot anni huic uiuendi essent ipsius uitae quasi promo?' Vides de sententia me cum Meklero fere consentire. Sed u. 12 ЄΞΟΝΤΑΙ Ι . . ЄΙΟΝ in *o* exstat, unde ille utique perperam ἔξοντα τ(αμι)εῖον finxit, ut structuram uerborum sic nullam esse mittam. Haec optime se habebit, si καθάπερ ἔξων ταμιεῖον restituerimus.

CONSPECTUS OPERIS.

Pagina

Prooemium 3

I. De Graecorum philosophorum scriptis consolatoriis.

De Democrito, Hipparcho, Prodico 7
De Axiocho 9
De Platonis Menexeno Phaedone Apologia Socratis 20
De Xenophontis Apologia Socratis 21
De Aristotelis Eudemo, de Theophrasti Callisthene, de Dicaearcho; de Cynicis 34
De Stoicis 37
De Crantoris libro *περὶ πένθους πρὸς Ἱπποκλέα* 38
De ceteris Academicis 57
De Hegesiae libro *Ἀποκαρτερῶν* qui inscriptus erat ceterisque Cyrenaicis 59
De Epicuro et Metrodoro 60
De Plutarchi scriptis consolatoriis, praecipue de consolatione ad Apollonium 64
De epistularum scriptoribus 71

II. De rhetorum Graecorum studiis consolatoriis.

De Gorgia et Alcidamante 72
De Antiphonte sophista 72
De Atticorum orationibus funebribus 89
De posteriorum sophistarum declamationibus 91

III. De consolationibus a Romanis scriptis.

De Ciceronis consolatoribus 94
De M. Tullii Ciceronis Consolatione 95
De eiusdem Catone maiore epistulisque consolatoriis 107
De Senecae scriptis epistulisque consolatoriis 108
De eiusdem consolationis ad Marciam tempore 110
De consolatione ad Polybium 114
De Frontone Ambrosio Hieronymo Boethio 120
De Romanorum laudationibus funebribus 121
Excursus 123
Epimetrum de Philodemi *περὶ θανάτου* libro 143

INDEX RERUM ET VERBORUM.

(Quae in operis conspectu satis indicata sunt ea h. l. repetere nolui.)

ἀβίωτον τι ἡγεῖσθαι 163.
ἀδιαλῃψία nouum uerbum 162.
Aeschinis dialogi 12.
de Agamede et Trophonio fabula 51 sq.
Alcidamantis *Μουσεῖον* 72, 5.
ἄν omissum 128.
ἀναβλέπειν 81, 1.
ἀναλγησία a quibusdam Stoicis inprobata 138.
ἀναπόλαυστος actiue prolatum 163.
Anaxagorae dictum 47. 49.
ἀνενθύμητος nouum uerbum 162.
ἀνταλλάκτης nouum uerbum 162.
Antimachi Lyda 5.
Antipho orator *πολιτικοῦ* auctor 75 sq. artis rhetoricae? 85 sq. tetralogiarum? 86 sqq. 133 sqq. non praeceptor Thucydidis 87. orationis *περὶ μεταστάσεως* frg? 83.
Antipho sophista et sophista et *ὀνειροκρίτης* 73. cum Socrate disputat 73. Prodici auditor 80. Thucydidis praeceptor 86 sqq. cognomine Nestor 89. Eius frgg. inter oratoris *ἀπαράσημα* 75 sq. genus dicendi 83 sq. cum Thucydidis genere dicendi comparatur 84. 86 sqq. 133 sqq. *τέχνη ἀλυπίας* qualis fuerit 77 sq. *νηπενθεῖς ἀκροάσεις* 73, 3. 76. cum Prodici oratione consensus 78 sqq. artis rhetoricae et tetralogiarum auctor? 85 sqq.
Antipho tragicus 73 sq. *ἐποποιός* 74, 1.
Antisthenes 35.
Ἀποκαρτερῶν Antiphanis et Philemonis comoediarum inscriptio 59, 3.
Apollodori Geloi *Ἀποκαρτερῶν* 59.
Apollonii Tyanei epistulae 71.
apologus 120. 140 sq.
Aratus a Callimacho epigrammate commendatus 42. eo natu minor 43. eius uitae diuersis pannis consutae 42 sq.
Arcesilaus 55. 57.
Archini *ἐπιτάφιος* 90.
Aristophanes Sophoclis inrisor? 30, 3.
Aristotelis Eudemus et dialogus et consolatio 34.
ἀρετηφόρος ἀνήρ 163.
Aristidis *ἐπιτάφιοι* 92.
Arsinoe 57. 69.
Axiochus archetypi excerptum 14. inter Platonis *νοθευόμενα* 9. 14. Prodici orationem continet 8 sq. lacunosus est 13 sq. a Cratete et a Crantore adhibitus 16 sq. cum Antiphonte sophista consensus 78 sqq. poetarum frgg. 18 sq.
Bio cynicus 30, 1. 77, 1.
Bruti ad Ciceronem consolationes 94.
Caesaris ad Ciceronem consolatio 94.

Callimachus Crantore maior natu 41 sq. item Zenodoto 45. intra Ol. 112 et 133, 2 uixit 43. Aristophanis pueri magister 45. epigr. XXV a Crantore laudatum 125.
Carneadis doctrinae per discipulos propagatae 58.
Certamen Hesiodi et Homeri 72, 5.
Chaeremonis tragici uersus 34, 6.
Choricius Gazaeus 94. 106.
Chrysippus 3. 4. eius *περὶ παθῶν* libri IV 37. 123. ex l. IV praeceptum 69, 3. laudatur a Philodemo 142.
Cicero quomodo Crantorem adhibuerit 46 sq. 125 sq. Consolatio m. Martio scr. 95. Tusc. disputationum fontes 95 sqq. Tusc. disp. statim post Cons. incohatae 96. in eis Consolatio continetur 100. Catonis pars consolatoria 107 sq. ad Titium epist. quando scripta sit 108. Laudatio Porciae 122. Consolatio suppositicia 107, 1.
Cleanthes 3. 37.
Clemens Alex. Antiphontis sophistae imitator 84.
de Cleobide et Bitone fabula 51.
Clitomachi fragmenta 58.
consolatoris consilium quale sit 67.
consolandi significationes 123 sq.
Crantor 330—286 fere uixit 41. Plutarchi et Ciceronis consensu restituitur 39 sq. Ciceronis in Consolatione auctor 48. eius cum Epicuro consensus 61 sq. Socraticis doctrinis usus est 31. passim Homerum et Euripidem laudauit 4. 56 sq. Axiochum adhibuit 16 sq. Callimachi epigrammata laudauit 40. 125.
Crates cynicus Axiochum expressit 16. cum Antiphonte sophista consentit 78 sq. eius, non Platonis epigramma in A. P. IX, 359 : 36.
Crespontis Euripidei dictum 52. 56. 103.
Cyrenaïci de malorum praemeditatione 59.
Democritus loci 'de uano inferorum metu' auctor 7, 5. Dareum consolatur 8. *Ἀμαλθείας κέρας* qualis fuerit 7, 4. libri *περὶ εὐθυμίας* frgg. 78, 1. 82.
[Demosthenis] *ἐπιτάφιος* 91.
de Demosthene fabula 66. 68.
Didymus Hermogenis auctor 73. 88.
de Dione fabula 66. 68.
Dio Chrysostomus Xenophontis Apologiam expressit 31. eius Melancomas I 31, 92. II 92. Charidemus 91.
διότι usus apud Philodemum 147.
Dolabella Ciceronis consolator 94.
de Elysio fabula 52.
Empedocles 84, 2.
Ennii Iphig. frg. VII R. 100. cui debeatur 102 sq.
ἐπεβάλετο quid sit 42, 2.
ἐπιχαίρεσθαι passiue prolatum 163.
Epicediorum et threnorum genus 5.
Epicharmus 127.
Epicurus 4. 7, 5. Aeschinis imitator 60 sqq. cum Crantore consentit 61 sq. a poetis furatus est 67. *περὶ τῆς Ἡγησιανάκτος τελευτῆς* epistula et *Ἡγησίαναξ* 60.
ἐπιτάφιος Graecorum 7. 20. Romanorum 7, 1. 121.
Eryxias et *περὶ ἀρετῆς* dialogi 10 sq.
Eudorus Alexandrinus 6.
Euripidis Aeol. frg. 25 : 30.
Fabii Maximi laudatio filii 121.
Fauorinus 93.
Galenus 38.
Γνῶθι σαυτόν et *Μηδὲν ἄγαν* 49 sq. 104.
Gobryas 9. 91, 6.

Gregorii Nazianzeni ἐπιτάφιος 94.
Hegesiae Ἀποκρατερῶν a Crantore adhibitus 56.
Hesiodi nouum frg? 100. 102 sq.
Hieronymus i. e. Cicero 36. epist. LX e Cic. Cons. excerpta 48. 107. ueteres scriptores Romanos non legit 100.
Himerii ἐπιτάφιος 93 sq.
Hipparchi Pythagorei cum Plutarcho consensus 71.
Homeri Ω 721 sqq. 5, 1.
Horatii Epist. 1, 4, 12 sqq. ad aliquem Epicureum spectant 161. graecissans 124.
Hyperidis ἐπιτάφιος 91.
Index Herculanensis 41, 3.
insolabiliter 124.
Isocrates sophista audiuit 74. ubi hiatum admiserit 70. Εὐαγόρας 89. Γρύλλου ἐγκώμιον 90.
Isocrates Apolloniates 90.
Iuliani epistula consolatoria 71.
κατακρίνειν 'iudicare' 163.
Lampriae scriptorum Plut. catalogus 41, 5. 64 sq.
Libanii ἐπιτάφιος 94.
ligare alicui aliquid 5, 2.
logus 119 sq.
Lucceius Ciceronis consolator 94 sq.
Lucianus 8. 12. de luctu 5, 2. περὶ πένθους libri indoles 93.
Lucretii de rer. nat. III, 830—1094 ex Epicuri consolationibus pendent 60 sqq. cum Antiphonte sophista comparatur 81, 3. 83.
de Luctu fabula 57. 68 sq. quo modo uulgata fuerit 70.
[Lysiae] ἐπιτάφιος 90.
Marcia Cremuti Cordi filia 110.
Menander 3. 34, 6. 53.
mors nihil pertinet ad nos 54 sq.
mortis necessitas exemplis inlust. 63.
μῦθος γυναικός quid sit 130.
Naeuii inc. com. 106 R. 100. Cic. Consolationi debetur 102.
Nascimur ut moriamur 32.
Naucrates 90. 91.
Niobe nimium lugentis exemplum 51. 101.
Olorus 91.
ὁ μέν — ὁ δέ apd Suidam 45.
Orphici 4. 80.
Palamedes hymnis celebratus 24 sqq. cum Socrate compositus 154.
Panaetius 38. ἀναλγησίαν inprobauit 138.
παραγραφή 'finis' 164.
παθολογικός i. e. παραμυθητικός 6. 123.
[Phalaridis] epistulae consolat. 71.
Philisci consolatio 32, 2. 99.
Philodemi περὶ θανάτου liber IV qualis fuerit 142 sq. in laudando Homero error 150. quot uersus in singulis columnis 151, 2.
Philostrati fons non [Plutarchus] 73, 3.
παινεῖν pro παραμυθεῖσθαι 124.
Pindari threni frgg. 18 sq. 20.
de Pindari morte fabula Plutarchi propria 52.
Plato Pythagoreorum sectator 80. 81. Antiphontem Rhamn. artis rhetor. praeceptorem dicit 86. uocis λύπη etymologia 3. ἐπιταφίου λόγου definitio 7.
Plutarchus Arati uitam uidetur scr. 41, 5. quomodo Crantorem adhibuerit 46 sq. cons. ad Apoll. adulescens scripsit 65. 67. hiatum admisit 70. πρὸς Ἀσκληπιάδην et πρὸς Φηστίαν παραμυθητικοί 64 sq.
Polybius Claudii libertus 116. 118.
Posidonius stoicus 6. 38. non auctor Cic. Tusc. disputationum 53.

positio a poetis Romanis neglecta 135 sq.
πούς numquam 'gubernaculum' ualet 132 sq.
Procopii epistula 71.
Prodicus 8 sq. 13. 17. de uitae molestiis oratio 8 sq. 30, 1.
Propertii II, 13, 45 sqq. Callimachus subest 127.
προσένστημα nouum uerbum? 162.
προσεπεισφορεῖν nouum uerbum 162.
prouidentia diuina 32.
ψυχαγωγεῖν 124.
Pythagorei Orphicorum sectatores 80. de animarum migratione doctrina 81. carmen aureum 81.
puer uocis notio 112, 4. 113.
quotidie morimur 106.
renare et recantare 124.
Seneca raro poetas laudat 4. Ennium contemnit 118. in libris de ira Sotionem sequitur 128 sqq. libri de remed. fort. conspectus 77, 1. epistularum quae sint consolatoriae 109.
senectus molesta 29. 30. 31. 79.
Seruius Sulpicius Ciceronis consolator 94. 99.
Sileni sapientia 52.
Socratis μεγαληγορία 23, 5. 28.
σοφιστής quid sit 74.
Sophoclis O. C. 1235:30. Oïleus 99.
Sotio Peripateticus 7, 4. Pythagoreus, Senecae praeceptor eiusque in libris de ira auctor 128 sqq.
συνέκπτωμα nouum uerbum 162.
Synesii epistula consolatoria 71.
σύνγνωσις 163.
Telamo Ennianus? 49.
Teles stoicus 37. Augusto aetate aequalis 37.
Terentii Phorm. 241 sqq. 98.
Themistii ἐπιτάφιος 93 sq.
Theodectes 90.
Theophrasti de Fortuna sententia 34 sq.
Theophylacti epistula 71.
Theopompus 90.
Θρήνων σοφιστής 5, 2.
Thucydides uide s. u. Antipho sophista.
timere verbi memorabilis notio 32, 3.
tragici alicuius recentioris uersus? 63, 1.
tripartita de mortis natura argumentatio 97 sq.
Tzetzae Ioannis epistulae consolatoriae 71.
uerba praepositione con composita 138 sqq.
uita captiuitatis 80, conuiuii 62, puncti instar 50. 62.
Xenocratis περὶ θανάτου 10. 34.
Xenocratis λόγος Ἀρσινοητικός 57.
Xenophontis Κύρου παιδεία 21. Memor. IV, 8 spurium 23. 27. quae sit ratio cum Apologia 21 sqq. Apologia adpendix Memorabilium 33. multa praebet sola 24. 32. quae insint consolatoria 29 sqq. spuria epistula 71.
de Xenophontis constantia fabula 49. 100.
Xerxes Hellespontum strauit 63. flesse dicitur 106.

INDEX LOCORUM

qui uel emendantur uel explicantur.

	pagina
Aeschin. Axioch. p. 370 A	102, 1
Schol. Aesch. Cho. 75	132
Anth. Pal. X, 123	
„ „ IX, 359	
„ „ XI, 133	128
Arati uit. I, p. 54, 74.	42 sq.
generis latinus interpres	42, 2
Boeth. cons. phil. II, carm. 1, 8	135
„ „ „ „ 2, 19 sq.	
„ „ „ „ 3, 16	
„ „ „ „ 4, 18	
„ „ „ „ 5, 4	136
„ „ „ III, „ 8, 1	
„ „ „ „ 11, 15	137
Callim. epigr. XXIII, 6	44, 1
Gramm. in Bekk. Anecd. I, 297	133
Hermogen. π. ἰδεῶν II, 11, 7	
p. 414 Sp.	88
Hesych. ἐφήμερα	131
„ ἀμφιμήτορες	132
„ ἄβλωτον	163
Hieron. epist. LX, c. 14 C	101
Hipparch. in Stob. Flor. CVIII,	
81 p. 48, 26 M.	82
— — p. 47, 21 M.	82
— — p. 46. 16 M.	84, 3
Lucian. de luct. 18 in.	93, 2
Philod. π. θανάτου col. I, 7 sqq.	143
— — col. III, 21 sq. 23 sq. 25	143

	pagina
Philod. π. θανάτου col. V, 2	144
— — col. XIV, 12	164
— — „ XVI, 5	144
— — „ XVII, 4. 13. 16	145
— — „ XVIII, 9	163
— — „ XIX, 1—9	145. 158 sq.
— — „ XX, 7	146
— — „ XXII, 13.	
— — „ XXIII, 1. 8. 37.	
— — „ XXV, 38	147
— — „ XXVI, 8 sq.	148
— — „ XXVIII, 5—14	148
— — „ XXX, 2. 17 sq.	150
— — „ XXXII, 5. 29 sq.	151
— — „ XXXIII, 23—36	152
— — „ XXXIV, 10. 21. 37 sq.	154
— — „ XXXV, 11—25	156
— — „ XXXVII, 3 sq. 7 sqq. 35	157
	159
— — „ XXXVIII, 20 sqq. 28. 32	160
— — „ XXXIX, 23 sq.	162
Plut. cons. ad Apoll. p. 113 F	126
Sen. cons. ad Marc. XVII, 1	110, 9
Stat. Silu. V, 3, 54	5, 2
„ Achill. 1, 348	130
Stob. Flor. XX, 54	129
Suet. de rhet. 1	141
Suidas	74, 1
Theocr. XV, 51	128

VITA.

Hannoueranus, ex ipsa tum regni urbe patre Ernesto matre Anna de gente Keil oriundus anno h. s. LXII natus sum Carolus Hermannus Buresch. Fidei sum addictus paternae quae est euangelica; mater enim catholicam profitetur, Austriaci imperii olim ciuis. — Oldenburgae Chaucorum quo pater ad orbitas ferreas sternendas arcessitus erat, puerulus triuiali disciplina, adulescens altioris doctrinae rudimentis inbutus sum gymnasio. Autumno anni h. s. LXXXI cum maturitatis testimonio dimitti; hinc patris magis quam mea uoluntate humanioribus quae dicimus studiis destinatus Marburgam Chattorum deuenire, Birtium Caesarem Bergmannum Lucaeum L. Schmidtium Varrentrappium audire, pronus tamen ex animi sententia in Germanorum ueterum litterarum lectionem quo pridem inclinaueram.

Mox parentes Kiloniam domicilium transferre, ipse Lipsiam adire, totum annum illis insumere studiis, adspirare tamen ut ante ad philologa; quod feliciter uertit. Nam sic factum ut, cum tertium studiorum annum ingressus ad haec accederem, non accederem prorsus hospes. Ceterum nostrarum litterarum qualicumque notitia ad ueteres intellegendas aestimandasque mirum quantum pro facultate mea adiutum me esse sentio. Nec umquam — quamquam spes in arduo — altero frui altero carere me uelim: erant qui utroque pollerent; quos qua licet sufficitque ingenium aemulabor.

Scholas adii, dum huius academiae ciuis ago, Biedermanni Crusii Curtii Ecksteini Gardthauseni Heinzii Hildebrandi Lipsii Ribbeckii Seydelii Voigtii Wenckii Zarnckii.

Seminariorum interfui exercitiis paedagogici Ecksteiniani per sex menses, Zarnckiani germanici per annum et dimidium socius extraordinarius, ordinarius regii philologici per duos annos, per sex menses senior.

Hildebrandi priuatissimae societati per annum et dimidium adnumerabar, Ribbeckianae per hos duos annos senior audio.

Quorum uirorum doctorum ad unum omnium, inprimis Birtii Lipsii Lucaei Zarnckii grato usque animo memor ero. Hildebrando et Ribbeckio, si quid in eis quo mens prona profeci, debeo: agere gratias nequeo, habeo dum spiro.

Stanford University Libraries
3 6105 010 357 296

880
B952

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD AUXILIARY LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-9201
All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

F/S AUG 1 3 1997
JUL 2 1 1997
JUL 2 2 1997
AUG 0 9 2001
OCT 1 6 2001
SEP 1 0 2001
SEP 2 2001

PRINTED IN U.S.A.